

ΕΚΔΗΛΩΣΗ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ:

Η ΝΕΑ ΤΑΞΗ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΡΟΔΕΣΙΑΣ

- Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΑΣΙΣΤΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ

- ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΣΥΝΩΜΟΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

- ΔΙΑΓΩΝΙΟ ΜΕΤΩΠΟ ΚΑΙ NEW AGE ΑΚΡΟΔΕΣΙΑ

Deutscher Bundestag

ΠΕΜΠΤΗ 7/12, 19.00
ΣΤΕΚΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ
ΤΣΑΜΑΔΟΥ 13-15, ΕΞΑΡΧΕΙΑ

ΑΣΥΜΜΕΤΡΗ ΑΥΞΙΑΗ & ΑΝΤΙΘΕΣΗ

Η ανάδυση του μεταφασιστικού ρεύματος

Αντίθεση

Τα τελευταία 15 χρόνια συγκροτήθηκε στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες του κόσμου, ένα ακροδεξιό πολιτικό ρεύμα νέου τύπου. Οι απαρχές της συγκρότησής του εντοπίζονται στη σύγκλιση υφιστάμενων ακροδεξιών μορφωμάτων και μερίδας της πατριωτικής αριστεράς. Αυτή η διαδικασία ξεκίνησε στο Κίνημα των Πλατειών και τις κινητοποιήσεις ενάντια στα μέτρα των μνημονίων,¹ συνεχίστηκε στα συλλαλητήρια ενάντια στη Συμφωνία των Πρεσπών² και ολοκληρώθηκε στο κίνημα άρνησης της πανδημίας και των εμβολίων, όπου σε αυτήν εντάχθηκαν επιπλέον άτο-

μα και ομάδες που προέρχονται από τον αντιεξουσιαστικό χώρο.³

Στις γραπτές παρεμβάσεις που κάναμε τον προηγούμενο χρόνο ενάντια σε αυτό το νέο αντιδραστικό ρεύμα εστιάσαμε κυρίως στον «ατομικιστικό ανορθολογισμό, ακροδεξιάς ή μεταμοντέρνας απόχρωσης», ως το ιδεολογικό υπόβαθρο της σύγκλισης ακροδεξιών, από τη μια μεριά, και αριστερών/αντιεξουσιαστών από την άλλη. Εξετάσαμε το πώς και οι δύο πλευρές απορρίπτουν συνολικά τη νεωτερικότητα και τον Διαφωτισμό. Αναφερθήκαμε στην, ιδεολογικά εθνικιστική, αντιδραστική εναντίωση στην «παγκοσμιοποίηση» και τον «ιμπεριαλισμό» ως στοιχείο που εμπνέει και τις δύο πτέρυγες, με καταστατική θέση του νέου ακροδεξιού ρεύματος την υπεράσπιση της «εθνικής κοινότητας» και του ίδιου του «έθνους-κράτους» έναντι της «παγκόσμιας ελίτ» που θέλει να καταστρέψει τα έθνη και τα συκοφαντεί,⁴ τονίζοντας ότι «η πολιτική βάση αυτής της σύγκλισης είναι ένας [...] λόγος που στρέφεται ενάντια στη “νέα τάξη πραγμάτων”, στο “υπερεθνικό κεφάλαιο” και την “παγκοσμιοποίηση” προς υπερά-

1. Προφανώς, το κίνημα ενάντια στα μνημόνια δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να υποβιβαστεί και να αναχθεί σε αυτή τη διαδικασία στον βαθμό που η αριστερή εθνικιστική τάση στο εσωτερικό του ήταν ακόμα πλειοψηφική και διακριτή από την ακροδεξιά, ενώ το κίνημα εμπεριείχε επίσης μια μειοψηφική αλλά ξεκάθαρη προλεταριακή αντικαπιταλιστική/αντικρατική τάση.

2. Επιπλέον, σύγκλιση υπήρξε και σε σχέση με τον ρατσιστικό και εθνικιστικό συνωμοσιολογικό λόγο που αναπτύχθηκε εναντίον του μαζικού ερχομού προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα από το 2015 και μετά, όπως τεκμηριώνει ο σύντροφος Πολύκαρπος Γεωργιάδης στο άρθρο του «Η Νέα Τάξη Πραγμάτων της Ακροδεξιάς. Μέρος Τρίτο: από την “αντισυστημική” συνωμοσιολογία στις δηλώσεις υποταγής στο κεφάλαιο», *Το κόκκινο & το μαύρο*, <https://www.rednblack.gr/arthra/i-nea-taxi-pragmaton-tis-akrodexias-meros-trito-apo-tin-antisystimiki-synomosiologia-stis-diloseis-ypotagis-sto-kefalaiο/>

3. Με εξαίρεση την εφημερίδα «Διαδρομή Ελευθερίας» και την ομάδα «Πυργίται» που είχαν ήδη ενταχθεί σε αυτή την τάση στηρίζοντας τα συλλαλητήρια ενάντια στη Συμφωνία των Πρεσπών.

4. Βλ. π.χ. την ανακοίνωση της *Διεπιστημονικής Ένωσης Υπεράσπισης της Δημοκρατίας και της Βιοηθικής*, «Για τα 200 χρόνια από την Επανάσταση του '21», <https://dimobio.gr/?p=426>.

σπιση της “εθνικής πολιτισμικής κοινότητας”». Τέλος, καταδείξαμε ότι και οι δύο πλευρές μοιράζονται μια συνωμοσιολογική αντίληψη για την παγκόσμια ιστορία. Βέβαια, δεν παραλείψαμε να ξεκαθαρίσουμε ότι το εν λόγω ρεύμα δεν αποτελεί ένα αδιαιρέτο μπλοκ καθώς εντός του υπάρχουν στρατηγικές και τακτικές διαφοροποιήσεις, γεγονός που εκφράζεται άμεσα από την ύπαρξη τεσσάρων διαφορετικών κομμάτων στο κοινοβούλιο που ανήκουν σε αυτό (Ελληνική Λύση, Νίκη, Σπαρτιάτες και Πλεύση Ελευθερίας) και πληθώρας εξωκοινοβουλευτικών κομμάτων, συλλογικοτήτων, ιστοσελίδων και περσόνων (ΕΠΙΑΜ, Ελλήνων Συνέλευσις, Contra Dystopia, ΔΕΥ-ΔΗΒ, Πυργίται κ.ο.κ.).

Παρόλο που συνεχίζουμε να θεωρούμε τις παραπάνω θέσεις εύστοχες, κρίναμε ότι ήταν απαραίτητο να ερευνήσουμε περαιτέρω τη θεωρητική και ιστορική βάση της διαμόρφωσης αυτού του νέου ακροδεξιού ρεύματος, ώστε να εξάγουμε συμπεράσματα που θα μπορέσουμε να χρησιμοποιήσουμε στον αγώνα εναντίον του αλλά και γιατί υπάρχουν κομμάτια αυτού του ρεύματος, αυτά που προέρχονται από τον αντιεξουσιαστικό χώρο, για τα οποία απαιτείται μια πιο λεπτομερής και διεισδυτική ανάλυση, ώστε να αναδειχθούν τα σημεία στα οποία συγκλίνουν με αυτό το ρεύμα και εντάσσονται σε αυτό.

Θεωρούμε ότι ο αγώνας εναντίον αυτού του ρεύματος αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική και αναγκαία πτυχή του αγώνα ενάντια στην κρατική πολιτική, διότι απέναντι στην καπιταλιστική κρίση και την όξυνση των αντιφάσεων σε όλα τα επίπεδα (πόλεμος, μετανάστευση/προσφυγιά, κλιματική καταστροφή, πληθωρισμός, επιδημίες κ.λπ.) έχει συγκροτηθεί σε σχεδόν παγκόσμιο επίπεδο μια αντεπαναστατική δύναμη, η οποία φορώντας το προσωπείο

της «αντισυστημικότητας» έχει την ικανότητα να κινητοποιήσει μαζικά τα πιο αντιδραστικά και εξαχρειωμένα κομμάτια της εργατικής τάξης και των μικροαστών υπέρ της αποκατάστασης της εθνικής ομοιογένειας και της κοινωνικής σταθερότητας, δηλαδή υπέρ της βίαιης αποκατάστασης της ενότητας του κυκλώματος αναπαραγωγής του εθνικού κοινωνικού κεφαλαίου. Το αντιδραστικό κίνημα που αναδύεται επιτίθεται σε ό,τι προβάλλεται ψευδώς ως αιτία της εξαθλίωσης και εξαχρείωσης των μελών του: στους μετανάστες/πρόσφυγες, στους εχθρούς του έθνους, της θρησκείας και των παραδοσιακών έμφυλων ρόλων που «τα παίρνουν από τις ΜΚΟ» και κάνουν πλάτες στις «παγκόσμιες ελίτ» και τη «Νέα Τάξη Πραγμάτων», στα «παράσιτα που απαρτίζουν την πολιτική ελίτ της χώρας» κ.ο.κ. Ο αγώνας ενάντια στην κρατική πολιτική και τον ακροδεξιό ψευδοαντίπαλό της δεν μπορεί παρά να είναι ενιαίος. Εξάλλου, όπως έχουμε σημειώσει και στο παρελθόν, το νέο ακροδεξιό ρεύμα αποτελεί «έναν κατασκευασμένο εχθρό» του κράτους, «όχι υπό τη στενή έννοια ότι το κράτος τον δημιούργησε εκ του μηδενός και τον προώθησε συνωμοτικά [...] αλλά υπό τη σαφή έννοια ότι τον ενισχύει με τον αυταρχισμό, την αδιαφάνεια και τον συστηματικό παραλογισμό»⁵ των πολιτικών που ακολουθεί απέναντι στην ουσιαστική ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών.

Στις σελίδες που ακολουθούν θα αναδείξουμε την **ουσιαστική ενότητα** και **συμπληρωματικότητα** μεταξύ νεοφιλελευθερισμού και νέου ακροδεξιού ρεύματος, ενάντια αφενός στην απόπειρα των υπέρμαχων της καπιταλιστικής δημοκρατίας

5. Αντίθεση και Π.Ρ., «Η πραγματικότητα της άρνησης και η άρνηση της πραγματικότητας», *Το Διαλυτικό* τ. 5, 2021. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://antithesi.gr/?p=877>

να το παρουσιάσουν ως κάτι ξένο προς το «δημοκρατικό τόξο» και, αφετέρου, ενάντια στην προσπάθεια των μελών του αντιδραστικού αυτού ρεύματος να παρουσιαστούν ως «αντισυστημικοί».

Εδώ είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι το εν λόγω ρεύμα ως κοινωνικό κίνημα προβάλλεται ως ακομμάτιστο, πέρα από τη διάκριση αριστεράς και δεξιάς. Βέβαια, τα ζητήματα που έχει θέσει μέχρι σήμερα εντάσσονται ξεκάθαρα σε προϋπάρχοντα ακροδεξιά και αντιδραστικά σχήματα, όπως η επίθεση στους «woke»/«δικαιωματιστές», η καλλιέργεια φόβου για την υποτιθέμενη «εισβολή» μεταναστών και για τα επερχόμενα «κλιματικά lockdown», η δημιουργία ηθικού πανικού εναντίον των εμβολίων που θα αλλοιώσουν «τα σώματα των παιδιών μας» ή το «ελληνικό DNA» κ.ο.κ. Ωστόσο, στο πλαίσιο της δήθεν αντισυστημικότητάς του, είναι σημαντικό για αυτό το ρεύμα να παρουσιάζεται ως (και να πιστεύει ότι αποτελεί) ρήξη με την κατεστημένη πολιτική και να ισχυρίζεται ότι συνιστά κάτι που υπερβαίνει την παραδοσιακή αντίθεση αριστεράς και δεξιάς. Γι' αυτό και η συμμετοχή ορισμένων επιφανών αυτοπροσδιοριζόμενων «προοδευτικών», αριστερών και αντιεξουσιαστών είναι τόσο κρίσιμη για τη συγκρότησή του.

Μια μερίδα των ατόμων και των ομάδων που προέρχονται από τον αντιεξουσιαστικό χώρο προσέγγισε αρχικά αυτό το ρεύμα στη βάση μιας απολύτως στρεβλής αντίληψης για το κοινωνικό κίνημα, που βαφτίζει τις αντιδραστικές κοινωνικές κινητοποιήσεις προλεταριακές ή ελευθεριακές. Είτε αυτό οφείλεται σε καθαρό καιροσκοπισμό και απόπειρα άντλησης πολιτικής υπεραξίας, είτε οφείλεται σε θεωρητική ανεπάρκεια, είτε σε καθαρή ανοησία αυτή η διαδικασία δεν τους αφήνει αλώβητους. Πέραν του γεγονότος ότι στην πράξη προ-

θούν την ανάπτυξη του αντιδραστικού ρεύματος, σε πολλές περιπτώσεις καταλήγουν να γίνονται ένα με αυτό, στα πλαίσια μιας διαδικασίας πολιτικής όσμωσης και ζύμωσης. Ακόμα όμως και αν δεν αφομοιωθούν πλήρως, αυτό δεν μειώνει την πολιτική τους ευθύνη για την ενίσχυσή του.

Βάσει της μελέτης και έρευνας που κάναμε, εντοπίσαμε οκτώ βασικές διαστάσεις της θεωρητικής και ιστορικής βάσης του νέου ακροδεξιού ρεύματος (μεταξύ των οποίων υπάρχουν φυσικά αλληλεπικαλύψεις):

1. Λαϊκισμός
2. Εθνικισμός
3. Ελιτισμός
4. Ατομικισμός
5. Κοινωνικός Δαρβινισμός/Ιδεολογία του θανάτου
6. Ανορθολογισμός (επίκληση στη «φυσική τάξη», συνωμοσιολογία)
7. Επίθεση στους αγώνες για κοινωνικά δικαιώματα (anti-woke, κριτική του «μετανθρωπισμού» κ.λπ.)
8. Επίκληση της ελευθερίας του λόγου

Το γεγονός ότι δεν μοιράζονται όλες οι οργανώσεις και τα άτομα αυτού του ρεύματος ακριβώς το ίδιο μείγμα αντιλήψεων ως προς τις παραπάνω διαστάσεις δεν αναιρεί την ύπαρξή του ως διακριτής τάσης. Άλλωστε, σύμφωνα με την κλασική μονογραφία του Ρόμπερτ Πάξτον, *Η Ανατομία του Φασισμού* (Κέδρος, 2006, δική μας η μετάφραση), και ο ιστορικός φασισμός «ήταν ένα μείγμα, ένα ισχυρό αμάλγαμα [...] συντηρητικών, εθνικών-σοσιαλιστικών και ριζοσπαστικών δεξιών συστατικών, που συνδέθηκαν μεταξύ τους μέσω των κοινών εχθρών και του κοινού πάθους για ένα αναγεννημένο, ενεργοποιημένο και εξαγνισμένο έθνος [...] Οι ακριβείς αναλογίες του μείγματος

είναι αποτέλεσμα διεργασιών: επιλογών, συμμαχιών, συμβιβασμών, αντιπαλοτήτων. Ο φασισμός στην πράξη μοιάζει πολύ περισσότερο με ένα δίκτυο σχέσεων παρά με μια σταθερή ουσία».

Η διαδικασία συγκρότησης του νέου ακροδεξιού ρεύματος μέσα από τη σύγκλιση ακροδεξιών, αριστερών εθνικιστών και αντιεξουσιαστών, μας οδηγεί στη χρήση του επιθετικού προσδιορισμού «φαιοκόκκινο». Αντίστοιχα και στην περίπτωση του ιστορικού φασισμού υπήρξε μια παρόμοια διολίσθηση αριστερών εθνικιστών και αντιεξουσιαστών προς τον φασισμό ως αντιδραστική μορφή εναντίωσης στην καπιταλιστική «παρακμή» και κρίση, η οποία παρήγαγε οικονομική και κοινωνική επισφάλεια και άγχος.⁶ Λόγω της ιστορικής ιδιαιτερότητας του κάθε φαινομένου δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο «φασισμός» για το σύγχρονο ακροδεξιό ρεύμα, καθώς ο ιστορικός φασισμός επέβαλε μονοκομματική δικτατορία, καταργώντας το σύνολο σχεδόν των δημοκρατικών «ελευθεριών», εσωτερικές εκκαθαρίσεις, φυσική εξόντωση των Εβραίων και των «αντικοινωνικών στοιχείων», κορπορατιστική οργάνωση της παραγωγής, εκτεταμένα προγράμματα δημόσιων επενδύσεων στις υποδομές και την πολεμική βιομηχανία και επεκτατικούς πολέμους, στοιχεία που μέχρι στιγμής δεν

έχουν εμφανιστεί στις χώρες όπου έχουν κυβερνήσει κόμματα της σύγχρονης ακροδεξιάς. Μπορούμε όμως να ακολουθήσουμε τον Ούγγρο μαρξιστή Γκάσπαρ Μίκλος Ταμάς⁷ και να χρησιμοποιήσουμε τον όρο *μεταφασισμός*, δηλαδή μια μορφή πολιτικής που συνδυάζει στοιχεία νεοφιλελευθερισμού, εθνικισμού, μικροαστικού/υπερφιλελεύθερου (libertarian) ατομικισμού (που αντιτίθεται στην προσβολή της ατομικής ιδιοκτησίας από το κράτος) και σύγχρονης δημοκρατίας (υπό την έννοια ότι δεν καταργεί τον κοινοβουλευτισμό και τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας), αποκλείοντας ταυτόχρονα από την ιδιότητα του πολίτη τους περιττούς προλετάριους, τον σταθεροποιημένο πλεονάζοντα πληθυσμό, δηλαδή τον πληθυσμό ο οποίος δεν μπορεί καν να πουλήσει την εργασιακή του δύναμη προς εκμετάλλευση και αποτελεί την πλειοψηφία των ανθρώπων στις πιο φτωχές χώρες και ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες χώρες, που επιβιώνει μέσω της «ανθρωπιστικής» βοήθειας και της «άτυπης» οικονομίας. Ο μεταφασισμός, ως πολιτικό καθεστώς, εμπεριέχει επίσης μια ισχυρή λαϊκιστική διάσταση στον βαθμό που σημαντική μερίδα των ντόπιων προλεταρίων, η οποία έχει εξαχρειωθεί, καθίσταται ο σκληρότερος εχθρός των απόκληρων μεταναστών και προσφύγων (και των απόβλητων πολιτών όπως οι Ρομά). Η μερίδα αυτή υιοθετεί αντιδραστικές ιδεολογίες διαφόρων ειδών ως αντιστάθμιση απέναντι στην απειλή που αισθάνεται λόγω του δυνητικού ανταγωνισμού για τις πενιχρές κρατικές παροχές και τις χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας, όπως π.χ. η θεωρία συνωμοσίας περί της «μεγάλης αντικατάστασης» που ενορ-

6. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι πολλές ηγετικές προσωπικότητες του φασισμού στην Ευρώπη κατά τον μεσοπόλεμο προέρχονταν από την αριστερά. Πέραν του Μουσολίνι στην Ιταλία, στη Γαλλία ο Ζακ Ντοριό, ηγέτης του φασιστικού Λαϊκού Κόμματος Γαλλίας (PPF) και ιδρυτής της Λεγεώνας Εθελοντών Γάλλων της Βέρμαχτ, ήταν πρώην μέλος του προεδρείου της εκτελεστικής επιτροπής της Κομιντέρν ενώ στη Μεγάλη Βρετανία ο Τζακ Μπέκετ, ηγετικό στέλεχος του αριστερού Ανεξάρτητου Εργατικού Κόμματος, εντάχθηκε αργότερα στην ηγεσία της Βρετανικής Ένωσης Φασιστών, το κόμμα του Όσβαλντ Μόσλεϊ.

7. G. M. Tamás, *On Post-Fascism*, *Boston Review*, 1/6/2001, <https://www.bostonreview.net/articles/g-m-tamas-post-fascism/>

χηστρώνεται από τους «παγκοσμιοποιητές» και τις ΜΚΟ του Τζορτζ Σόρος και του Μπιλ Γκέιτς.⁸

Εμείς επεκτείνουμε και τροποποιούμε την έννοια του μεταφασισμού βάσει των οκτώ διαστάσεων που αναφέραμε παραπάνω, τονίζοντας το στοιχείο της σύγκλισης ακροδεξιών, αριστερών εθνικιστών και αντιεξουσιαστών, στη βάση της ιστορικής εμπειρίας των χρόνων που έχουν μεσολαβήσει από τη δημοσίευση του σχετικού κει-

8. Πέραν των σημαντικών διαφορών τους, το βασικό κοινό στοιχείο μεταξύ φασισμού και μεταφασισμού, που δικαιολογεί στην τελευταία περίπτωση και το δεύτερο συνθετικό, είναι η δυαδική μορφή του κράτους. Από τη μια μεριά υπάρχει το «κανονικό κράτος» (*Normenstaat*) όπου διατηρείται το κράτος δικαίου για όσους ανήκουν στην πολιτική κοινότητα και από την άλλη μεριά υπάρχει το «κράτος αυθαιρεσίας» (*Maßnahmenstaat*) όπου η μεταχείριση όσων αποκλείονται από την πολιτική κοινότητα καθίσταται αυθαίρετη και εκτός δικαίου (Ernst Fraenkel, *The Dual State. A Contribution to the Theory of Dictatorship*, Oxford University Press, 1941). Στη σημερινή εποχή αποκλείονται από τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου κατά κύριο λόγο οι πλεονάζοντες για την καπιταλιστική παραγωγή μετανάστες και πρόσφυγες. Ωστόσο, η διαχωριστική γραμμή που καθορίζει ποιο κομμάτι του πληθυσμού βρίσκεται στη δικαιοδοσία του «κανονικού κράτους» και ποιο στη δικαιοδοσία του «κράτους αυθαιρεσίας» μπορεί να μετακινηθεί και να συμπεριλάβει κομμάτια του ντόπιου προλεταριάτου. Σε αυτό το σημείο χρειάζεται προσοχή γιατί η ακροδεξιά ρητορική περί «τεχνοφασισμού», «υγειονομικού απαρτχάιντ» κ.ο.κ. επιχειρεί ανάρμοστες και άκυρες συγκρίσεις μεταξύ πραγματικών αποκλεισμών (των προσφύγων από την Ασία και την Αφρική ή των Εβραίων στη ναζιστική Ευρώπη) και ανύπαρκτων (των αντιεμβολιαστών, των «λευκών χριστιανών» κ.ο.κ.). Πέραν της προπαγανδιστικής της αξίας για την προσέλευση οπαδών, αυτή η τακτική υπηρετεί έναν πιο θεμελιώδη στόχο των μεταφασιστών: τη σχετικοποίηση και την απίσχναση των ίδιων των εννοιών του «απαρτχάιντ», του «Ολοκαυτώματος», του «φασισμού» κ.ο.κ.

μένου του Ταμάς. Στη συνέχεια θα αναλύσουμε αυτές τις διαστάσεις.

1. Λαϊκισμός

Σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό, ο (σύγχρονος) λαϊκισμός αναφέρεται σε ένα σύνολο ιδεών και πολιτικών πρακτικών που ισχυρίζονται ότι υπερασπίζονται τον «απλό άνθρωπο» και τον «λαό» απέναντι στην «ελίτ». Οι ίδιες οι έννοιες του «λαού» και του «απλού ανθρώπου» που χρησιμοποιούν οι λαϊκιστικές ιδεολογίες και πολιτικές πρακτικές αποκρύπτουν τις ταξικές σχέσεις εκμετάλλευσης και κυριαρχίας μέσα στον καπιταλισμό, αποτελώντας ταυτόχρονα τις μορφές με τις οποίες αυτές εμφανίζονται και επιβάλλονται. Η σύγκρουση προλεταριάτου και κεφαλαίου εξαφανίζεται και δίνει τη θέση της στη σύγκρουση λαού και ελίτ. Ο λαός όμως δεν είναι απλώς μια διαταξική έννοια αλλά παραπέμπει εκ των πραγμάτων στην εθνική πολιτική κοινότητα, αποκλείοντας τους μετανάστες αλλά και όσους δυνητικά μπορεί να εξοβελιστούν απ' αυτήν ως «αντεθνικά στοιχεία». Την ίδια λειτουργία επιτελεί και η ομογενοποιητική φιγούρα του «απλού ανθρώπου». Από την άλλη μεριά, η έννοια της ελίτ δεν προσδιορίζεται ταξικά και στη βάση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής αλλά ηθικολογικά: πρόκειται για κάποιους «διεφθαρμένους», «άπληστους», «μοχθηρούς» καρχαρίες και δολοπλόκους που παρασιτούν σε βάρος του «εθνικού πλούτου» και της «λαϊκής ευημερίας» και θέλουν να ποδηγητήσουν τόσο το κράτος όσο και τον λαό. Γι' αυτό τις περισσότερες φορές η ελίτ ταυτίζεται με το «υπερεθνικό κεφάλαιο», τις τράπεζες, τις μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες τεχνολογίας και φαρμάκων («big pharma» και «big tech») κ.ο.κ., με κάποιες ξένες δηλαδή δυνάμεις που επιβουλεύονται το έθνος σε συ-

νεργασία με τους ντόπιους πράκτορές τους. Αυτό το αφήγημα παραπέμπει ευθέως στα κλισέ του αντισημιτισμού, γιατί η απρόσωπη φιγούρα του διεφθαρμένου, άπληστου και δολοπλόκου συχνά και εύκολα προσωποποιείται στον Εβραίο. Προφανώς, στη βάση ενός τέτοιου ηθικολογικού ορισμού, μια μερίδα του εθνικού κεφαλαίου μπορεί να εξαγνιστεί ως «παραγωγική» και «φιλολαϊκή» και να εξαιρείται από τη διεφθαρμένη ελίτ (π.χ. υποστηρίζεται στα σοβαρά ότι ο Τραμπ ως «αυτοδημιούργητος» δισεκατομμυριούχος δεν ανήκει στην ελίτ). Ταυτόχρονα, η κοινωνική σύγκρουση μετατρέπεται από αμφισβήτηση των ταξικών σχέσεων εξουσίας και της ίδιας της εθνικής πολιτικής κοινότητας, προς την κατεύθυνση της επαναστατικής ανατροπής και μετασχηματισμού τους, σε εξάλειψη των παράσιτων που ανήκουν στην «ελίτ», η οποία μπορεί στη συνέχεια να επεκταθεί και σε όσους ανακηρυχθούν «εχθροί του λαού/του έθνους».

Στο παρελθόν η διάκριση αριστεράς και δεξιάς εντός του πολιτικού συστήματος των ευρωπαϊκών χωρών αντιστοιχούσε στην εκπροσώπηση της εργατικής τάξης και των καπιταλιστών εντός του κράτους και στην ενσωμάτωση της πρώτης στους καπιταλιστικούς πολιτικούς θεσμούς. Το κοινωνικό ζήτημα πολιτικοποιήθηκε και εθνικοποιήθηκε. Η βαθιά κρίση των καπιταλιστικών σχέσεων (ανα)παραγωγής από τη δεκαετία του 1970 και μετά οδήγησε σταδιακά στην κατάρρευση αυτής της διάκρισης, καθώς οι πολιτικές των αριστερών και των δεξιών κυβερνήσεων ταυτίστηκαν τόσο ως προς τις περικοπές και την αναδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας όσο και ως προς την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, με στόχο την αύξηση του βαθμού εκμετάλλευσης ως αντίρροπη τάση στην κρίση υπερσυσσώρευσης. Η ιστορική διαδικασία που ονομάστηκε «νεοφιλελευθε-

ρισμός» δεν αποτέλεσε κάποια γραμμική καθίζηση της καπιταλιστικής παραγωγής, καθώς υπήρξαν περίοδοι μεσοπρόθεσμης ανάπτυξης (π.χ. στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του '90 μέχρι το 2008) κατά τις οποίες εμπεδώθηκε η ατομικοποίηση της εργατικής τάξης και αυτό που οι ορντοφιλελεύθεροι είχαν ονομάσει *αποπρολεταριοποίηση*, δηλαδή εμπέδωση των αστικών αξιών, με τους εργαζόμενους να μην θεωρούν πια τους εαυτούς τους προλετάρους που υφίστανται εκμετάλλευση αλλά «ανερχόμενους» επιχειρηματίες, αυτοκαθοριζόμενο «ανθρώπινο κεφάλαιο» κατά την προσφιλή έκφραση του Ρέπκε (Rörke), του Μπέκερ και του Φουκώ. Μια από τις μεθόδους αποπρολεταριοποίησης ήταν και η απόκτηση ιδιόκτητης οικίας μέσω του δανεισμού. Όταν στη συνέχεια ήλθαν οι υφεσιακές περίοδοι απαξίωσης κεφαλαίου και εργασιακής δύναμης, η ανασύνθεση του προλεταριάτου ως ιστορικού υποκειμένου κατέστη πολύ δυσκολότερη. Έτσι, η **κρίση νομιμοποίησης και πολιτικής εκπροσώπησης** που προέκυψε οδήγησε, αφενός, στην ενίσχυση των λαϊκιστικών πολιτικών δυνάμεων που στρέφονται ενάντια στην καθιερωμένη πολιτική «τάξη» και, αφετέρου, στην εμφάνιση ενός αντίστοιχου διαταξικού κοινωνικού υποκειμένου σε πολλά από τα κινήματα που ξέσπασαν ιστορικά, ιδιαίτερα μετά τη Μεγάλη Ύφεση του 2008 (Αραβική Άνοιξη, Κινήματα των Πλατειών, Κίτρινα Γιλέκα κ.λπ.).⁹ Όπως σημειώσαμε ωστόσο παραπάνω, στα περισσότερα από αυτά τα κινήματα συμμετείχε ενεργά μια μειοψηφική προλεταριακή, αντικαπιταλιστική τάση που επιχείρησε να έρθει σε ρήξη

9. Μια ιδιομορφία του λαϊκιστικού φαινομένου είναι ότι εισέρχονται στο πολιτικό παιχνίδι και στους θεσμούς δυνάμεις που τους καταγγέλλουν ως διεφθαρμένους και φαύλους.

με τον λαϊκισμό και την εθνική ταυτότητα, αν και αποτυχημένα.

Πιο ξεκάθαρα το βλέπουμε αυτό στην Ελλάδα την περίοδο της επιβολής των μνημονίων. Η βαθιά κρίση του 2010-15 οδήγησε στην κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ και την αποδυνάμωση της ΝΔ. Ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίστηκε ως μια νέα αριστερή δύναμη που θα ακολουθούσε σοσιαλδημοκρατική πολιτική και θα διαπραγματευόταν τα μνημόνια, η οποία κατάφερε να επιβληθεί ως εκλογική διέξοδος μετά την ήττα του κύκλου αγώνων μεταξύ 2010 και 2013. Από την άλλη μεριά, η αποδυνάμωση της εκλογικής ισχύος της Νέας Δημοκρατίας εκφράστηκε αμέσως με την εμφάνιση ακροδεξιών λαϊκιστικών πολιτικών μορφωμάτων, με μεγαλύτερο τους Ανεξάρτητους Έλληνες, και με την είσοδο της ανοιχτά ναζιστικής Χρυσής Αυγής στη Βουλή. Καθώς η εναλλακτική επιλογή της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ αποδείχτηκε και αυτή γρήγορα ψευδής μετά από τη φάρσα του δημοψηφίσματος και την υπογραφή νέου μνημονίου, και με την αποχώρηση των λαϊκιστικών-εθνικιστικών συνιστωσών του ΣΥΡΙΖΑ (πέρα από τις σοσιαλδημοκρατικές που αποχώρησαν επίσης, όπως τα στελέχη που συγκρότησαν αργότερα το ΜΕΡΑ25), η κοινωνική τάση προς τον λαϊκισμό ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειώσουμε ότι η κεντρική και κυρίαρχη πολιτική γραμμή στον ΣΥΡΙΖΑ δεν ήταν λαϊκιστική και δεν έθετε σε αμφισβήτηση τη συμμετοχή στην ΕΕ ή ακόμη και στην Ευρωζώνη. Ταυτόχρονα όμως η ηγεσία του ΣΥΡΙΖΑ ανεχόταν την ύπαρξη λαϊκιστικών τάσεων στο εσωτερικό του που άφηναν ανοιχτό το ενδεχόμενο της εξόδου από το ευρώ, της επιβολής μέτρων προστατευτισμού και της στροφής στη γεωπολιτική σφαίρα επιρροής της Ρωσίας, καθώς επιδίωκε να απορ-

ροφήσει τη λαϊκιστική δυσaréσκεια που ήταν το κυρίαρχο στοιχείο στο κίνημα που είχε προηγηθεί.¹⁰

10. Κατά την πρόσφατη αλλαγή ηγεσίας στον ΣΥΡΙΖΑ, η πιο σκληρή νεοφιλελεύθερη τάση (γύρω από τον Τσίπρα) συνεργάστηκε με τη λαϊκιστική (γύρω από τον Πολάκη) για να αναδείξουν ως νέο πρόεδρο τον Σ. Κασσελάκη εναντίον της μερίδας του κόμματος που συνεχίζει να επικαλείται ένα ισχύον είδος σοσιαλδημοκρατίας. Ο Κασσελάκης αποτελεί ως πρόσωπο το απαύγασμα του νεοφιλελεύθερου λαϊκισμού. Συνδυάζει εθνικισμό, έναν λόγο αδιαμεσολάβητης απεύθυνσης στον απλό άνθρωπο και τον λαό, έναν λόγο ενάντια στη διαφθορά και την «ανικανότητα» της κυβέρνησης και του Μητσοτάκη –ο αντιμνημονιακός ήταν άλλωστε η βασική αντιπολιτευτική γραμμή τα προηγούμενα χρόνια ελλείψει ουσιαστικών πολιτικών διαφορών του ΣΥΡΙΖΑ από τη ΝΔ– μαζί με έναν νεοφιλελεύθερο λόγο υπέρ της επιχειρηματικότητας, του μισθοφορικού στρατού, των συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στα πανεπιστήμια και της «ισότητας των ευκαιριών». Ειδικά ο λόγος περί διεφθαρμένων ελίτ αποτελεί βασικό ιδεολογικό όπλο και πολιτική μέθοδο των νεοφιλελεύθερων λαϊκιστών σε όλον τον κόσμο για να προωθήσουν την καπιταλιστική αναδιάρθρωση. Έχει εύστοχα σημειωθεί ότι η άνοδος του νεοφιλελεύθερου λαϊκισμού ενισχύει ταυτόχρονα και τον ακροδεξιό λαϊκισμό, καθώς η ταξική σύνθεση της κοινωνίας δίνει τη θέση της, εντός του πολιτικού λόγου, στην άμορφη οντότητα του λαού, δεδομένης και της ταύτισης της μεγάλης πλειοψηφίας των ζητημάτων που θέτουν. Βλ. και το άρθρο της Norma Rossi, «Populism without a people: neoliberal populism and the rise of the Italian far right», *Journal of Political Ideologies*, 2023, που εξετάζει την περίπτωση της Ιταλίας και του Κινήματος 5 Αστέρων.

Όπως σημειώνει η συγγραφέας, το Κίνημα 5 Αστέρων επικαλείται την «κοινή λογική» υπέρ των συμφερόντων των «απλών ανθρώπων» ενάντια στις «διεφθαρμένες ελίτ». Στην περίπτωση της μεταναστευτικής πολιτικής, αυτή η γραμμή οδήγησε στην ταύτιση με τις ρατσιστικές θέσεις της Λέγκας για την ακραία αυστηροποίηση των μέτρων ελέγχου και καταστολής της μετανάστευσης, την περίοδο κατά την οποία συγκυβέρνησαν την Ιταλία. Τόσο το

Οι κινητοποιήσεις ενάντια στους μετανάστες και τους πρόσφυγες που οργανώθηκαν τόσο στα νησιά του Β.Α. Αιγαίου όσο και σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας από το 2016 και μετά και οι διαδηλώσεις ενάντια στη Συμφωνία των Πρεσπών το 2018 και το 2019 υπήρξαν τα δύο επόμενα βασικά γεγονότα που συνέβαλαν στην ενίσχυση του λαϊκισμού ως κοινωνικού ρεύματος. Σε αυτή την περίπτωση, στις κινητοποιήσεις συμμετείχε μαζικά ο κομματικός μηχανισμός της Νέας Δημοκρατίας, παρά το γεγονός ότι ως κόμμα χρησιμοποιούσε συστηματικά την καταγγελία του λαϊκισμού για να επιτεθεί στον ΣΥΡΙΖΑ. Ιδιαίτερη σημασία έχει η περίοδος Φεβρουαρίου-Μαρτίου του 2020 όταν η κυβέρνηση Μητσοτάκη διέσπειρε συνωμοσιολογικά σενάρια περί «υβριδικού πολέμου» μέσω της «εισβολής μεταναστών» από την Τουρκία, στηρίζοντας παράλληλα τις φασιστικές «πολιτοφυλακές» που συγκροτήθηκαν στα σύνορα. Οι εν λόγω «πολιτοφυλακές» επανενεργοποιήθηκαν στις πυρκαγιές που ξέσπασαν στον Έβρο τον Αύγουστο του 2023, όταν τόσο ο Βελόπουλος όσο και ο Μητσοτάκης διακίνησαν και πάλι συνωμοσιολογικά σενάρια ότι τις πυρκαγιές τις βάζουν οι μετανάστες.

Σε παλιότερο κείμενό μας είχαμε γράψει ότι δεν θεωρούμε πως υπάρχει «κά-

Κίνημα 5 Αστέρων όσο και η Λέγκα βασίστηκαν σε μια ρητορική καταγγελίας της «μπίζνας του μεταναστευτικού» και όσων «επωφελούνται απ' αυτήν σε βάρος της πλειοψηφίας». Η υποτιθέμενη σύγκρουση μεταξύ κερδοσκόπων και αντιπάλων της «μεταναστευτικής μπίζνας» εκφράζει με νέους όρους το λαϊκιστικό τροπάρι περί μιας διεφθαρμένης και άπληστης ελίτ που λειτουργεί ενάντια στα συμφέροντα του λαού. Η αποϊδεολογικοποίηση της πολιτικής την οποία εκφράζει η επίκληση της «κοινής λογικής» συναντιέται και στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ, ως βασική θέση και επιδίωξη της τάσης που στήριξε τον Κασσελάκη εντός του ΣΥΡΙΖΑ.

ποια άμεση σύνδεση μεταξύ του κινήματος των πλατειών και των πρόσφατων εθνικιστικών συλλαλητηρίων για τη Μακεδονία». Οι κύριες διαφορές που εντοπίζαμε ήταν ότι στο κίνημα των πλατειών το σώμα που δημιουργήθηκε ήταν μεν «καταστατικά ορισμένο ως εθνικό» αλλά «δεν συγκροτήθηκε αρνητικά απέναντι στους μη-πολίτες», καθώς επίσης και το γεγονός ότι «στο κίνημα των πλατειών, η άνοδος του εθνικισμού δεν υποδήλωσε την απουσία της ταξικής πάλης αλλά την **ήττα** της, εφόσον τελικά επικράτησε ο φετιχοποιημένος λόγος περί χρέους και άμεσης δημοκρατίας, ο οποίος μετατρέπει τον στόχο της ικανοποίησης των αναγκών σε μια εναλλακτική πρόταση για μια **τυπικά** διαφοροποιημένη αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Γι' αυτό άλλωστε υπήρχε και περιθώριο για ενεργό συμμετοχή τάσεων που έθεταν τα ζητήματα από μια προλεταριακή, αντικαπιταλιστική σκοπιά, κάτι που δεν μπορούμε να φανταστούμε καν για τον εθνικισμό των “μακεδονικών συλλαλητηρίων”, εφόσον σε αυτά ήταν εξαρχής δεδομένη η **απουσία** της ταξικής πάλης και η μετάθεσή της σε πάλη μεταξύ των εθνών».

Όπως το βλέπουμε σήμερα, πιο σωστή διατύπωση θα ήταν ότι οι εν λόγω κινητοποιήσεις δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να ταυτιστούν αλλά συνδέονται **έμμεσα** μεταξύ τους ως προς την ιστορική τάση ενίσχυσης του λαϊκισμού την προηγούμενη δεκαετία και την ανάπτυξη πολιτικών επαφών, αρχικά ανάμεσα σε ακροδεξιά μορφώματα και μερίδα της πατριωτικής αριστεράς. Υπήρξε στην πορεία ένας επαναπροσδιορισμός της ελίτ έναντι της οποίας ετίθετο ο λαός ως εθνικό υποκείμενο. Ενώ αρχικά θεωρείτο ότι αποτελείται από τους «γερμανοτσολιάδες πασόκους και νεοδημοκράτες που προδίδουν την πατρίδα στους δανειστές και στις τράπεζες», στην πορεία, μετά

την «προδοσία του ΣΥΡΙΖΑ στο δημοψήφισμα και με τη συμφωνία των Πρεσπών», ο ορισμός της ελίτ συμπεριέλαβε την «εθνοπροδοτική αριστερά των σαλονιών» και των «αριστερών με τις δεξιές τσέπες». Με την πανδημία και τον λόγο ενάντια στην «αλλοίωση του εθνικού σώματος» συμπεριέλαβε επιπλέον τους «δικαιωματιστές», καθώς και τους αριστερούς υγειονομικούς που υποστήριζαν τη λήψη συλλογικών μέτρων προστασίας και οι οποίοι κατηγορήθηκαν ως τσάτσοι του κράτους και των πολυεθνικών.

Μάλιστα, διαπιστώνουμε ότι υπήρξαν ομάδες και άτομα που προέρχονται από την πατριωτική αριστερά και τον αντιεξουσιαστικό χώρο που υποστήριξαν τις κινητοποιήσεις ενάντια στη Συμφωνία των Πρεσπών¹¹ και εξέφρασαν έναν ανοιχτό ή καλυμμένο λόγο υπέρ της σκληρής φύλαξης των συνόρων ή ακόμα και υπέρ της αναίρεσης του διεθνούς δικαίου για τους πρόσφυγες.¹²

11. Βλ. το κείμενο του Π.Γ. που αναφέρεται στη σημείωση 1 για περισσότερες πληροφορίες σε σχέση με αυτό το ζήτημα.

12. Βλ. για παράδειγμα την πληθώρα σχετικών άρθρων στον *Δρόμο της Αριστεράς*, όπως το άρθρο του Ρούντι Ρινάλντι «Κριτήρια, οπτικές και εργαλειοποίηση του προσφυγικού» όπου γράφει ότι «η άποψή της [εννοεί της Ίνγκεμπορ Μπέγκελ, Ολλανδής δημοσιογράφου που είχε έρθει σε αντιπαράθεση με τον Μητσοτάκη κατά τη συνέντευξη τύπου μετά τη συνάντησή του με τον πρωθυπουργό της Ολλανδίας Μαρκ Ρούτε] δεν είναι τόσο ριζοσπαστική: κινείται στην τροχιά της ελεύθερης πρόσβασης των προσφύγων και μεταναστών στην Ευρώπη. Αυτή είναι η γενική άποψη όλων των οπαδών της παγκοσμιοποίησης, με διαφοροποιήσεις όσον αφορά καταμερισμούς και ρόλους». Οι δε *Πυργίται*, που σχετίζονται με τη *Συμπείρωση Αναρχικών* και τη *Διαδρομή Ελευθερίας*, στο κείμενό τους με τίτλο «Δεν είναι ούτε για το καλό τους ούτε για το καλό μας», αναφερόμενοι στον ερχομό μετα-

ναστών και προσφύγων στην Ελλάδα θέτουν το ακόλουθο ερώτημα: «Τι θα έκανε λοιπόν, όχι το κράτος, αλλά η οποιαδήποτε κοινότητα ελεύθερων ανθρώπων που αυτή τη στιγμή θα βρισκόταν στον Έβρο ή στα νησιά, δεδομένων όλων αυτών που συνέβησαν τα τελευταία χρόνια;» Η απάντηση που δίνουν είναι η εξής: «Δυστυχώς αυτοί οι άνθρωποι δεν είναι πλέον πρόσφυγες και μετανάστες. Έχουν μετατραπεί σε όργανα διεξαγωγής πολέμου και μάλιστα του πλέον βρώμικου: εκείνου που στοχεύει στην κοινωνική διάλυση του αντιπάλου. Όταν κάποιος εμπλέκει τον εαυτό του στην σκοπιμότητα μιας πολεμικής μηχανής, όταν δηλαδή αποτελεί “πολεμικό αντιπρόσωπο” κάποιου ισχυρότερου ή “προστάτη” τότε τα πράγματα είναι πολύ άσχημα γι’ αυτόν. [...] Για το λόγο αυτό θα το επαναλάβουμε: Πλέον, δεν πρέπει να περάσει ούτε ένας. Για το καλό τους και για το καλό μας». (<https://shorturl.at/atGJ8>).

Μια όχι τόσο κραυγαλέα, αλλά ακριβώς γι’ αυτόν τον λόγο πολύ πιο επικίνδυνη εθνικιστική θέση πάνω στο ζήτημα της μετανάστευσης και της προσφυγιάς εξέφρασε η αντιεξουσιαστική συλλογικότητα Υπόγεια Σήραγγα, βασική συνιστώσα της Συνέλευσης ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα, όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα της τελευταίας, στην μπροσούρα που δημοσίευσε το 2017 με τίτλο «Μετανάστευση: Μια ευκαιρία (;) για το κεφάλαιο». Όπως γράφουν, η ταξική αλληλεγγύη «προϋποθέτει εργά(ρι)ες που μένουν στην Ελλάδα είτε από επιλογή είτε από ανάγκη». Αντίθετα, «τα κοινωνικά κινήματα [...] πρόβαλλαν ως διεκδίκηση την ελεύθερη μετακίνησή τους», πράγμα που «εξυπηρετούσε την ίδια στιγμή και τις επιδιώξεις του κράτους». Παρόλο που το «κίνημα αλληλεγγύης επεδίωκε μεν να προσδώσει ταξικά χαρακτηριστικά στην αλληλέγγυα δράση [...] επιμένει να παραμερίζει το γεγονός πως τα ίδια τα υποκείμενα, οι μετανάστ(ρι)ες δεν έβλεπαν τους εαυτούς τους ως εργά(ρι)ες αλλά σαν μεμονωμένους/ες ταξιδιώτες/ισσες». Επιπρόσθετα, «οι ίδιοι/ες οι μετανάστ(ρι)ες έβλεπαν την παραμονή τους στα camps προσωρινή και [...] δεν έβλεπαν τους εαυτούς τους ως κομμάτι μιας ενιαίας κοινότητας συμφερόντων που συνίσταται από όλους/ες τους/τις μετανάστ(ρι)ες (οποιασδήποτε εθνικότητας), πόσω μάλλον μιας κοινότητας ντόπιων και μετανάστ(ρι)ών προλετάριων», ενώ η ανάγκη της «ελεύθερης

μετακίνησης ικανοποιούνταν ατομικιστικά και ανταγωνιστικά προς τους υπόλοιπους».

Με άλλα λόγια, ο μόνος τρόπος για να αποτελέσουν οι μετανάστες κομμάτι του ταξικού υποκειμένου είναι για την *Υπόγεια Σήραγγα* η ηθελημένη ή αθέλητη παραμονή τους στην Ελλάδα και η απεμπόληση της επιδιώξής τους για «ελευθερία μετακίνησης». Η ίδια η ελευθερία μετακίνησης εξοβελίζεται από τις ταξικές ανάγκες και μετατρέπεται αφενός σε ατομικιστική επιλογή και αφετέρου σε επιδίωξη του κράτους! Οι ανάγκες των μεταναστ(ρι)ών ως κομματιού της τάξης μας απαξιώνονται εντελώς απέναντι στις ανάγκες για «καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και μισθό» στην Ελλάδα, δηλαδή απέναντι στις ανάγκες αποκλειστικά της εργατικής τάξης που ζει στην Ελλάδα. Οι διεκδικήσεις των μεταναστ(ρι)ών οφείλουν, σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, να υπαχθούν στις διεκδικήσεις του εγχώριου εργατικού κινήματος. Έτσι φράσσεται η μόνη οδός για τη δημιουργία μιας ενιαίας κοινότητας **ταξικών** συμφερόντων, που δεν είναι ποτέ δεδομένη εκ των προτέρων. Αντιθέτως, όπως γράφει ο Μαρξ στην *Αθλιότητα της Φιλοσοφίας*: «Μέσα στην πάλη [...] τούτη ή μάζα [των εργατών] συνενώνεται, συγκροτείται σε τάξη για τον εαυτό της. Τα συμφέροντα που υπερασπίζει γίνονται ταξικά».

Επιπλέον, η μετανάστευση παρουσιάζεται ως ατομικιστική **επιλογή** (με τη μορφή «μεταναστευτικών προγραμμάτων») (!) σύμφωνα με την... ορολογία της *Υπόγεια Σήραγγας*) και υποβαθμίζεται απολύτως ο ρόλος του **καταναγκασμού** λόγω του πολέμου, της φτώχειας και της ευρύτερης αθλιότητας των συνθηκών ζωής στους τόπους προέλευσης των μεταναστών. Οι όποιες οικονομίες μπορεί να είχαν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες για να «εκπληρώσουν την επιθυμία τους» να μεταναστεύσουν παρουσιάζονται ως «οικονομικό κεφάλαιο» και ένα κομμάτι των ίδιων των μεταναστών ως «ευκατάστατο», που ωστόσο θα «προλεταριοποιηθεί στην πορεία»! Συνεπώς, αμφισβητείται η ίδια τους η προλεταριακή υπόσταση. Το πιο βασικό τρικ που κάνει η *Υπόγεια Σήραγγα* για να περάσει την εθνικιστική της αντίληψη για την τάξη και την ταξική αλληλεγγύη είναι ότι θέτει ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη του ταξικού αγώνα το να βλέπουν εξαρχής οι μετανάστ(ρι)ες τους εαυτούς τους ως εργάτ(ρι)ες. Αυτό όμως δεν ισχύει στις περισσότερες περιπτώσεις ακόμα και στους

Το ξέσπασμα της πανδημίας έφερε ακόμα μεγαλύτερα κομμάτια της αριστεράς και του αντιεξουσιαστικού χώρου σε σύγκλιση με τους ακροδεξιούς λαϊκιστές. Η ελίτ-εχθρός πλέον προσδιορίστηκε με

αγώνες των ντόπιων εργατών: η ταξική συνείδηση είναι αποτέλεσμα του αγώνα στη βάση του **περιεχομένου** του και όχι προϋπόθεσή του!

Στο πλαίσιο της συμμετοχής τους βέβαια στη Συνέλευση ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα, τα μέλη της *Υπόγεια Σήραγγας* δεν βάζουν καμία απολύτως προϋπόθεση σε σχέση με τον χαρακτήρα των «αναγκών» των αντιεμβολιαστών υγειονομικών, αρνούμενοι μετά βδελυγμίας ότι το περιεχόμενο τους είναι σαφώς αντιδραστικό και αποκαλώντας τις κινητοποιήσεις τους ως τον «σημαντικότερο εργατικό αγώνα» του 2022, ο οποίος μάλιστα πρέπει να υποστηριχτεί «άνευ όρων», όπως έγραφαν στις προκηρύξεις τους. Αυτή η προσταγή σε «άνευ όρων υποστήριξη» σημαίνει στην πράξη ότι η κριτική απέναντι στις ανορθολογικές, ατομικιστικές, συνωμοσιολογικές, θρησκόληπτες, εθνικιστικές, ακροδεξιές θέσεις που κυριαρχούσαν σε αυτές τις κινητοποιήσεις θα έπρεπε να σιωπήσει. Δεν πρόκειται περί κάποιας αντίφασης: η κruptοεθνικιστική θέση απέναντι στην υποκειμενικότητα και τους αγώνες των μεταναστών και των προσφύγων πάει πακέτο με την κάλυψη του εθνικιστικού και αντιδραστικού περιεχομένου των κινητοποιήσεων των αντιεμβολιαστών, κατά τον ίδιο τρόπο που προσφέρθηκε απλόχερα πολιτική κάλυψη σε ακροδεξιά μορφώματα όπως η ΔΕΥΔΗΒ.

Στο πλαίσιο του ακραίου ομορτονισμού και του αμοραλισμού τους τα παιδιά της γαλαρίας, ο ηγετικός πυρήνας της αντιδραστικής σχέτας Συνέλευση ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα, παριστάνει πως δεν θυμάται ότι πριν δέκα περίπου χρόνια υποστήριζε τα εξής: «η εργατική δράση μεγάλων ή μικρών κοινοτήτων αγώνα που συγκροτούνται στη βάση της ικανοποίησης άμεσων συμφερόντων, αναγκών και επιθυμιών δεν σημαίνει από μόνη της και πολλά πράγματα. [...] Η συγκρότηση κοινοτήτων αγώνα και η κυκλοφορία αυτών των αγώνων αποκτούν το πραγματικό τους νόημα μόνο όταν εξετάζονται στο πλαίσιο [...] των επιδιώξεων των πολιτικών, συνδικαλιστικών και λαϊκών συλλογικοτήτων που τις στηρίζουν».

ακόμα πιο συγκεκριμένο τρόπο στον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, το ίδρυμα Μπιλ και Μελίντα Γκέιτς, τις πολυεθνικές επιχειρήσεις τεχνολογίας και φαρμάκων (big-tech και big-pharma), που κατέστρωσαν τα σχέδια για το «παγκόσμιο πραξικόπημα» όπως μας πληροφορεί το βασικό κείμενο αυτής της τάσης, το *Μανιφέστο Συνωμοσίας*.¹³

Τόσο ο αριστερός όσο και ο δεξιός λαϊκισμός ερμηνεύουν τις αντιφάσεις και την κρίση της καπιταλιστικής ανάπτυξης ως επίθεση των παράσιτων του υπερεθνικού κεφαλαίου στο σώμα του έθνους, το οποίο υποτίθεται ότι θα αναρρώσει μόνο αν ανακτήσει τον έλεγχο πάνω στα πολιτικά του όργανα. Και οι δύο επιδιώκουν να στρέψουν τη λαϊκή οργή ενάντια στους τραπεζίτες, την ενσάρκωση του πλεονάζοντος/«μη παραγωγικού» κεφαλαίου. Ο δεξιός λαϊκισμός στοχοποιεί επιπλέον τους μετανάστες και τους πρόσφυγες ως ενσάρκωση του «πλεονάζοντος προλεταριάτου». Οι δεξιοί λαϊκιστές υποστηρίζουν ότι δήθεν ο αποκλεισμός αυτών των ανθρώπων θα επιτρέψει στο κράτος πρόνοιας να επιστρέψει σε μια καλύτερη εποχή πριν την κρίση, καθώς θα μειωθούν οι «περιττές δαπάνες». Ταυτόχρονα, προωθούν τη ρατσιστική νοσταλγία για έναν καιρό που το πολιτικό σώμα ήταν εθνικά και πολιτισμικά ομοιογενές. Επενδύοντας στον ανταγωνισμό μεταξύ ντόπιων και μεταναστών προλεταρίων με την

13. Δεν ήταν βέβαια καθόλου τυχαίο ότι το εν λόγω βιβλίο εκδόθηκε στη Γερμανία από τον ακροδεξιό εκδοτικό οίκο Sodenkamp & Lenz. Όπως αναφέρουν οι ίδιοι οι εκδότες, η έκδοση έγινε σε στενή συνεργασία με τον γαλλικό εκδοτικό οίκο Editions Seuil και οι συγγραφείς έκαναν ορισμένες προσθήκες για τη γερμανική έκδοση. Ο εκδότης παρουσίασε το βιβλίο στο χειμερινό συνέδριο του think tank του ακροδεξιού κόμματος AfD Institut für Staatspolitik (<https://twitter.com/antifouchiste/status/1622568081301155842>).

υπόσχεση μιας καλύτερης θέσης στον ήλιο για τους ντόπιους καταφέρνουν να αποκτήσουν πλεονέκτημα έναντι των αριστερών λαϊκιστών αντιπάλων τους, εφόσον αυτό το ερμηνευτικό σχήμα ταιριάζει γάντι με την εθνικιστική ουσία του λαϊκισμού. Καθώς οι αριστεροί λαϊκιστές αντιλαμβάνονται αυτή την έλλειψη και την αδυναμία που έχουν να απευθυνθούν σε ένα δυνητικά ευρύ ακροατήριο καταλήγουν να υιοθετήσουν τις ρατσιστικές θέσεις των δεξιών λαϊκιστών σχεδόν στο σύνολό τους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πολιτική τάση του *Αριστερού Κόμματος* (Die Linke) στη Γερμανία γύρω από τη Ζάρα Βάγκενκνεχτ που έχει εκφράσει ήδη από το 2016 θέσεις υπέρ του περιορισμού της μετανάστευσης.¹⁴ Μάλιστα σε ένα debate με τον πρώην ηγέτη του AfD Φράουκε Πέτρι, είχε παρουσιαστεί βασιλικότερη του βασιλέως ασκώντας του κριτική για υπέρμετρα ευνοϊκή στάση απέναντι στην είσοδο «ατόμων με αυξημένα προσόντα από φτωχότερες χώρες».¹⁵ Ο Βόλφγκανγκ Στρέ-

14. Στα τέλη Οκτωβρίου του 2023, η Ζάρα Βάγκενκνεχτ αποχώρησε επίσημα από το *Die Linke* και ανακοίνωσε τον σχηματισμό ενός νέου λαϊκιστικού κόμματος που επιδιώκει να προσελκύσει ψήφους τόσο από την αριστερά όσο και από τη δεξιά στις επικείμενες ευρωεκλογές, όπως δήλωσε η ίδια. Παρότι το κόμμα αυτό αυτοπροβάλλεται ως οικονομικά σοσιαλδημοκρατικό, στην πραγματικότητα κινείται εντός του ορντοφιλελεύθερου πλαισίου για την ενίσχυση της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας μέσω της επιβολής ενός αυστηρού ρυθμιστικού πλαισίου από το κράτος. Η επικέντρωση της κριτικής στο «χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο», τη μετανάστευση και την κλιματική αλλαγή αναδεικνύει τον ξεκάθαρα ακροδεξιό του χαρακτήρα.

15. Quinn Slobodian και William Callison, *Pop-Up Populism: The Failure of Left-Wing Nationalism in Germany*, Dissent, Καλοκαίρι 2019, <https://www.dissentmagazine.org/article/pop-up-populism-the-failure-of-left-wing-nationalism-in-germany/>

εκ, αριστερός κοινωνιολόγος που ανήκει στην ίδια τάση, έχει επιχειρηματολογήσει ενάντια στη χρήση των φόρων για την παροχή βοήθειας στους μετανάστες και τους πρόσφυγες, χαρακτηρίζοντας τη φορολόγηση αυτού του είδους «ηθικά καταναγκαστική απαλλοτρίωση», ενώ την ίδια περίοδο δημοσίευσε ένα μανιφέστο που καλούσε σε έναν «υπεύθυνο εθνικισμό» απέναντι στην άνοδο του «ανεύθυνου εθνικισμού» της λαϊκιστικής ακροδεξιάς. Αντίστοιχα, ο Γάλλος αριστερός λαϊκιστής Ζαν Λυκ Μελανσόν είχε αναφερθεί κατά τη διάρκεια ομιλίας του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2016 σε «φιλοξενούμενους εργάτες που παίρνουν το ψωμί των ντόπιων εργατών»,¹⁶ παρόλο που τα χρόνια που ακολούθησαν εγκατέλειψε την αντιμεταναστευτική γραμμή. Οι αριστεροί λαϊκιστές υιοθετούν την ιδεολογία περί των περιορισμένων δυνατοτήτων του κράτους πρόνοιας και εξάγουν από εκεί το συμπέρασμα ότι τα «περιορισμένα διαθέσιμα πρέπει να μοιραστούν στους πολίτες της χώρας». Από εκεί προχωρούν προς την πολιτική του «ελέγχου της μετανάστευσης», η οποία καταλήγει στον ανοιχτό ρατσισμό.

2. Εθνικισμός

Ο λαϊκισμός έχει εξ ορισμού εθνικιστικό χαρακτήρα όπως δείξαμε προηγουμένως.¹⁷

16. Rachid Laïreche, Campagne Immigration: Mélenchon en mots troubles, *Liberation*, 8 Σεπτεμβρίου 2016, https://www.liberation.fr/france/2016/09/08/immigration-melenchon-en-mots-troubles_1490156/

17. Δείξαμε στη σημείωση 11 ότι ακόμα και οι ομαδώσεις που ανήκουν στο νέο αντιδραστικό ρεύμα και δεν εκφράζουν ανοιχτά εθνικιστικό λόγο, βάζουν πλάτη στην ακροδεξιά εθνικολαϊκή του ατζέντα και πρακτική. Αναφέραμε ήδη τη *Συνέλευση ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα*, αλλά οφείλουμε να ξετάσουμε και την *Contra Dystopia*. Πέρα από τις διατυπωμέ-

Ωστόσο, ο εθνικισμός δεν χαρακτηρίζει ειδικά τους λαϊκιστές ή τους φασίστες. Το βασικό πλαίσιο του φιλελευθερισμού ήταν εξαρχής το έθνος. Η κλασική πολιτική οικονομία δεν έθετε απλώς το ερώτημα του πώς τα άτομα αποκτούν πλούτο, αντίθετα ερεύνησε τις προϋποθέσεις και τους όρους για τη δημιουργία του πλούτου των εθνών (Άνταμ Σμιθ). Τα άτομα και η επιδίωξη του ατομικού τους συμφέροντος θεωρούνται μεν ο κινητήριος μοχλός της οικονομικής ανάπτυξης, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι τα ίδια τα άτομα αποτελούν αυτοσκοπό. Και αυτό γιατί είναι αναγκαία η καταπίεση του ατομικισμού των εργατών όταν αυτός έρχεται σε σύγκρουση με την πειθαρχία της καπιταλιστικής παραγωγής και τα συμφέροντα του έθνους ως συνόλου, δηλαδή του συνολικού εθνικού κεφαλαίου. Επιπλέον, ο εθνικισμός ήταν η βασική πολιτική φόρμουλα μέσα από την οποία επιτεύχθηκε η κοινωνική ηγεμονία της τάξης του κεφαλαίου. Έπρεπε οι μάζες να απομακρυνθούν από την τάξη μέσω του πρωταρχικού μύθου του έθνους. Στο υπερεθνικό επίπεδο, ο φιλελευθερισμός στη Βρετανία του 19ου αιώνα ήταν συνδεδεμένος με τον ιμπεριαλισμό, την επέκταση δηλαδή της ισχύος

νες θέσεις και το ιστορικό των μελών της που έχει αναδείξει ο σ. Π. Γεωργιάδης (βλ. Η ΝΕΑ ΤΑΞΗ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΡΟΔΕΞΙΑΣ. Μέρος Τρίτο: από την “αντισυστημική” συνωμοσιολογία στις δηλώσεις υποταγής στο κεφάλαιο <https://shorturl.at/hogZ3>), η εν λόγω ομάδα δημοσίευσε επίσης πολύ πρόσφατα στην ιστοσελίδα της κείμενο του Φώτη Τερζάκη το οποίο εξαπολύει μύδρους ενάντια στους «δικαιωματιστές» για την παροχή στήριξης στις «τουρκικές επιδιώξεις στη Θράκη» και παίρνει ρητά θέση υπέρ της ιμπεριαλιστικής Ρωσίας στον πόλεμο που έχει ξεσπάσει στην Ουκρανία, όπου έχει συμβεί «ΝΑΤΟϊκή εισβολή». Φώτης Τερζάκης, *Οι θανάσιμες συναινέσεις*, 10 Ιουλίου 2023, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://contradystopia.blogspot.com/2023/07/blog-post_25.html.

του εκάστοτε εθνικού κεφαλαίου στο εξωτερικό. Χαρακτηριστική είναι η αποστροφή του Τζον Στιούαρτ Μιλ ότι ο δεύτερος Πόλεμος του Οπίου στήριξε την ελευθερία του εμπορίου.

Ειδικά σε ό,τι αφορά τον νεοφιλελευθερισμό, αντίθετα απ' ό,τι υποστηρίζουν πολλοί αριστεροί εθνικιστές, δεν υφίσταται κάποια ταύτισή του με την υποστήριξη της συμμετοχής σε υπερεθνικούς οργανισμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι οποίοι περιορίζουν την εθνική κυριαρχία χάριν της επιβολής του «ελεύθερου ανταγωνισμού» και της ελευθερίας κίνησης του κεφαλαίου.¹⁸ Αντιθέτως, οι λεγόμενοι ευρωσκεπτικιστές νεοφιλελεύθεροι (μεταξύ άλλων, τα ιδρυτικά στελέχη του γερμανικού ακροδεξιού κόμματος AfD, του ακροδεξιού Κόμματος Ελευθερίας της Αυστρίας, του βρετανικού UKIP και η ευρωσκεπτικιστική φράξια των βρετανών συντηρητικών) θεωρούν ότι η συμμετοχή στην ΕΕ ενέχει τον κίνδυνο να επιβληθούν περιορισμοί στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας μέσω λ.χ. της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, να ενισχυθούν τάσεις προστατευτισμού, όπως η *Κοινή Αγροτική Πολιτική*, ή ακόμα να ενισχυθούν αναδιανεμητικές σοσιαλδημοκρατικές πολιτικές, που σηματοδοτούν γι' αυτούς οι αναφορές στην «κοινωνική σύγκλιση/ένωση» και η αύξηση των πόρων των διαρθρωτικών και περιφερειακών ταμείων της ΕΕ. Για αυτούς το εθνικά κυρίαρχο κράτος είναι πολύ πιο ικανό να επιβάλει τη νεοφιλελεύθερη πολιτική ενώ αντίθετα το ευρωπαϊκό εγχείρημα είναι εγγενώς γραφειοκρατικό,

18. Παρότι μπορεί τυπικά η συμμετοχή σε υπερεθνικούς οργανισμούς να περιορίζει την εθνική κυριαρχία λόγω της υποχρέωσης τήρησης π.χ. συγκεκριμένων συμβάσεων και νομοθεσίας, στην πράξη δυναμώνει το καπιταλιστικό κράτος, τόσο την κυριαρχία του επί της εργατικής τάξης όσο και τις δυνατότητες αξιοποίησης του εθνικού κεφαλαίου.

κρατιστικό και αντιφιλελεύθερο. Το πρώτο νεοφιλελεύθερο ευρωσκεπτικιστικό think tank που ιδρύθηκε το 1989 και ονομάζεται Ομάδα της Μπριζ (Bruges Group) ανέφερε στους σκοπούς και τους στόχους του ότι «η ελευθερία και η ασφάλεια της Ευρώπης βασίζεται σε μια ισχυρή –αλλά όχι απαραίτητα μεγάλη– κυβέρνηση για την άμυνα και την ασφάλειά μας, και αυτή η ισχύς διατηρείται, κατά την άποψή μας, καλύτερα από το ανεξάρτητο εθνικό κράτος και από την προώθηση του υγιούς, φυσικού πατριωτισμού που νιώθει ο πολίτης απέναντι στο κράτος».¹⁹ Σε αυτή ακριβώς τη βάση οι νεοφιλελεύθεροι ευρωσκεπτικιστές συμμαχισαν με τους ακροδεξιούς ρατσιστές και λαϊκιστές. Προϊόντα αυτής της συμμαχίας ήταν τα ακροδεξιά λαϊκιστικά-νεοφιλελεύθερα κόμματα που αναφέραμε προηγουμένως, τα οποία ενισχύθηκαν ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση του 2008.²⁰ Στη Μεγάλη Βρετανία ο νεοφιλελεύθερος ευρωσκεπτικισμός κυριάρχησε τα προηγούμενα χρόνια στην πολιτική σκηνή με αποτέλεσμα την έξοδο της χώρας από την ΕΕ.

Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι η διαφορά μεταξύ του εθνικισμού των ευρωπαϊστών νεοφιλελεύθερων και του εθني-

19. The Bruges Group, «A Campaign for a Europe of Sovereign States», αναφέρεται στο Quinn Slobodian και Dieter Plehwe, «Neoliberals against Europe» στον συλλογικό τόμο με επιμελητές τους William Callison και Zachary Manfredi, *Mutant Neoliberalism*, 2020, Fordham.

20. Q. Slobodian και Z. Manfredi, *ό.π.* Αξίζει να σημειώσουμε μεταξύ των πολλών ενδιαφερόντων στοιχείων που περιλαμβάνει το άρθρο, ότι ο Detmar Doering, μέλος της ιστορικά πρωτοπόρας νεοφιλελεύθερης οργάνωσης Mont Pelerin Society, δημοσίευσε το 1999 άρθρο που επιχειρούσε να αποκαταστήσει την έννοια του κοινωνικού δαρβινισμού, καθώς και ότι βασικό σημείο εστίασης των ευρωσκεπτικιστών είναι η άρνηση της κλιματικής αλλαγής.

κισμού των ευρωσκεπτικιστών νεοφιλελεύθερων δεν είναι ουσιώδης. Στην πρώτη περίπτωση θεωρείται πιο επωφελής για το συνολικό εθνικό κεφάλαιο η συμμετοχή σε υπερεθνικούς καπιταλιστικούς σχηματισμούς, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στη δεύτερη περίπτωση θεωρείται πιο επωφελής για το εθνικό κεφάλαιο η επιβολή μέτρων προστατευτισμού²¹ ή η έξοδος από την ΕΕ, όπως στην περίπτωση του Brexit. Σε κάθε περίπτωση, και οι δύο εργάζονται υπέρ του συνολικού εθνικού κεφαλαίου.²² Μάλιστα,

21. Παρότι φαίνεται αντιφατική η κριτική του προστατευτισμού της *Κοινής Αγροτικής Πολιτικής* και η επιβολή (περιορισμένων) μέτρων προστατευτισμού από ευρωσκεπτικιστικές νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις, πρέπει πάντα να έχει κανείς στο μυαλό του ότι αυτό που σε τελική ανάλυση μετράει είναι η υπεράσπιση των εγχώριων καπιταλιστικών συμφερόντων.

22. Η κατηγορία του συνολικού εθνικού κεφαλαίου δεν εξαφανίζει τον σκληρό ανταγωνισμό μεταξύ των διαφορετικών μερίδων του (π.χ. των επιχειρήσεων που πωλούν τα προϊόντα τους στην εσωτερική αγορά έναντι των εξαγωγικών επιχειρήσεων και του τουριστικού κεφαλαίου). Ωστόσο, οι καπιταλιστές ταυτόχρονα ενοποιούνται στη βάση του σχηματισμού του μέσου ποσοστού κέρδους. Όπως αναφέρει ο Μαρξ στον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου*: «Κάθε ξεχωριστός κεφαλαιοκράτης, καθώς και το σύνολο όλων των κεφαλαιοκρατών κάθε ξεχωριστής σφαίρας παραγωγής, συμμετέχει όχι απλώς από γενική ταξική συμπάθεια, αλλά άμεσα οικονομικά, στην εκμετάλλευση της συνολικής εργατικής τάξης από το συνολικό κεφάλαιο και στη διαμόρφωση του βαθμού αυτής της εκμετάλλευσης, γιατί, αν προϋποθέσουμε δοσμένους όλους τους άλλους όρους, μαζί και την αξία του προκαταβλημένου συνολικού σταθερού κεφαλαίου, το μέσο ποσοστό κέρδους εξαρτιέται από τον βαθμό εκμετάλλευσης της συνολικής εργασίας από το συνολικό κεφάλαιο» (σ. 249). Ο ενδοκαπιταλιστικός ανταγωνισμός μπορεί να υπονομεύσει το γενικό συμφέρον του εθνικού κεφαλαίου και η κρατική πολιτική επιχειρεί να τον τιθασεύσει. Παρόλο που αυτό είναι ζητούμενο δεν είναι και δεδομένο. Το κράτος δεν μπορεί να παίξει πάντοτε τον ρόλο του επιτηρη-

ακόμα και η προαναφερόμενη διαφορά παραμένει συχνά ρητορική, όπως στην περίπτωση του ακροδεξιού λαϊκιστικού κόμματος των *Αδελφών της Ιταλίας* της Μελό-νι, που ενώ αρχικά καλούσε σε έξοδο από την ΕΕ στη συνέχεια εγκατέλειψε αυτό το σύνθημα, δεδομένου ότι θα ερχόταν σε σύγκρουση με τα συμφέροντα του εθνικού κεφαλαίου. Αυτό που συνήθως απομένει από τη λαϊκιστική εκδοχή του εθνικισμού όταν αυτός έρχεται στην εξουσία είναι ο συστηματικός ρατσισμός ενάντια στους μη-πολίτες πλεονάζοντες προλετάριους και, ενίοτε, ο καθολικός αποκλεισμός τους – ανάλογα με τη συγκυρία των αναγκών της καπιταλιστικής συσσώρευσης, όπως δείχνει η μαζική δολοφονία προσφύγων και μεταναστών με τα push-backs και τα push-forward στη Μεσόγειο, την οποία εφαρμόζουν **από κοινού** εθνικά κράτη με ευρωπαϊστικές και λαϊκιστικές κυβερνήσεις σε **αγαστή συνεργασία** με τον «υπερεθνικό» μηχανισμό ελέγχου και καταστολής της μετανάστευσης της ΕΕ, όπως η Frontex. Στην Ελλάδα, τόσο η Νίκη, όσο και η Ελληνική Λύση είναι αναφανδόν υπέρ της παραμονής της Ελλάδας στην ΕΕ, όπως άλλωστε ήταν και στο παρελθόν η Χρυσή Αυγή.²³

Αυτό φυσικά μπορεί να αλλάξει ανάλογα με τη συγκυρία όσον αφορά τους διακρατικούς-ιμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς και τους συσχετισμούς ισχύος μεταξύ των εθνών-κρατών. Οι εθνικοί πόλεμοι

τή της συνολικής λειτουργίας επιτυχημένα. Οι ορντοφιλελεύθεροι δίνουν μεγάλη σημασία στο ρυθμιστικό πλαίσιο και στην υποτιθέμενη «αποπολιτικοποίηση» του κράτους, γιατί πιστεύουν ότι έτσι θα σταματήσουν τις μη αναγκαίες συγκρούσεις μεταξύ *επιμέρους* κεφαλαίων και θα αποτραπεί η επιβολή των συμφερόντων κάποιας επιμέρους μερίδας του κεφαλαίου εις βάρος του γενικού συμφέροντος, έτσι όπως το προσδιορίσαμε.

23. Π. Γεωργιάδης, ό.π.

συνήθως απαιτούν την ανάληψη της εξουσίας από λαϊκιστικές-εθνικιστικές δυνάμεις ενώ κράτη όπως οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία έχουν την ισχύ να εγκαταλείψουν μονομερώς διακρατικές συμμαχίες και συνθήκες. Όπως και να έχει, η νεοφιλελεύθερη λογική της απελευθέρωσης του ανταγωνισμού απελευθερώνει επίσης φυγόκεντρες τάσεις τόσο εντός υπερεθνικών σχηματισμών όπως η ΕΕ, όσο και εντός εθνών-κρατών (όπως η Ισπανία με την απόπειρα απόσχισης της Καταλονίας).

Επικεντρωθήκαμε στη διαλεκτική ακροδεξιών/ευρωπαϊστών για να δείξουμε ότι παρά τις κραυγές των πρώτων εναντίον των «παγκοσμιοποιητών», της «εσχάτης προδοσίας» των πολιτικών και της «δικτατορίας στο όνομα του ιού»²⁴ όταν έρχονται στην εξουσία αυτό που κυριαρχεί είναι τα συμφέροντα του κεφαλαίου. Έτσι οι ευρωσκεπτικιστές μετατρέπονται σε ευρωπαϊστές που επιχειρούν να αποκτήσουν τον έλεγχο των ευρωπαϊκών θεσμών και να διαμορφώσουν ένα περιβάλλον οικονομικού νεοφιλελευθερισμού που θα συνδυάζεται με μια επιστροφή στις συντηρητικές οικογενειακές αξίες και μια ευρωπαϊκή ταυτότητα προσδιορισμένη έναντι της υποτιθέμενης «ισλαμικής απειλής» ή, σε ένα πιο ακραίο σενάριο, στη βάση της «λευκής υπεροχής».

Θεωρούμε ότι η ανάδυση του νέου μεταφασιστικού ρεύματος στην Ελλάδα εντάσσεται σε αυτή τη δυναμική της ανόδου μιας ακροδεξιάς μορφής νεοφιλελευθερισμού ως κυρίαρχης πολιτικής γραμμής

24. Η Μελόνι είχε δηλώσει ότι η κυβέρνηση Κόντε διαπράττει «εσχάτη προδοσία» που αποδέχτηκε την ενεργοποίηση του μηχανισμού ESM τον Απρίλιο του 2020 για τη λήψη δανείου 35 δισ. ευρώ, ενώ ο Ματέο Σαλβίνι είχε μιλήσει για επιβολή «δικτατορίας στο όνομα του ιού». «Mes, Meloni e Salvini all'attacco: "Alto tradimento", "dittatura in nome del virus"», *Libero Quotidiano*, 10 Απριλίου 2020.

εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με στόχο την πρόσδεση της εκάστοτε ντόπιας εργατικής τάξης στο άρμα του αντίστοιχου εθνικού κεφαλαίου (βλέπε για παράδειγμα τη στήριξη της εργατικής τάξης της Βρετανίας στο Brexit).

3. Ελιτισμός

«Μέσα στην καπιταλιστική κρίση όλες οι συλλογικές ερμηνείες του κόσμου έχουν καταρρεύσει. Οι μικροαστοί περιφέρονται σε ρόλο ακέφαλου κοτόπουλου. Φόρεσαν αντιγριπικές μάσκες για να εκφράσουν τη σκατοψυχιά τους και περιμένουν από το κράτος τους να τους πει τι να πουν και τι να κάνουν. [...] Τίποτα δε βγάζει νόημα. Το μόνο που κρατάει την ελληνική κοινωνία στη θέση της είναι η πειθαρχία του εμπορεύματος και η ωμή κρατική βία».

Autonome Antifa, 17 Μαρτίου 2020

«Ένας υπαλληλίσκος του WEF σε ρόλο παντοδύναμου δικτάτορα και 9 εκατομμύρια ζόμπι να τον παρακολουθούν απαθείς να τους μετατρέπει σε στάχτη. Τέσσερα εφιαλτικά χρόνια και ούτε μια στοιχειώδη [sic] αντίδραση από τον πλειοψηφικό όχλο των μελλοθάντων. Τέσσερα χρόνια συστηματικού και προσχεδιασμένου αφανισμού και ακόμα ηχούν παλαμάκια από τα μπαλκόνια. Θυσίασαν την ίδια τους την ύπαρξη για ένα ξεροκόμματο. Για ένα επίδομα φτώχειας. Για ένα market-pass. [...] Ο καθένας παίρνει τελικά αυτό που του αξίζει».

«Οι Δούλοι», «Αναρχοκαπιταλιστική» (=alt-right ακροδεξιά) σελίδα στο

facebook, 29 Ιουλίου 2022

«Αυτοί λοιπόν [...] συνεχίζουν να πετάνε [...] την “ανυπαρξία κινήματος” που οφείλεται δήθεν σε κάποια προηγούμενη “ήττα” του, και όχι στο ότι εκατομμύρια πειθαρχημένες μάζες σε τελική ανάλυση **επιλέγουν** [!!!] να κάθονται σπίτι τους, να δουλεύουν, να ψωνίζουν και απλώς να επιβιώνουν». [Η έμφαση στο πρωτότυπο, τα θαυμαστικά δικά μας.]

Συνέλευση ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα, 23 Ιανουαρίου 2021

Παραφράζοντας ελαφρά κάτι που είχαμε γράψει πριν δύο χρόνια στο κείμενο «Η πραγματικότητα της άρνησης και η άρνηση της πραγματικότητας»,²⁵ είναι ξεκάθαρο ότι όταν οι εκπρόσωποι και οι αρωγοί του μεταφασιστικού ρεύματος κατηγορούν ως «προσκυνημένους», «μενουμεσπιστές», «τσουτσέκια του Κούλη», «συνεργάτες του κράτους», «υπάκουους» και άλλες παρόμοιες αθλιότητες όσους αναγνωρίζουν την πραγματικότητα των διαφορετικών μορφών της καπιταλιστικής κρίσης (πανδημία, κλιματική καταστροφή κ.ο.κ.) –και αντιπαλεύουν ανοιχτά την κρατική/καπιταλιστική διαχείρισή τους–, δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να εκφράζουν μια αλαζονική και ελιτιστική θέση, παρουσιάζοντας τους εαυτούς τους ως την προσωποποίηση του «εξεγερμένου Έλληνα» ή και του «εξεγερμένου προλετάριου». Μικρή διαφορά έχουν οι λέξεις που χρησιμοποιούνται, αφού δεδομένης της απουσίας προλεταριακής εξέγερσης, το «κίνημα» στο οποίο αναφέρονται

και συμμετέχουν αποτελεί στην πραγματικότητα τη συσπείρωση των πιο αντιδραστικών στοιχείων υπέρ του έθνους και της ατομικής ελευθερίας του **εμπορεύματος** και του **κεφαλαίου** και εναντίον των «ξένων στοιχείων» που μολύνουν το ατομικό και το εθνικό σώμα. Ταυτόχρονα, πίσω από την καταγγελία των «υποταγμένων» διακρίνεται εύκολα η περιφρόνηση για την εργατική τάξη και τις ανάγκες της, όποιο ψευδώνυμο και αν χρησιμοποιείται: «μικροαστοί», «όχλος», «πειθαρχημένες μάζες», «δούλοι» ή «ζόμπι».

Ίσως φαίνεται αντιφατικό ότι στις διαστάσεις της θεωρητικής και ιστορικής βάσης του νέου ακροδεξιού ρεύματος περιλαμβάνονται ταυτόχρονα ο λαϊκισμός και ο ελιτισμός. Ωστόσο, αυτή η αντίφαση αμβλύνεται αν αναλογιστούμε ότι ο ελιτισμός στον ιστορικό φασισμό δεν στρέφεται εναντίον κάθε έννοιας συλλογικού υποκειμένου, στην προκειμένη περίπτωση του Λαού, αλλά εναντίον των μαζών που θεωρούνται βυθισμένες στην παρακμή. Για τον ιστορικό φασισμό οι μάζες, δηλαδή η εργατική τάξη, πρέπει να εθνικοποιηθούν, να ενοποιηθούν εκ νέου με τα αφεντικά τους, να αποτελέσουν τη Λαϊκή Κοινότητα υπό τη σιδερένια μπότα των χαρισματικών ηγετών. Έναντι της υποταγμένης μάζας τίθεται μια ανώτερη συλλογικότητα. Αντίστοιχη είναι και η λογική εντός του ρεύματος του μεταφασισμού, ακόμα κι όταν η εν λόγω ανώτερη συλλογικότητα που μετέχει στις αντιδραστικές κινητοποιήσεις δεν αποκαλείται περήφανος Λαός αλλά ψευδωνυμικά «εργατική τάξη», «εργατική νεολαία» (ας θυμηθούμε το σύνθημα «Ζήτω τα ΕΠΑΛ» υπέρ της φασιστικής «εργατικής νεολαίας») κ.ο.κ.

4. Ατομικισμός

Ο λόγος περί «ατομικής αυτοδιάθεσης» και,

25. Αντίθεση και Π.Ρ., «Η πραγματικότητα της άρνησης και η άρνηση της πραγματικότητας», *ό.π.*

πολύ περισσότερο, ο λόγος περί «αυτοδιάθεσης του σώματος» θεωρείται συνήθως ότι ανήκουν στη φιλελεύθερη δημοκρατική παράδοση ή ακόμη ότι εκφράζουν μια δικαιολογημένη αντίσταση απέναντι στην κρατική παρέμβαση στις υποθέσεις των ανθρώπων – μια μορφή αντικρατισμού. Φαντάζει παράδοξο ότι αυτός ο λόγος ήταν κυρίαρχος στο αντιδραστικό μεταφασιστικό μπλοκ ειδικά κατά την περίοδο άνθισης του κινήματος άρνησης της πανδημίας και των εμβολίων. Φαντάζει δε πολύ πιο παράδοξο στον βαθμό που ο φασισμός συνδέεται συνήθως με την εκμηδένιση του ατόμου απέναντι στο κράτος.

Ωστόσο, αυτή η φαινομενική αντίφαση χαρακτηρίζει τόσο τον ιστορικό φασισμό όσο και τις σύγχρονες μεταφασιστικές τάσεις. Όπως σημειώνει ο Ισάι Λάντα, για τους περισσότερους φασίστες (Χίτλερ, Πιραντέλο κ.λπ.) η έννοια της μοναδικής προσωπικότητας αποτελούσε ιερή αρχή απέναντι στο αφηρημένο άτομο, έναν απλό αριθμό που άγεται προς τις κάλπες σαν αγέλη. Έτσι, ο φιλελευθερισμός δέχτηκε επίθεση στο όνομα του *γνήσιου ατομικισμού* και η δημοκρατία ταυτίστηκε με την απώλεια της ατομικότητας, το να γίνεις ένα από τα «βροοειδή που ψηφίζουν», όπως το έθετε περιφρονητικά ο Νίτσε. Όσοι κυμάτιζαν το λάβαρο του ατόμου ενάντια στις μάζες κατέληξαν έτσι σχεδόν φυσιολογικά στο φασιστικό στρατόπεδο.²⁶ Ναζιστές ιδεολόγοι όπως ο Άλφρεντ Μπόιμλερ και ο Μάρτιν Χάιντεγκερ άσκησαν κριτική στην κοινοβουλευτική δημοκρατία ως έκφραση ψευδοατομικισμού, στην οποία η προσωπικότητα χάνει κάθε αυτοπεποίθηση και αποφασιστικότητα. Απέναντι στην ψευδή κοινότητα που αποτελεί απλώς συσσωμάτωση απλών αριθμών – μια μάζα όπως έλε-

γαν υποτιμητικά– αντιπαρέθεταν τη Λαϊκή Κοινότητα (*Volksgemeinschaft*) ως έναν ουσιαστικό, γνήσιο δεσμό μεταξύ αληθινών ατόμων. «Εμείς!» – έτσι μιλάει και κάποιος ανώνυμο πλήθος. «Εμείς!» – έτσι φωνάζει και κάποια επαναστατημένη μάζα, έτσι κομπάζει και η λέσχη μπόουλινγκ. «Εμείς!» – έτσι συνωμοτεί και μια συμμορία ληστών [...] Το «εμείς» [...] ακόμη και με την έννοια της γνήσιας κοινότητας, δεν υπερισχύει απλά και άνευ όρων [...] Υπάρχουν πράγματα που είναι ουσιώδη και καθοριστικά για μια κοινότητα, και ακριβώς αυτά τα πράγματα προκύπτουν όχι στην κοινότητα, αλλά στην αυτοελεγχόμενη δύναμη και μοναδικότητα ενός ατόμου».²⁷

Κατ' αντίστοιχο τρόπο, αν και στερούμενο μιας τόσο εκλεπτυσμένης φιλοσοφικής απολογίας, το μεταφασιστικό ρεύμα συνδυάζει τον άκρατο ατομικισμό των ελευθεροφρόνων (*libertarians*), που θέτουν ως πρωταρχικά ζητήματα την ασφάλεια και την ελευθερία της ατομικής ιδιοκτησίας και της οικονομικής δραστηριότητας, με το κάλεσμα για ένα ισχυρό κράτος που θα περιφρουρεί τόσο την ατομική ιδιοκτησία ειδικά όσο και τα σύνορα και τα συμφέροντα του εθνικού κεφαλαίου, δηλαδή την εθνική/συλλογική καπιταλιστική ιδιοκτησία εν γένει. Το αίτημα της «αυτοδιάθεσης του σώματος» που εκφράζουν θα πρέπει συνεπώς να γίνει κατανοητό ως αίτημα υπεράσπισης της ατομικής ιδιοκτησίας. Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο έγινε εκτροπή-οικειοποίηση του φεμινιστικού συνθήματος «*my body my choice*» όσον αφορά ακόμα και τη χρήση μάσκας ή την κανονική λειτουργία των καπιταλιστικών επιχειρήσεων κατά την περίοδο των εκατοντάδων χιλιάδων θανάτων

26. Ishay Landa, *The Apprentice's Sorcerer. Liberal Tradition and Fascism*, Brill, 2009, σ. 262.

27. M. Heidegger, *Gesamtausgabe. Band 38. Logik als die Frage nach dem Wesen der Sprache*, Klostermann, 1998 αναφέρεται στο Ishay Landa, ό.π.

από την πανδημία στις ΗΠΑ («my body, my choice to work»). Ορθώς έχει σημειωθεί ότι η εν λόγω διαμαρτυρία έχει ακριβώς το ίδιο περιεχόμενο με τη διεκδίκηση του «δικαιώματος στην εργασία» από τους απεργοσπάστες, οι οποίοι θέτουν το ατομικό συμφέρον τους πάνω από κάθε έννοια εργατικής αλληλεγγύης. Πέραν της πανδημίας, το ίδιο σύνθημα είχε μεταστραφεί από τη ρατσιστική ακροδεξιά στις ΗΠΑ και εναντίον της μετανάστευσης («my borders my choice» και «no means no»). Αυτό δυστυχώς κατέστη δυνατό διότι τα ατομικά δικαιώματα βρίσκονται εκ των πραγμάτων εντός του ορίζοντα της καπιταλιστικής ατομικοποίησης και του διαχωρισμού. Καθώς δεν υπερβαίνουν αυτόν τον ορίζοντα μπορούν να αναλάβουν διαφορετικό νόημα ανάλογα με τους στόχους αυτού που τα επικαλείται. Προφανώς, δεν έχει καμία σχέση ο ριζοσπαστικός αγώνας του φεμινιστικού κινήματος ενάντια στην ιδιοποίηση του σώματος των γυναικών από τους άντρες και το κράτος –ακόμα κι αν η κατοχύρωση του ελέγχου των γυναικών πάνω στο σώμα τους δεν λύνει οριστικά το πρόβλημα των σχέσεων της ανδρικής και καπιταλιστικής κυριαρχίας– με τις κινητοποιήσεις των μεταφασιστών που χαρακτηρίζονται από την έλλειψη οποιουδήποτε αισθήματος κοινωνικής και ταξικής αλληλεγγύης. Για αυτούς, οι μόνοι άνθρωποι που αξίζει να ζουν είναι οι ισχυροί, υγιείς και αρτιμελείς.

Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι και από μια άλλη σκοπιά τα συνθετικά στοιχεία του μεταφασισμού δεν διαφέρουν ουσιωδώς από τα στοιχεία που προσδιορίζουν τον νεοφιλελευθερισμό, αλλά αποτελούν ριζοσπαστικοποίησή τους. Πέραν του προφανούς παραδείγματος της Χιλής του Πινοσέτ, ο θατσερισμός στο Ηνωμένο Βασίλειο ήταν μια δεξιά ιδεολογία και πρακτική που συνδύαζε τον αντικρατικό λόγο, ως προς

τις περικοπές του κράτους πρόνοιας, τη συρρίκνωση του εργατικού δικαίου και την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, με την αυστηροποίηση του ποινικού δικαίου και της αστυνόμευσης, την ιδεολογική επίκληση του «νόμου και της τάξης» ως θεμελιωδών αρχών της κοινωνικής οργάνωσης και τη χρήση του φυλετικού και κοινωνικού ρατσισμού απέναντι στους πλεονάζοντες προλετάριους. Από τη δεκαετία του '90 και μετά, με την άνοδο σοσιαλδημοκρατικών κυβερνήσεων στην εξουσία, προέκυψε μια σοσιαφιλελεύθερη εκδοχή νεοφιλελευθερισμού η οποία προβλήθηκε ως πιο προοδευτική λόγω της διεύρυνσης της ανοχής απέναντι σε μειονοτικές πρακτικές και κουλτούρες και της απόδοσης δικαιωμάτων στις μειονότητες, χωρίς όμως να αναιρείται κανένα από τα υπόλοιπα στοιχεία που περιγράψαμε. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η πολιτική σύγκρουση μεταξύ δεξιάς και αριστεράς μεταφέρθηκε σχεδόν πλήρως στην πολιτισμική σφαίρα, σε ζητήματα αναγνώρισης της διαφορετικότητας και στα δικαιώματα των μειονοτήτων και των γυναικών (culture wars). Ακόμα κι όταν το νεοφιλελεύθερο κράτος επιδεικνύει μεγαλύτερη ανοχή απέναντι σε μειονοτικές ταυτότητες και πρακτικές, αυτό αφορά τον ενσωματωμένο στην καπιταλιστική παραγωγή και κατανάλωση πληθυσμό. Απέναντι στους πλεονάζοντες προλετάριους και ιδιαίτερα τους πρόσφυγες/μετανάστες παραμένει σκληρά πειθαρχικό, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την πρόσβασή τους στις υπηρεσίες του κράτους πρόνοιας (υγεία και εκπαίδευση). Στο ιδεολογικό επίπεδο, ο μεταφασισμός αντικαθιστά την ιδεολογία της «ισότητας ευκαιριών» και της «κοινωνικής κινητικότητας» του σοσιαφιλελεύθερου νεοφιλελευθερισμού με τον εθνικισμό, τον ρατσισμό, την επίκληση των οικογενειακών και παραδοσιακών αξιών και τον ανταγωνισμό.

Το γεγονός ότι «αντιεξουσιαστές» που επικαλούνται τον Φουκώ συνυπήρξαν, συνεργάστηκαν και εν τέλει αφομοιώθηκαν εντός του μεταφασιστικού ρεύματος δεν πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη δεδομένου του νεοφιλελεύθερου περιεχομένου του μεταφασισμού. Και εξηγούμαστε ευθύς αμέσως: καταρχάς, για τον Φουκώ ο νεοφιλελευθερισμός είναι το «[...] πρόγραμμα μιας κοινωνίας στην οποία θα υπήρχε βελτιστοποίηση των συστημάτων διαφοράς, [...] στην οποία θα υπήρχε μια ανοχή προς τα άτομα και τις μειονοτικές δραστηριότητες, στην οποία θα υπήρχε μια δράση όχι επί των παικτών του παιχνιδιού αλλά επί των κανόνων του παιχνιδιού και, τέλος, στην οποία θα υπήρχε μια παρέμβαση που δεν θα ήταν η εσωτερική υποταγή των ατόμων αλλά μια παρέμβαση περιβαλλοντικού τύπου».²⁸ Το πρόγραμμα αυτό αντιπαραβάλλεται στη μέχρι τότε υφιστάμενη σχέση κράτους και πληθυσμού η οποία, σύμφωνα με τον Φουκώ, λειτουργούσε ουσιαστικά ως ένα «σύμφωνο ασφάλειας»: καθώς το κράτος εγγυάται την «ασφάλεια», παρεμβαίνει επίσης κάθε φορά που ο «ιστός της καθημερινής ζωής» διαρρηγνύεται από απρόβλεπτα γεγονότα, πράγμα που ισοδυναμεί με μια «πανταχού παρούσα κηδεμονία».²⁹ Η εξουσία αυτής της «κοινωνίας ασφάλισης» είναι πιο επιδέξια και πιο εκλεπτυσμένη από εκείνη των ολοκληρωτικών κρατών και γι' αυτό, σύμφωνα με τον Φουκώ, θα πρέπει να βάλουμε στην άκρη τους παλιούς αγώνες κατά του εθνικισμού και του φασισμού και να πάρουμε ως αφετηρία «την

28. Μ. Φουκώ, *Η γέννηση της βιοπολιτικής*, Πλέθρον, 2012, σ. 241.

29. Μ. Foucault, *Dits et écrits III*, Paris: Gallimard, 2001, σ. 385. Αναφέρεται στο J. Rehmman, *Deconstructing Postmodernist Nietzscheanism*, Brill, 2022.

ανήσυχη σχέση που έχουν οι άνθρωποι με αυτούς τους μηχανισμούς ασφάλειας», δηλαδή με τους «μηχανισμούς κοινωνικής ασφάλειας, οι οποίοι επιτηρούν τους ανθρώπους καθημερινά».³⁰

Αυτή είναι ακριβώς η βάση πάνω στην οποία ο Φουκώ εκφράζεται υπέρ του «αρνητικού φόρου επί του εισοδήματος» δηλαδή του «ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος» και ευρύτερα υπέρ του νεοφιλελευθερισμού. Όπως γράφει χαρακτηριστικά, με αυτόν τον τρόπο ο πληθυσμός επιδοτείται «με έναν τρόπο όντως πολύ φιλελεύθερο, πολύ λιγότερο γραφειοκρατικό, πολύ λιγότερο σωφρονιστικό απ' ό,τι σε ένα σύστημα που θα ήταν επικεντρωμένο στην πλήρη απασχόληση και θα ενεργοποιούσε μηχανισμούς όπως αυτοί της κοινωνικής ασφάλισης».³¹ Δεν έμεινε όμως εκεί, όπως σημείωνε στις 23 Μαρτίου του 1979 σε ένα πάνελ στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού-8, υπό τις συνθήκες της πετρελαϊκής κρίσης, «το κράτος [...] δεν μπορεί πια να είναι κράτος πρόνοιας».³² Σε μια συνέντευξη που έδωσε το 1983 στον Ρομπέρ Μπονό, τον γενικό γραμματέα της συνδικαλιστικής ομοσπονδίας CFDT (η οποία αργότερα υποστήριξε τα νεοφιλελεύθερα μέτρα), δήλωσε σχετικά ότι οι υφιστάμενες κοινωνικές εγγυήσεις δεν είναι πια βιώσιμες για δύο λόγους: πρώτον, διότι έχουν φτάσει στα οικονομικά όρια που θέτει η «ορθολογικότητα των σύγχρονων κοινωνιών»· δεύτερον και σημαντικότερο, διότι το σύστημα αυτό είναι παρωχημένο λόγω, αφενός, της αυξα-

30. Μ. Foucault, ό.π.

31. Μ. Φουκώ, *Η γέννηση της βιοπολιτικής*, σ. 196.

32. Μ. Foucault, «Le nouvel ordre intérieur», πάνελ στο University of Paris-8, διαθέσιμη σε μορφή video στη διεύθυνση at: <http://www.archives-video.univ-paris8.fr/video.php?recordID=111>.

νόμενης «δυσκαμψίας» του και αφετέρου λόγω της «αύξησης της εξάρτησης» του πληθυσμού.³³ Βέβαια, ξεκαθαρίζει ότι δεν είναι υπέρ ενός αχαλίνωτου φιλελευθερισμού που θα παρέχει κάλυψη μόνο σε αυτούς που έχουν τη δυνατότητα και θα αφήνει ακάλυπτους τους υπόλοιπους, αλλά προτείνει τη συσχέτιση της έννοιας της ασφάλειας με «πιο πολύμορφες και πιο ευέλικτες σχέσεις με τον εαυτό μας και με το περιβάλλον μας» έτσι ώστε το άτομο να πάψει να είναι υποκείμενο με την έννοια της καθυπόταξης, μέσω του μετασχηματισμού του «πεδίου των κοινωνικών θεσμών σε ένα ευρύ πειραματικό πεδίο». Φάνηκε βέβαια πολύ γρήγορα το ταξικό περιεχόμενο αυτών των νεοφιλελεύθερων «πειραματισμών».

Θα μπορούσε κανείς να υπερασπιστεί τον Φουκώ με το επιχείρημα ότι οι παραπάνω θέσεις αποτελούν απλώς προϊόν λανθασμένης εκτίμησης ως προς το περιεχόμενο των νεοφιλελεύθερων μέτρων, που παρά την ανοχή τους σε «μειονοτικές πρακτικές» συνέχισαν να είναι αυστηρά πειθαρχικά απέναντι στους πλεονάζοντες προλετάριους. Ωστόσο, αυτή η υπεράσπιση ανατρέπεται από την κριτική που έκανε ο Φουκώ στο συλλογικό δικαίωμα στην υγεία και την ευημερία, στο οποίο είχαν επιτεθεί και οι κατεξοχήν νεοφιλελεύθεροι ιδεολόγοι όπως ο Χάγιεκ ως «ολοκληρωτικό με την πλήρη έννοια του όρου».³⁴ Ο Φουκώ υποστηρίζει στην ίδια συνέντευξη με τον Μπονό ότι δεν είναι δυνατό να οριστεί ένα συγκεκριμένο κοινό για όλους πλαίσιο στη βάση του οποίου μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι ανάγκες υγείας ικανοποιούνται πλήρως και απόλυτα. Όπως έλεγε, «η καλή υγεία δεν μπορεί να απορρέει από ένα δι-

καίωμα», «δεν μπορεί να υπάρξει μια θετική απάντηση στο ερώτημα» αν «η κοινωνία πρέπει να προσπαθεί να ικανοποιεί με συλλογικά μέσα την ανάγκη των ατόμων στην υγεία», διότι είναι «αδύνατο να επιτραπεί η αύξηση των δαπανών για την υγεία με τον ρυθμό που έχουμε δει τα τελευταία χρόνια». Θα πρέπει «να αποφασιστεί ποια ασθένεια, ποιος τύπος πόνου, δεν θα καλύπτεται πλέον – ένα σημείο στο οποίο, σε ορισμένες περιπτώσεις, η ίδια η ζωή θα τίθεται σε κίνδυνο», δεδομένου ότι στα ζητήματα υγείας «εισέρχεται κανείς σε μια τάξη αξιών που δημιουργεί μια απόλυτη, άπειρη ζήτηση. Το πρόβλημα που τίθεται είναι, επομένως, αυτό της σχέσης μεταξύ μιας άπειρης ζήτησης και ενός πεπερασμένου συστήματος».³⁵ Όταν κάποια στιγμή ο Μπονό αντιλαμβάνεται τις κοινωνικά δαρβινιστικές συνέπειες αυτής της αντίληψης περί της διαλογής ασθενειών και ασθενών, θέτει το ερώτημα αν έτσι «επιστρέφουμε σε αυτό ακριβώς εναντίον του οποίου αγωνίστηκε η κοινωνική ασφάλιση, δηλαδή σε έναν ορισμένο τρόπο εξάλειψης των πιο αδύναμων βιολογικά ατόμων», αν «επιτρέψουμε τη νίκη του συνθήματος “Πρέπει να διαλέξουμε – ας διαλέξουμε τους πιο υγιείς”». Η απάντηση που δίνει ο Φουκώ είναι η εξής: «Τέτοιες επιλογές γίνονται διαρκώς, ακόμη και αν αυτό δεν ομολογείται. Γίνονται υπό τη λογική μιας ορισμένης ορθολογικότητας και στη συνέχεια δικαιολογούνται με διάφορους τρόπους».³⁶ Όταν γίνεται συγκεκριμένος, η κοινωνικά δαρβινιστική λογική της νεοφιλελεύθερης αντίληψης του γίνεται ακόμα πιο αποτρόπαια: «Ίσως βρισκόμαστε σε μια περίοδο κατά την οποία έχει καταστεί δυνατό να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα άμεσα και να προχωρήσουμε σε περιορισμό της

33. M. Foucault, «Social Security», στο M. Foucault, *Politics, Philosophy. Interviews and other Writings 1977-1984*, 1988, σ. 159-177.

34. Αναφέρεται στο J. Rehmman, ό.π.

35. M. Foucault, «Social Security», ό.π., σ. 170-173.

36. Ό.π., σ. 172.

κάλυψης των κινδύνων που συνδέονται με τον αλκοολισμό».³⁷

Αυτό που είναι σημαντικό να σημειωθεί εδώ είναι ότι η διολίσθηση προς την ξεκάθαρη υποστήριξη των νεοφιλελεύθερων περικοπών, της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας περί οικονομικών ορίων στην παροχή υπηρεσιών υγείας και εν τέλει προς τον **κοινωνικό δαρβινισμό** εκκινεί στην περίπτωση του Φουκώ από εκείνη την πλευρά του κινήματος από το '68 και μετά που εστίαζε στην κριτική της ιεραρχικής εξουσίας και του αυταρχισμού και διατυμπάνιζε την ελευθερία έναντι της ασφάλειας. Όπως έλεγε στην ίδια συνέντευξη *«πρέπει να σχεδιάσουμε ένα ολόκληρο σύστημα κοινωνικής κάλυψης [το νεοφιλελεύθερο] που θα λαμβάνει υπόψη του το αίτημα για αυτονομία, έτσι ώστε οι επιπτώσεις της εξάρτησης [από το κράτος πρόνοιας] να εξαλειφθούν σχεδόν πλήρως»*. Σαφώς, η εν λόγω αντίθεση μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας, στην οποία βασιζούν όλη την πολιτική τους οι σύγχρονοι κοινωνικοί δαρβινιστές, όπως η *Συνέλευση ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα*, είναι ιδεολογική έκφραση των καπιταλιστικών κοινωνικών διαχωρισμών και, ιδιαίτερα, της νεοφιλελεύθερης μορφής τους.

Η αστική έννοια της ασφάλειας αναφέρεται, ως γνωστόν, στη διασφάλιση της ιδιοκτησίας του **εγωιστικού ατόμου** και

του ίδιου από τις επιβουλές των ανταγωνιστών του. Είναι μια έννοια που αναφέρεται στην περιφρούρηση των καπιταλιστικών ιδιωτικών συμφερόντων και φυσικά βρίσκεται στον αντίποδα της ταξικής αλληλεγγύης που μπορεί να εκφραστεί π.χ. με τη λήψη μέτρων προφύλαξης εν μέσω πανδημίας ή με τη φροντίδα απέναντι σε ανθρώπους με επιβαρυνμένη υγεία. Το ότι κάποιοι νεοφώτιστοι φουκωικοί ταυτίζουν τέτοιου είδους εκφράσεις ταξικής αλληλεγγύης με την ασφάλεια απλώς επιβεβαιώνει την αγωνία τους να διατυμπανίσουν, να **εξασφαλίσουν** και κυρίως να δικαιολογήσουν **την ιδιοκτησία τους επί του εγωιστικού τους ατόμου**. Επίσης, η αστική έννοια της ασφάλειας δεν είναι το ίδιο πράγμα με την **κοινωνική ασφάλιση** (συντάξεις, επιδόματα ανεργίας και αναπηρίας, χρηματοδότηση αναρρωτικών αδειών, υγειονομική περίθαλψη κ.ο.κ.), εναντίον της οποίας στρέφεται ο Φουκώ και οι νεόκοποι οπαδοί του, η οποία προέκυψε μόνο ως αποτέλεσμα των αγώνων του προλεταριάτου και αφορά τη **συλλογική** ικανοποίηση ορισμένων βασικών αναγκών του (καίτοι ως **εμπορεύματος** εργασιακή δύναμη). Η κοινωνική ασφάλιση παραχωρήθηκε απέναντι στην απειλή της επανάστασης με στόχο την εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης. Δεν ταυτίζεται **λειτουργιστικά** με αυτό που ο Φουκώ ονόμασε βιοπολιτική, δηλαδή την προσαρμογή της συσσώρευσης των ανθρώπων στη συσσώρευση του κεφαλαίου μέσω της δημογραφικής πολιτικής, του ελέγχου και της ρύθμισης του πληθυσμού, της δημόσιας υγιεινής κ.ο.κ. που ασκείται εξ ορισμού από το **κράτος** (ακόμα κι αν ο ορισμός της εξουσίας από τον Φουκώ το αρνείται), παρόλο που αυτή είναι η κυρίαρχη πλευρά της. Οι απαιτήσεις των καπιταλιστών συγκρούονται διαρκώς με τις διεκδικήσεις της εργατικής τάξης στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης (δηλαδή του **κοινω-**

37. Ό.π., σ. 175. Ο Φουκώ είχε επίσης μια ιδιαίτερα κυνική αντίληψη για τις επιδημίες, συμπεριλαμβανομένης αυτής που τον σκότωσε. Όταν το 1981 ο φίλος του συγγραφέας Edmund White τον ρώτησε την άποψή του για το AIDS, του απάντησε ως εξής: «Αυτό είναι ένα νέο δείγμα του αμερικανικού πουριτανισμού. Επινοήσατε μια ασθένεια που μολύνει μόνο τους ομοφυλόφιλους και τους μαύρους; Γιατί δεν βάζετε και τους παιδόφιλους;» Αναφέρεται στο Jon Wiener, «Q&A With Edmund White», *The Nation*, 27 Μαρτίου 2014. <https://www.thenation.com/article/archive/qa-edmund-white/>

νικού μισθού) τόσο ως προς την ποσοτική (οικονομική) όσο και ως προς την ποιοτική διάσταση (μορφή και περιεχόμενο παροχών, υπηρεσιών και των ίδιων των εννοιών της υγείας και της ζωής): η αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, συμπεριλαμβανομένης της εργασιακής δύναμης, είναι μια διαδικασία ταξικής πάλης, παρότι προφανώς το κεφάλαιο συνεχίζει να είναι κυρίαρχο μέχρι την κοινωνική επανάσταση και τον κομμουνιστικό μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων.

Το γεγονός ότι η έννοια της «δημόσιας υγείας» είναι μια αφαίρεση που αποκρύπτει την ταξική διαίρεση της κοινωνίας και τον βιοπολιτικό χαρακτήρα του κράτους πρόνοιας χρησιμοποιείται από τους νεόκοπους οπαδούς του Φουκώ για την απαξίωση της ίδιας της διεκδίκησης της «υγείας και της ευεξίας της εργατικής τάξης». Επιτίθενται στις ίδιες τις έννοιες της ταξικής και κοινωνικής αλληλεγγύης οι οποίες λειδορούνται ως «εξ αποστάσεως φιλανθρωπίες» και εκχυδαίζονται στο «να μην αναπνέεις στη μούρη του άλλου». Η φροντίδα για όσους είναι γύρω μας ταυτίζεται με τη «συμμόρφωση στις κρατικές επιταγές» προκειμένου να δικαιολογηθούν συμπεριφορές ακραίου παρτακισμού και ατομικισμού κατά τη διάρκεια της πανδημίας, ενώ η κριτική της καπιταλιστικής επιστήμης διαστρεβλώνεται και εργαλειοποιείται για να δικαιολογηθεί η άρνηση της σοβαρότητας της πανδημίας και της ανάγκης λήψης συλλογικών μέτρων προστασίας στους χώρους και από τους ανθρώπους του ίδιου του ανταγωνιστικού κινήματος.³⁸

Κατ' αυτόν τον τρόπο οδηγούμαστε σχεδόν αβίαστα στην επόμενη βασική διάσταση του μεταφασιστικού ρεύματος: τον κοινωνικό δαρβινισμό.

5. Κοινωνικός Δαρβινισμός / Ιδεολογία του Θανάτου

Ο κοινωνικός δαρβινισμός είναι μια ιδεολογία που αναπτύχθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και αποτελεί διαστρέβλωση της θεωρίας της φυσικής επιλογής του Δαρβίνου, σύμφωνα με την οποία οι οργανισμοί που είναι καλύτερα προσαρμοσμένοι στο περιβάλλον τους επιβιώνουν (*survival of the fittest*), μεταφέροντάς την από τη σφαίρα της βιολογίας στη σφαίρα της κοινωνίας και της οικονομίας. Οι θιασώτες του κοινωνικού δαρβινισμού θεωρούν ότι ο πλούτος και η δύναμη των ισχυρότερων πρέπει να αυξάνονται, ενώ ο πλούτος και η δύναμη των λιγότερο ισχυρών πρέπει να μειώνονται. Για να αναφέρουμε το παράδειγμα των επιδημιών, χαρακτηριστική είναι η θέση που εκφραζόταν σε ένα περιοδικό «φυσικής ίασης» του 1893 στη Γερμανία ότι οι επιδημίες είναι ένα «φυσικό φαινόμενο» που επιτελεί μια χρήσιμη λειτουργία φυσικής επιλογής, η οποία εξαλείφει τους «δειλούς, τους αδύναμους και τους ελευθεριάζοντες από τις ανώτερες τάξεις» και στον υπόλοιπο πληθυσμό σκοτώνει μόνο «ανθρώπους που ήδη περιμένουν να πεθάνουν ή που αντιμετωπίζουν αναπόφευκτη, αθεράπευτη, μακροχρόνια φτώχεια και αρρώστια», οι περισσότεροι εκ των οποίων «σίγουρα θεωρούν τον θάνατο ως απαλλαγή από τα δεινά της ζωής».³⁹

Ο κοινωνικός δαρβινισμός βρήκε υποστηρικτές τόσο μεταξύ των φιλελεύθερων οπαδών του *laissez-faire* καπιταλισμού,

38. Το πιο χυδαίο δείγμα αυτής της λογικής δίνεται στο τέταρτο παράρτημα του τεύχους 19-20 των παιδιών της γαλαρίας.

39. Professor Dr G. Jäger, *Monatsblatt*, Μάιος 1893, αναφέρεται στο Richard J. Evans, *Death in Hamburg*, Penguin, 2005, σ. 500.

οι οποίοι έβρισκαν σε αυτόν δικαίωση της αντίληψης ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ των ατόμων και των επιχειρήσεων αποτελεί τον βέλτιστο τρόπο κατανομής των πόρων, όσο και μεταξύ των ρατσιστών και των εθνικιστών που εστίαζαν στη διαφύλαξη της καθαρότητας του αίματος της «ανώτερης και ισχυρότερης φυλής», η οποία απειλείτο με υποβάθμιση και δηλητηριασμό από τη φυλετική επιμειξία, ιδιαίτερα αν επρόκειτο για την επιμειξία με Εβραίους. Η ανάπτυξη του κοινωνικού δαρβινισμού του δεύτερου τύπου στη Γερμανία μπορεί να ερμηνευτεί στη βάση του γεγονότος ότι η βιολογική και ιατρική έρευνα στη Γερμανία γινόταν στα πανεπιστημιακά ιδρύματα υπό την αιγίδα του κράτους – σε αντίθεση με τη Μεγάλη Βρετανία όπου οι μεγαλύτεροι επιστήμονες, ο Δαρβίνος, ο Γουάλας και ο Σπένσερ μεταξύ άλλων, πραγματοποιούσαν την έρευνά τους ιδιωτικά και ανεξάρτητα από πανεπιστημιακά ιδρύματα. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, η επιστημονική παραγωγή συνδέθηκε άμεσα με ζητήματα εθνικής πολιτικής και την αντίστοιχη εθνικιστική ιδεολογία. Όπως γράφει ο Paul Weindling στο κλασικό βιβλίο του για την υγεία και τη φυλή στη Γερμανία: «Από τη δεκαετία του 1890 και μετά ο δαρβινισμός στράφηκε από τον ατομικισμό στην κορπορατιστική ιδεολογία, δίνοντας έμφαση στην οργανική ενότητα καθώς και στην ευρωστία του εθνικού πληθυσμού σε αντιπαράθεση με την ταξική πάλη. Έγιναν προσπάθειες να γίνει ο δαρβινισμός η βάση της εθνικής πολιτικής [...] Στο κράτος υπήρχε αυξανόμενη ανησυχία για τον εκφυλισμό του πληθυσμού ως αποτέλεσμα της εκβιομηχάνισης. [...] Η ιδεολογική βάση της γερμανικής βιολογίας βρισκόταν στην ιδιαίτερη παράδοση οργανικισμού [στη χώρα] και στον αγώνα για την εθνική ενοποίηση. [...] Οι Γερμανοί δαρβινιστές ανέπτυξαν ιστορικιστικά και

οργανικιστικά θέματα, χρησιμοποιώντας τις έννοιες της “μορφολογίας” του Γκαίτε και του Οργανισμού (Organismus) του Πι-ετισμού, και επικαλούνταν μια ριζοσπαστική επιστημονική παράδοση που ξεκινούσε από τον Παράκελσο ως λαϊκό θεραπευτή και τον φυσιολατρικό μυστικισμό της Μεταρρύθμισης».⁴⁰

Ο κοινωνικός δαρβινισμός και ο αντισημιτισμός συγχωνεύτηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα στους ψευδοεπιστημονικούς κλάδους της ευγονικής και της φυλετικής υγιεινής. Τα μέλη αυτού του ρεύματος καταδίκασαν την εντεινόμενη εκβιομηχάνιση και αστικοποίηση του σύγχρονου κόσμου ως παθολογική εξέλιξη. Επιτίθεντο στην ιατρική πρόοδο και τη συμβατική ιατρική ως μέρος αυτού του σύγχρονου, τεχνητού κόσμου: η συμβατική ιατρική ερχόταν σε αντίθεση με τη δαρβινική έννοια της «φυσικής επιλογής» και αυτό αντικατοπτριζόταν, όπως υποστήριζαν, στη μείωση των γεννήσεων, στη μείωση του αριθμού των γάμων, στην αύξηση του αριθμού των γεννήσεων με καισαρική τομή και στην υποτιθέμενη έλλειψη στρατιωτικής επάρκειας των νέων. Μπορεί να αναγνωρίσει κανείς εδώ την ταύτιση θέσεων με τις σύγχρονες μορφές αντιδραστικής «κριτικής» στην επιστήμη και την τεχνολογία, είτε προέρχονται από τα αριστερά είτε από τα δεξιά. Η φύση τίθεται σε αντιπαράθεση με την επιστήμη και την τεχνολογία ενώ παραδόξως αυτή η «κριτική» οικειοποιείται με διαστρεβλωμένο τρόπο επιστημονικά πορίσματα.

Σε κάθε περίπτωση, το σημείο κλειδί για την ερμηνεία και κριτική του κοινωνικού δαρβινισμού είναι το στοιχείο της επίκλησης της φύσης, της φυσικής ιεραρχίας και της φυσικής κατάστασης πραγμά-

40. Paul Weindling, *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism 1870-1945*, 1989, σ. 27-28.

των, η οποία απειλείται από βλαβερά ξένα στοιχεία. Ο κοινωνικός δαρβινισμός ήταν μάλιστα άρρηκτα συνδεδεμένος με το γερμανικό αντιεμβολιαστικό κίνημα: οι πρωτοφασίστες λαϊκιστές στη Γερμανία (λ.χ. τα μέλη του Αντισημιτικού Λαϊκού Κόμματος που ιδρύθηκε το 1890) και οι ναζί αργότερα στρέφονταν αναφανδόν εναντίον του υποχρεωτικού εμβολιασμού, καθώς θεωρούσαν πως λειτουργεί αρνητικά πάνω στη φυσική άμυνα του οργανισμού, η οποία καθιστά δυνατό τον διαχωρισμό των ισχυρών από τους αδύναμους στη βάση της φυσικής επιλογής. Επιπλέον, θεωρούσαν ότι η εισαγωγή «ξένων ουσιών» μολύνει το «άριο αίμα», εφόσον με την ισοπέδωση των φυσικών μηχανισμών άμυνας, ισοπεδώνεται και η ανωτερότητα της «αρίας φυλής».⁴¹ Οι αντιεμβολιαστές μάχονταν βέβαια πρωτίστως κατά των (πραγματικών ή φανταστικών) ασθενειών και των δεινών που προκαλούνται από τον «πολιτισμό» και, ως εκ τούτου, προπαγάνδιζαν μια ευρείας κλίμακας επιστροφή στη φύση. Η φυσικοπαθητική «ιατρική» θεωρείτο μια αμόλυνη από τον πολιτισμό εναλλακτική λύση στη συμβατική ιατρική και ο χορτοφαγικός και εγκρατής τρόπος ζωής επιδοκιμαζόταν ως έκφραση μιας συνεπούς «στάσης αναμόρφωσης

41. J. Nebe, E. Schwanke και D. Groß, «The Influence of Epidemics on the Concept of the Bogeyman: Images, Ideological Origins, and Interdependencies of the Anti-Vaccination Movement; The Example of the Political Agitator Paul Arthur Förster (1844-1925)», *Historical Social Research*, Supplement, 33, 100-127, 2021. Να προσθέσουμε εδώ ότι όταν οι ναζί ήλθαν στην εξουσία, δεν κατήργησαν μεν την υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού, λόγω των αντιδράσεων των υψηλόβαθμων στρατιωτικών που θεωρούσαν ότι κάτι τέτοιο θα ήταν πλήγμα στο αξιόμαχο του στρατού δεδομένου ότι οι νεοσύλλεκτοι εμβολιάζονταν υποχρεωτικά, αλλά υπήρξαν πολύ πιο ελαστικοί στην εφαρμογή της.

της ζωής». Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, το αντιεμβολιαστικό κίνημα και το κίνημα «αναμόρφωσης της ζωής»⁴² βασίστηκαν σε μια αρνητική εικόνα της συμβατικής επιστημονικής ιατρικής, η οποία θεωρούσαν ότι βρισκόταν υπό εβραϊκή επιρροή. Η ιατρική έπρεπε να «εγκερμανιστεί».

Περίπου έναν αιώνα αργότερα, το ξέσπασμα της πανδημίας του κορωνοϊού έφερε στην επιφάνεια το ίδιο σχεδόν ιδεολογικό μείγμα κοινωνικού δαρβινισμού εντός του αντιδραστικού κινήματος άρνησης της πανδημίας και των εμβολίων που αναπτύχθηκε. Όπως γράφαμε πριν από δύο χρόνια, η μεταφασιστική άκρα δεξιά τέθηκε «υπέρ της πλήρους επαναλειτουργίας της οικονομίας και επανεκκίνησης της παραγωγικής διαδικασίας με κάθε κόστος, υιοθετώντας παράλληλα και αφηγήσεις περί “φυσικής ανοσίας”», ενώ δίπλα τους βρέθηκαν οι ελευθερόφρονες «των οποίων κεντρικό μέλημα είναι ακριβώς η *άνευ όρων* υπεράσπιση της ατομικής ιδιοκτησίας και του ατομικού συμφέροντος έναντι κάθε έννοιας συλλογικού συμφέροντος και κοινού αγαθού» και «ένας συρφετός εναλλακτικών, μυστικιστών, “οικολογικά” ή “spiritually” ευαίσθητων αντιορθολογιστών, οι οποίοι επίσης βρήκαν στις αντιεμβολιαστικές κινητοποιήσεις μια ευκαιρία να διασπείρουν τις new age δεισιδαιμονίες τους, να πουλήσουν εναλλακτικά μαντζούνια και να προωθήσουν αστρολογικές αρλούμπες».⁴³ Διακρίναμε ότι η συνάντηση των παραπάνω κατηγοριών μισανθρώπων δεν είναι

42. Το κίνημα «αναμόρφωσης της ζωής» έθετε ως στόχο την «εξυγίανση» της ζωής απέναντι στην παρακμή που υποτίθεται επέφερε η βιομηχανική ανάπτυξη και σχετιζόταν άμεσα με τις διαφορετικές μορφές «εναλλακτικής ιατρικής». Αυτή η «εξυγίανση» νοούνταν ως σωματική και πολιτισμική ανάκαμψη και είχε χαρακτήρα εθνικολαϊκό.

43. Αντίθεση, *ό.π.*

κάτι το τυχαίο, χωρίς όμως να αναλύσουμε ποιος είναι ακριβώς ο ιστός που τις συνέχει εντός του ίδιου μεταφασιστικού ρεύματος, πράγμα που επιχειρούμε εδώ. Σε εκείνο το κείμενο, επιχειρήσαμε να διαχωρίσουμε το κομμάτι του κινήματος άρνησης της πανδημίας που προερχόταν από την αριστερά και τον αντιεξουσιαστικό χώρο και να μην ταυτίσουμε με τους ακροδεξιούς, παρά τις όποιες κοινές θέσεις τους. Κάναμε λάθος, όπως φάνηκε από τις δημόσιες τοποθετήσεις σημαντικής μερίδας αυτού του κόσμου στα δύο χρόνια που μεσολάβησαν αλλά και την ανοιχτή ή υπόγεια συνεργασία τους με ακροδεξιές γκρούπες και περσόνες και την κάλυψή τους μέσα από την πρόσκλησή τους σε κινηματικούς χώρους. Θα σταχυολογήσουμε απλώς ορισμένα αποσπάσματα που αποκαλύπτουν τις διαστάσεις που έχει πάρει ο κοινωνικός δαρβινισμός εντός των εν λόγω κύκλων:

«[Ο] μέσος ηλικιακός όρος των καταληκτικών περιπτώσεων —με όλη την κολοσσιαία υπερκαταγραφή— ήταν γύρω στα 78 έτη, με προσδόκιμο ζωής στις κοινωνίες μας τα 80 έτη: δηλαδή, θα μπορούσε να πει κάποιος, πέθαιναν λίγο-πολύ εκείνοι που ήταν αναμενόμενο να πεθάνουν από οιαδήποτε άλλη αιτία. Ουδέποτε μέχρι σήμερα αμφισβητήθηκαν ή αναθεωρήθηκαν αυτά τα στοιχεία. Ήταν απ' όλες τις απόψεις μια μέτριας σοβαρότητας γρίπη – και η σοβαρότητα αυτή μειωνόταν κατακόρυφα όσο ο ιός διαδιδόταν και μεταλλάσσόταν (πράγμα που έχει γίνει κατάφωρο σήμερα). Προς τί λοιπόν αυτός ο πανικός;»⁴⁴

44. Φ. Τερζάκης, «Confusion will be my epitaph». Απολογισμός μιας καταστροφικής διετίας,

«[Ο]ι παρενέργειες [των εμβολίων] αφορούν νεαρά άτομα που επ' ουδενί θα κινδύνευαν από τον κορωνοϊό, των οποίων η απώλεια σε ανθρωποέτη είναι συντριπτικά μεγαλύτερη εκείνης που συνεπάγεται ο θάνατος ηλικιωμένων στα όρια του προσδόκιμου ζωής».⁴⁵

«Έτσι, την ίδια ώρα [...] έρχεται κοτζάμ Johns Hopkins (μία από τις Μέγκες των πανταχού γης εμβολιολατρών) και επιβεβαιώνει αυτό που, για μας τους μη ειδικούς, αποτελεί απλή, κοινή λογική ότι, δηλαδή, η φυσική ανοσία είναι ισχυρότερη από την τεχνητή».⁴⁶

«Κι ακόμα κι αν κολλήσουμε τον ιό, να τον χρησιμοποιήσουμε, όπως και κάθε άλλη ασθένεια, ως μέσο διεκδίκησης πχ. για άδειες, λιγότερη δουλειά, αύξηση μισθού, αύξηση δαπανών για την υγεία, να μην τον αντιμετωπίζουμε φοβικά και ατομικοποιημένα· να τον αντιμετωπίζουμε ως συλλογικό όπλο».⁴⁷

Νέον Πλανόδιον, 2 Οκτωβρίου 2022 Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://dimobio.gr/?p=1581>

45. Φ. Τερζάκης, «Μωραίνει Κύριος ον βούλεται απωλέσαι», *ERT OPEN*, 9 Ιουλίου 2021. Αναπαράγεται στην ιστοσελίδα της *Contra Dystopia* https://contradystopia.blogspot.com/2021/07/blog-post_5.html.

46. Απόσπασμα από κείμενο της *Συνέλευσης ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα*. Φυσική ανοσία, βεβαίως, δεν μπορούν να αναπτύξουν ανοσοκατεσταλμένοι ασθενείς...

47. Απόσπασμα από κείμενο της *Συνέλευσης ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα*. Το εν λόγω απόσπασμα εκφράζει πλήρη έλλειψη ενσυναίσθησης για τα εκατομμύρια προλετάριους που νόσησαν και πέθαναν στα νοσοκομεία. Ο

«Γενικά, κάθε 30 ή 40 χρόνια θα εμφανίζεται κάποιο καινούργιο στέλεχος αναπνευστικής λοίμωξης το οποίο, για σύντομο διάστημα, μέχρι να ακολουθήσει τη συνήθη πορεία των ταχέως μεταλλασσόμενων λοιμώξεων του αναπνευστικού σε κάτι σχετικά πιο ήπιο, θα σκοτώσει πολύ κόσμο [...] Δεν υπάρχουν και πολλά να κάνει κανείς: ενδυναμώνεις τα νοσοκομεία σου, επιδοτείς την έρευνα για πρωτόκολλα θεραπείας και σκευάσματα, οι ευπαθείς άνθρωποι παίρνουν προφυλάξεις, οι υποχόνδριοι μένουν σπίτι, οι καραντινιέρι γκρινιάζουν “δεν υπάρχει κράτος” και οι υπόλοιποι, η συντριπτική πλειοψηφία της ανθρωπότητας δηλαδή, συνεχίζει τη ζωή τους [sic]».⁴⁸

«Η ελευθερία για την οποία μιλάμε είναι η ελευθερία του συνόλου. Από τη στιγμή που κάποιος αναγνωρίζει ως ύψιστο αγαθό την (ατομική και συλλογική) ελευθερία και όχι το να φτάσουν όλοι με το ζόρι μέχρι τα εκατό, είναι αυτονόητο ότι θα θεωρήσει πως το συμφέρον ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ είναι να μην ληφθεί κανένα υποχρεωτικό μέτρο, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι μια ισχνή μειοψηφία γερόντων θα πεθάνει ένα ή δυο χρόνια νωρίτερα από το αναμενόμενο. Αυτή η ισχνή μειοψηφία οφείλει να θυσιάσει ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΛΟ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ, έτσι ώστε να αποφευχθεί η ολίσθηση στη δυστοπία. [...] Για εμάς που αναγνωρίζουμε ως ύψιστο αγαθό την ελευ-

θερία, την ηδονή και την ποιότητα ζωής το συμφέρον του συνόλου είναι να υπάρχει η μέγιστη δυνατή άνεση κινήσεων και επιλογών για όλους και για τον καθένα ξεχωριστά, ακόμα και αν αυτό σημαίνει ότι μπορεί μερικοί γέροι να πεθάνουν δύο-τρία χρόνια νωρίτερα απ’ το αναμενόμενο (και, για μένα, ακόμα και αν σήμαινε ότι θα έπρεπε να πεθάνουν τα εννέα δέκατα του πληθυσμού)».⁴⁹

«Η Δύση [...] κατέληξε να υιοθετήσει μια λυκοφωτική ύπαρξη και να διαιωνίσει καταστάσεις ζωντανών-νεκρών – χρόνιοι ασθενείς, μελλοθάνατοι ανοσοκατεσταλμένοι καρκινοπαθείς, άνθρωποι σε ατελείωτη επιθανάτια αγωνία, προς μεγάλη ευχαρίστηση του ιατρικού σώματος το οποίο έτσι παρατείνει την κυρίαρχη εξουσία του».⁵⁰

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω αποσπάσματα, η αντίθεση μεταξύ ατομικής ελευθερίας και αυτού που αποκαλούν ασφάλεια επανέρχεται διαρκώς στον λόγο της αριστερής πτέρυγας του μεταφασιστικού ρεύματος φτάνοντας μέχρι το σημείο της εξιδανίκευσης του θανάτου. Στα πλαίσια αυτής της **ιδεολογίας του θανάτου** είδαμε μέχρι και την κατασκευή μαρτύρων που ηρωο-

δικαιολογημένος φόβος παρουσιάζεται ως αδυναμία και ατομικισμός!

48. Diaries of Infection, «Σκόρπιες σκέψεις στο διάλειμμα για διαφημίσεις» <https://shorturl.at/bkrJ9>

49. Σχόλιο του Δ.Μ. στη συζήτηση για το κείμενό μας «Το ανορθολογικό σάλτο μορτάλε των αρνητών της πανδημίας και γιατί δεν πρέπει να το ανεχτούμε» (<https://antithesi.gr/?p=1107>) στο Athens Indymedia. (<https://athens.indymedia.org/post/1625304/>). Η Διαχειριστική Ομάδα του Athens Indymedia επιτρέπει συστηματικά την ανάρτηση τέτοιου είδους μισανθρωπικών, κοινωνικά δαρβινιστικών, ακροδεξιών θέσεων.

50. Ανώνυμου, *Μανιφέστο Συνωμοσίας*, Εκδόσεις των Συναδέλφων, 2022.

ποιήθηκαν για την ατομική τους απόφαση να μην εμβολιαστούν.

Μία από τις πιο χυδαίες εκδοχές της εν λόγω ιδεολογίας του θανάτου αποτελούν οι θέσεις που εκφράστηκαν στο τελευταίο τεύχος του περιοδικού *τα παιδιά της γαλαρίας*. Αντιγράφουμε: «Μια άλλη διάσταση αυτού του ανορθολογισμού που πήρε τη μορφή της ορθολογικότητας του ελέγχου της φύσης ήταν η προσπάθεια άρνησης της πραγματικότητας του θανάτου, κάτι για το οποίο έκανε λόγο ήδη από τη δεκαετία του 1970 ο Ιβάν Ίλιτς μιλώντας για ιατρικοποιημένη κοινωνία. Η άρνηση της πραγματικότητας [του θανάτου] όμως επιδεινώθηκε σε τέτοιο βαθμό στη διάρκεια της πανδημίας ώστε ακόμα και ο θάνατος πολύ ηλικιωμένων ατόμων με υποκείμενα νοσήματα –**κάτι που μέχρι πρότινος δεν απασχολούσε ιδιαίτερα κανέναν**– μετατράπηκε σε σκάνδαλο, ένα σκάνδαλο που απαιτούσε μέτρα τα οποία είχαν ακριβώς ως συνέπεια μεγαλύτερες απώλειες!» [δική μας η έμφαση]⁵¹

51. «“Υγεία” είναι ο πόλεμος του κράτους», *τα παιδιά της γαλαρίας* τ. 19-20, σ. 161. Λίγο παρακάτω, για μία ακόμη φορά, συκοφαντούν όσους ασκούμε κριτική στον κοινωνικό δαρβινισμό που διακρίνει ολόκληρο το μεταφασιστικό ρεύμα με το επιχείρημα-πασπαρτού ότι δήθεν υποστηρίζουμε την κρατική διαχείριση της πανδημίας επειδή υποστηρίξαμε ότι ο εμβολιασμός είναι πράξη αυτονομίας ταξικής αλληλεγγύης και ότι ο κόσμος του ανταγωνιστικού κινήματος θα πρέπει να λαμβάνει μέτρα προστασίας στις δραστηριότητές του, όπως άλλωστε έκανε η συντριπτική πλειοψηφία αυτού του κόσμου στη βάση ακριβώς της κουλτούρας αμοιβαίας φροντίδας και ταξικής αλληλεγγύης που τον διακρίνει. Αναπαράγοντας όλα τα ψεύδη και τις ανακρίβειες της ψευδοεπιστημονικής άρνησης που έχουν καταρριφθεί πανηγυρικά, όπως ότι δήθεν ο αριθμός των απωλειών αυξήθηκε λόγω των παρενεργειών των εμβολίων τα οποία ήταν συνολικά αναποτελεσματικά (!), ουσιαστικά υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος λήψης

Για να γίνει το αίσχος αυτών των θέσεων ακόμα πιο επαίσχυντο θα αντιγράψουμε ένα μεγαλύτερο απόσπασμα από το βιβλίο του Ίλιτς που παραθέτουν: «Η ιατρικοποίηση αποτελεί ένα παραγωγικό γραφειοκρατικό πρόγραμμα, που βασίζεται στην άρνηση μιας ανάγκης: της ανάγκης, που νιώθει ο κάθε άνθρωπος να τα βγάλει πέρα με τον πόνο, την αρρώστια και το θάνατο. Η σύγχρονη ιατρική προσπαθεί να κάνει εκείνη για τους ανθρώπους αυτό που, παλιότερα, η γενετική κι η πολιτισμική τους κληρονομιά, τους έδινε τα εφόδια να το κάνουν μονάχοι τους. Ο ιατρικός πολιτισμός είναι σχεδιασμένος κι οργανωμένος έτσι, ώστε να σκοτώνει τον πόνο, να εξαλείφει την αρρώστια και να καταργεί την ανάγκη των ανθρώπων να μάθουν την τέχνη ν’ αντιμετωπίζουν τα βάσανα και το θάνατο. Αυτή η βαθμιαία ισοπέδωση της προσωπικής κι ενάρετης πράξης των ανθρώπων, αποτελεί ένα νέο στόχο που, ποτέ πριν, δεν αποτέλεσε κατευθυντήρια γραμμή της κοινωνικής ζωής. Την ικανότητα του ανθρώπου να υποφέρει, να θεραπεύει και να πεθαίνει, ουσιαστικά αμετάβατες δραστηριότητες που η κουλτούρα δίδασκε στον καθένα».⁵² Παρότι επικαλούνται ψευδώς τις υποτιθέμενες μεγαλύτερες απώλειες που επέφεραν τα μέτρα, το πράγμα είναι σαφές: για τα *παιδιά της γαλαρίας* και τους ομοίους τους ο **θάνατος των ηλικιωμένων με υποκείμενα νοσήματα είναι ένα γεγονός κοινωνικά αδιάφορο**. Αντιθέτως, όπως φαίνεται από το απόσπασμα του Ίλιτς που παραθέτουν προς επίρρωση των θέσεών τους, ο άνθρωπος πρέπει να αποδεχτεί τον πόνο, την αρρώστια και τον θάνατο, όπως

υγειονομικών μέτρων κατά τη διάρκεια μιας πανδημίας σαν αυτής του κορωνοϊού. Κλασικό ρεπερτόριο όλων των αρνητών της πανδημίας.

52. Ιβάν Ίλιτς, *Ιατρική Νέμεση*, Εκδοτική Ομάδα, 1986, σ. 175-176.

άλλωστε τον έχει μάθει να το κάνει η «γενετική και πολιτισμική του κληρονομιά».⁵³

Αξίζει εδώ να συνοψίσουμε την εξαιρετική κριτική που έχει ασκήσει ο Μαρκούζε στο έργο του *Έρωσ και Πολιτισμός* εναντίον της ιδεολογίας του θανάτου και των θιασωτών της, είτε είναι χριστιανοί, όπως ο Ίλιτς, είτε (μετα)φασίστες. Σύμφωνα με τον Μαρκούζε, το ότι ο θάνατος είναι ένα αναμφισβήτητο γεγονός και ενδεχομένως μια θεμελιώδης αναγκαιότητα, δεν σημαίνει ότι πρέπει να τον αποδεχτούμε. Αντίθετα, η ανθρώπινη ενέργεια θα πρέπει να διοχετευθεί στην αντιμετώπισή του. Αυτοί που πεθαίνουν ενώ ο θάνατός τους θα μπορούσε να αποφευχθεί, μέσα στον πόνο, αποτελούν βαριά καταδίκη του πολιτισμού και αναδεικνύουν την απαράγραπτη ενοχή της ανθρωπότητας. Οι κοινωνικοί θεσμοί και αξίες εξυπηρετούν την άμβλυνση της συλλογικής ενοχής που σχετίζεται με αυτούς τους θανάτους. Σε αυτό το πλαίσιο,

53. Λίγες σελίδες πιο πίσω ο Ιβάν Ίλιτς γίνεται ακόμα πιο συγκεκριμένος: «[η επαγγελματικά οργανωμένη ιατρική] έχει υπονομεύσει την ικανότητα των ανθρώπων [...] να αποδέχονται τον αναπόφευκτο και συχνά αγιάτρευτο πόνο, καθώς και την αναπηρία, τη φθορά και τον θάνατο». Ιβάν Ίλιτς, *Ιατρική Νέμεση*, ό.π., σ. 170. Η έκφραση διαφωνίας με αυτή τη θέση στη σ. 35 του πονήματος των παιδιών της γαλαρίας είναι απλώς μια απόπειρα να ρίξουν στάχτη στα μάτια του αναγνώστη. Ότι γράφουν για την πανδημία αναδεικνύει ότι και οι ίδιοι αρνούνται «ολοκληρωτικά τις θετικές πλευρές της σύγχρονης ιατρικής» και απορρίπτουν «οποιαδήποτε απελευθερωτική χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας». Φυσικά, δεν βρίσκουν τίποτα να πουν ενάντια στην **ιδεολογία και κατάφαση του θανάτου** που χαρακτηρίζει τον Ίλιτς, εφόσον και οι ίδιοι διακατέχονται από αυτήν. Δραττόμαστε της ευκαιρίας να κάνουμε σε αυτό το σημείο την αυτοκριτική μας για το γεγονός ότι στο κείμενο που γράψαμε μαζί με τον Π.Ρ. «*Η πραγματικότητα της άρνησης*» είχαμε εκφραστεί θετικά για τον Ίλιτς, διότι δεν είχαμε μελετήσει επαρκώς το έργο του.

η θεολογία και η φιλοσοφία εξυμνούν τον θάνατο ως υπαρξιακή κατηγορία, μετατρέποντας ένα βιολογικό γεγονός σε οντολογική ουσία. Στον καπιταλιστικό πολιτισμό της απώθησης, ο ίδιος ο θάνατος γίνεται εργαλείο καταπίεσης. Είτε ο θάνατος δοξάζεται είτε γίνεται αποδεκτός ως μοίρα, ο τρόπος με τον οποίο οι κοινωνίες διδάσκουν τους ανθρώπους να συναινούν σε αυτόν εισάγει στην ίδια τη ζωή ένα στοιχείο παράδοσης και υποταγής. Έτσι, σύμφωνα με τον Μαρκούζε, υπονομεύεται η επιδίωξη της ουτοπίας.⁵⁴

Στο κείμενό του *Η ιδεολογία του θανάτου*, όπου πραγματεύεται με πιο αναλυτικό τρόπο το ζήτημα, ο Μαρκούζε σημειώνει: «ο άνθρωπος είναι ελεύθερος **μόνο** όταν νικήσει τον θάνατό του, μόνο αν καταφέρει να καθορίζει τον θάνατό του ως ένα τέλος της ζωής του, το οποίο έχει ο ίδιος επιλέξει, μόνο αν ο θάνατός του συνδέεται με τη ζωή του μέσα σε ένα περιβάλλον ελευθερίας. Αλλά όσο αυτό δεν ισχύει, ο θάνατος παραμένει ένα φυσικό γεγονός και τίποτα παραπάνω. Ο ποιητής μπορεί να γράφει “*Κύριε, δώσε στον καθένα τον δικό του θάνατο*” αλλά αυτή η προσευχή δεν έχει νόημα όσο η ζωή του ανθρώπου **δεν είναι δική του** αλλά αποτελεί μια αλυσίδα προκαθορισμένων και κοινωνικά επιβαλλόμενων πράξεων στην εργασία και τησχόλη. Υπό αυτές τις συνθήκες η παραίτηση να αγκαλιάσει κανείς τον θάνατο ως **δικό του** δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια πρώιμη συμφιλίωση με αδάμαστες δυνάμεις της φύσης. Ένα ωμό βιολογικό γεγονός, το οποίο είναι διαποτισμένο με πόνο, τρόμο και απελπισία μετασχηματίζεται σε προνόμιο της ύπαρξης. Από την αρχή μέχρι το τέλος, η φιλοσοφία έχει επιδείξει αυτόν τον παράξενο μαζοχισμό – και σαδισμό, διότι το να

54. Χ. Μαρκούζε, *Έρωσ και Πολιτισμός*, Κάλβος, 1981.

εξυψώνεται ο θάνατος του ίδιου του ατόμου συνεπάγεται το να εξυψώνεται και ο θάνατος άλλων». ⁵⁵

6. Ανορθολογισμός (επίκληση στη «φυσική τάξη», συνωμοσιολογία)

Για να προσδιοριστεί τι σημαίνει *ανορθολογισμός* πρέπει να προσδιοριστεί τι είναι μια **αληθινά** ορθολογική θεωρία της κοινωνίας. Σε σχέση με αυτό θα βασιστούμε πάλι στον Μαρκούζε που έχει πραγματευτεί με εξαιρετική οξυδέρκεια και βαθύτητα το ζήτημα στο κείμενό του «Η πάλη ενάντια στον φιλελευθερισμό στην ολοκληρωτική αντίληψη για το κράτος». ⁵⁶ Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την προσέγγιση, μια θεωρία κρίνεται ως αληθινά ορθολογική όταν η πρακτική που προκύπτει από αυτή υπάγεται στην ιδέα του αυτόνομου λόγου, δηλαδή στην ανθρώπινη ικανότητα κατανόησης του αληθινού, του καλού και του σωστού μέσω της σκέψης. Κάθε πράξη, κάθε στόχος και η κοινωνική οργάνωση ως σύνολο οφείλει να έχει ορθολογική δικαιολόγηση. Ένα γεγονός ή ένας σκοπός δεν γίνονται αποδεκτά μόνο από την καθαρή τους ύπαρξη. Η αποδοχή τους γίνεται μόνο όταν η γνώση καθορίζει ελεύθερα ότι αυτά συμφωνούν με τον ορθό λόγο. Επομένως, η (αληθινά) ορθολογική θεωρία της κοινωνίας είναι ουσιαστικά **κριτική**, υπάγει την κοινωνία στην ιδέα της θεωρητικής και πρακτικής, θετικής και αρνητικής κριτικής. Η κριτική έχει δύο κατευθυντήριες γραμμές: Πρώτον, τη δεδο-

μένη θέση του ανθρώπου ως ορθολογικού οργανισμού, δηλαδή ως οργανισμού που έχει τη δυνατότητα να καθορίσει **ελεύθερα** και να διαμορφώσει την ύπαρξή του, καθοδηγούμενος από τη διαδικασία της **γνώσης** και σε σχέση με την εγκόσμια **ευτυχία** του. Δεύτερον, το δεδομένο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων που δείχνει τις **δυνατότητες** που μπορούν να πραγματοποιηθούν σε κάθε δεδομένη στιγμή της **ορθολογικής αυτο-οργάνωσης** της κοινωνίας. Η «αυτονομία του ορθού λόγου» δεν σημαίνει ότι ο ορθός λόγος τίθεται ως το απόλυτο θεμέλιο ή ουσία αυτού που υπάρχει. Αντίθετα, στον βαθμό που ο ορθός λόγος θεωρείται ως λόγος των συγκεκριμένων ατόμων στην ιδιαίτερη κοινωνική τους κατάσταση, οι «υλικοί» όροι της κατάστασης αυτής μπαίνουν μέσα στους όρους της ορθολογικής πρακτικής που απαιτείται. Αλλά αυτοί οι όροι πρέπει να γίνουν κατανοητοί ορθολογικά και να μετασχηματιστούν πάνω στη βάση αυτής της κατανόησης. Με άλλα λόγια, ο ορθός λόγος δεν είναι κάτι που υπάρχει πάνω από τους συγκεκριμένους ανθρώπους και λειτουργεί πίσω από τις πλάτες τους. Οι συγκεκριμένοι άνθρωποι που μετέχουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις οφείλουν να κατανοήσουν την κατάστασή τους διά του ορθού λόγου για να την αλλάξουν προς την κατεύθυνση της ευτυχίας τους. Η αυτονομία του λόγου είναι μια κατάσταση όπου τα πάντα τίθενται υπό ορθολογική κριτική, δεν υπάρχει τίποτα που να γίνεται απλώς αποδεκτό όπως υπάρχει, λ.χ. χάριν της ιερότητάς του.

Νατουραλισμός

Αντιθέτως, η ανορθολογική θεωρία της κοινωνίας θέτει τα λεγόμενα ανορθολογικά δεδομένα («φύση», «αίμα και γη», «εθνι-

55. H. Marcuse, "The Ideology of death" περιλαμβάνεται στον τόμο με επιμελητές Douglas Kellner και Clayton Pierce, *Philosophy, Psychoanalysis and Emancipation*, Routledge, 2010.

56. Χ. Μαρκούζε, «Η πάλη ενάντια στον φιλελευθερισμό στην ολοκληρωτική αντίληψη για το κράτος», περιλαμβάνεται στη συλλογή *κειμένων Αρνήσεις*, Ίψιλον, 1984.

κότητα» κ.ο.κ.) πάνω από την «αυτονομία του ορθού λόγου» ως **κατ' ουσίαν** όριά του (και όχι απλώς ως όρια που τίθενται εκ των πραγμάτων, επειδή σε μια δεδομένη στιγμή είναι π.χ. άγνωστα όλα τα δεδομένα) και ο ορθός λόγος είναι και παραμένει αιτιακά, λειτουργικά και οργανικά εξαρτημένος από αυτά. Μια τέτοια τοποθέτηση του ορθού λόγου και του ανθρώπου ως έλλογου οργανισμού στην υπηρεσία των ανορθολογικών δεδομένων εκμηδενίζει πλήρως τη δύναμη και την αποτελεσματικότητά του, καθώς τα ανορθολογικά δεδομένα γίνονται **κανονιστικά** και ο λόγος τίθεται κάτω από την ετερονομία του ανορθολογικού. Η ανορθολογική θεωρία είναι μη-κριτική, ουσιαστικά αντι-υλιστική καθώς περιφρονεί αναγκαία την εγκόσμια ευτυχία, που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο με μια ορθολογική οργάνωση της κοινωνίας. Εξιδανικεύει ηθικά τη **θυσία**.

Όπως και στην περίπτωση του εθνικισμού και του ατομικισμού που αναλύσαμε προηγουμένως, η αντίθεση μεταξύ φιλελευθερισμού και φασισμού ως προς το ζήτημα του ορθολογισμού είναι απλώς φαινομενική. Ο εξορθολογισμός που επαγγέλλεται και υλοποιεί ο φιλελευθερισμός στο πεδίο της εξασφάλισης της μεγαλύτερης δυνατής οικονομικής αποδοτικότητας και σταθερότητας είναι **ιδιωτικός**. Υποτίθεται ότι η ορθολογικότητα της φιλελεύθερης πρακτικής θα αποκαλυφθεί στο σύνολο με τη βέλτιστη κατανομή των πόρων από την αγορά, αλλά το ίδιο το σύνολο είναι έξω από την εμβέλεια του εξορθολογισμού. Υποτίθεται ότι η εναρμόνιση γενικού και ιδιωτικού συμφέροντος θα γίνει από **μόνη** της χάρη στην αδιτάραχτη πορεία της ιδιωτικής πρακτικής μέσα στην αγορά. Εξαιρείται λοιπόν εκ φύσεως από την κριτική και δεν αφορά πλέον τον ορθολογικό σχεδιασμό της πρακτικής. Αυτή η **ιδιωτικοποίηση του Λόγου**, όπως

την ονομάζει ο Μαρκουζέ, σημαίνει ότι η ορθολογική οικοδόμηση της κοινωνίας δεν περιλαμβάνει τον καθορισμό των σκοπών της, που εν προκειμένω είναι η αέναη συσσώρευση κεφαλαίου. Όπως και στον φασιστικό ανορθολογισμό, ο ορθός λόγος τίθεται στην υπηρεσία ενός σκοπού που λειτουργεί κανονιστικά. Δεν καθορίζεται ορθολογικά η «γενικότητα» (της καπιταλιστικής συσσώρευσης) στην οποία υποτίθεται πραγματώνεται η «ευτυχία» του ατόμου (πράγμα που προφανώς δεν συμβαίνει). Η δομή του συνόλου αφήνεται σε τελική ανάλυση σε ανορθολογικές δυνάμεις: σε μια τυχαία «αρμονία»/«**φυσική** ισορροπία». ⁵⁷ Η επίφαση ορθολογικότητας του φιλελευθερισμού καταρρέει όταν η «γενική αρμονία» αποδεικνύεται απίθανη λόγω της όξυνσης των κοινωνικών συγκρούσεων και των οικονομικών κρίσεων στο πλαίσιο της κρίσης αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Σε αυτό το σημείο ο φιλελευθερισμός εγκαταλείπει τον ορθολογισμό και περνάει πολύ εύκολα στα «φυσικά προνόμια και χάρες», χάρη στα οποία κανείς πετυχαίνει ή καταστρέφεται.

Φαίνεται λοιπόν ότι μάλλον υπήρξε μια αδιάλειπτη συνέχεια στην εξέλιξη της κοινωνικής θεωρίας από τον φιλελευθερισμό προς τον φασισμό, **γεγονός που καθιστά εύλογη και τη σύγχρονη υβριδική μορφή του μεταφασισμού**.

Η επίκληση της «φυσικής τάξης πραγμάτων» έναντι του σύγχρονου «παρηκμασμένου» κόσμου αλλά και η κατα-

57. Λέει χαρακτηριστικά ο Λούκατς: «Διότι ο καπιταλιστικός εξορθολογισμός, που βασίζεται στον ιδιωτικό οικονομικό υπολογισμό, απαιτεί σε κάθε έκφραση της ζωής αυτή την αλληλεπίδραση μεταξύ του επιμέρους που διέπεται από νόμους και του τυχαίου όλου· προϋποθέτει μια τέτοια δομή της κοινωνίας· παράγει και αναπαράγει αυτή τη δομή στον βαθμό που κυριαρχεί στην κοινωνία». *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδόσεις των Συναδέλφων, 2023, σελ. 178.

σκευή της φιγούρας του «ηρωικού ανθρώπου» έναντι της συμβιβασμένης μάζας –στα οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως ως συστατικά στοιχεία του μεταφασιστικού ρεύματος– εντάσσονται σε μια θεμελιωδώς ανορθολογιστική θεώρηση της κοινωνίας. Απέναντι στο «συμβιβασμένο» άτομο της αστικής κοινωνίας και στο υπολογιστικό του πνεύμα εξυμνείται ένας νέος τύπος ανθρώπου. Στον ιστορικό φασισμό πρόκειται για τον άνθρωπο που είναι δεμένος με τις δυνάμεις του αίματος και της γης, ο οποίος στρατεύεται ανερώτητα υπακούοντας σε αυτές τις δυνάμεις πέραν ορθολογικών σκοπών. Η φιλοσοφική θεμελίωση του ηρωικού τύπου ανθρώπου βρίσκεται στο ρεύμα του βιταλισμού. Σύμφωνα με αυτό, οι ζωντανοί οργανισμοί γενικώς διακρίνονται από τους μη-ζωντανούς λόγω ενός στοιχείου που ονομάζεται «élan vital» («ζωτική δύναμη», «ζωτική σπίθα», «κοσμική ενέργεια», «ψυχή», «τσι» κ.λπ.). Έτσι η εν λόγω έννοια της «ζωής» τίθεται ως ένα «πρωταρχικό δεδομένο» πέραν κάθε ορθολογικής θεμελίωσης βάσει του οποίου «γράφεται η ιστορία» και αποτελώντας, συνεπώς, τη βάση για μια αντι-ορθολογική και αντι-υλιστική σύλληψη της ιστορίας. Σε αυτό το πλαίσιο, η ιστορικο-κοινωνική διαδικασία παρουσιάζεται ως φυσικο-οργανική. Οι πραγματικές κοινωνικές και οικονομικές κινητήριες δυνάμεις της ιστορίας αντικαθίστανται από την αιωνιότητα της φύσης (αίμα και γη). Η μυθική φύση χρησιμοποιείται ως αντίπαλος της υπεύθυνης, αυτόνομης, ορθολογικής πράξης. Η φύση ως το πρωταρχικό είναι ταυτόχρονα το υγιές, το πολύτιμο και το ιερό.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι ακριβώς αυτές οι ιδέες επιχειρείται να ανακυκλωθούν από μια από τις βασικές περσόνες του αντιδραστικού ρεύματος στην Ελλάδα. Ο Φώτης Τερζάκης αναφέρεται ευθέως

στην έννοια της «κοσμικής ενέργειας» και των «ενεργειακών πεδίων». Σε συνέντευξη που έδωσε στον Γ. Αυγουστάτο υποστηρίζει συγκεκριμένα ότι δήθεν η θεωρία του Αϊνστάιν και της κβαντομηχανικής θεμελιώνει ότι κάθε οργανισμός υφίσταται ως ενεργειακό πεδίο και ότι τα συμπτώματα των ασθενειών αποτελούν πυκνώσεις αυτού του πεδίου.⁵⁸ Αυτός ο ακραίος τσαρλατανισμός, τον οποίο μπορεί να αντιληφθεί αμέσως οποιοσδήποτε έχει στοιχειώδεις γνώσεις φυσικής και ιατρικής, χρησιμοποιείται αφενός για την προώθηση των κάθε είδους εναλλακτικών «ιατρικών» πρακτικών, οι οποίες φυσικά προσφέρονται με το αζημίωτο και, αφετέρου, στο πλαίσιο της εκστρατείας ενάντια στη σοβαρότητα της πανδημίας και ενάντια στον εμβολιασμό. Δεν πρόκειται περί κάποιας τυχαίας ιδιορρυθμίας αλλά στοιχείο της συνολικής κοσμοθεώρησης του Φ. Τερζάκη, όπως φαίνεται από τον αλαζονικό τρόπο με τον οποίο αναφέρεται στην (αναπόδειχτη) υπεροχή της φυσικής έναντι της τεχνητής ανοσίας για τον κορωνοϊό, γεγονός που αναδεικνύει τον κυνισμό του απέναντι στην τύχη των ευπαθών ατόμων, που κατά συντριπτική πλειοψηφία είναι προλετάριοι.

Επιπλέον, η κοσμοθεώρησή του εκφράζεται στις γενικότερες λαϊκιστικές-εθνικιστικές θέσεις του υπέρ του κράτους ως εργαλείου εκπροσώπησης «των αναγκών μιας **υποτελούς πολιτισμικής κοινότητας**» και πιθανού προστατευτικού αναχώματος «απέναντι στην αδιαμεσολάβητη κυριαρχία του υπερεθνικού κεφαλαίου», τις οποίες είχε εκφράσει ήδη από τον Ιούλιο του

58. «Φ. Τερζάκης – Ιατρική και Πολιτική (Α' μέρος) – «Ανοιχτό Μικρόφωνο» με τον Γ. Αυγουστάτο 16/3/22», <https://www.youtube.com/live/w41045CwtMc?si=6fXF54x3UdUVMFc&t=4235>

2015,⁵⁹ θέσεις που εκφράστηκαν και συνολικά από τη Διεπιστημονική Ένωση για την Υπεράσπιση της Δημοκρατίας και της Βιοηθικής, βασικό οργανωτικό σχήμα του μεταφασιστικού κινήματος άρνησης της πανδημίας και των εμβολίων, της οποίας ήταν βασικό ιδρυτικό μέλος.⁶⁰

Συνωμοσιολογία

Σε αυτή την ενότητα θα βασιστούμε στο εξαιρετικό κείμενο κριτικής της συνωμοσιολογίας *Ούτε καν λάθος*.⁶¹ Όπως επισημαίνεται εκεί, η συνωμοσιολογία δεν είναι μια θεώρηση σύμφωνα με την οποία οι άρχουσες τάξεις σχεδιάζουν εν κρυπτώ, λαμβάνουν αποφάσεις και προσπαθούν να τις υλοποιήσουν – ενέργειες εξαιρετικά τετριμμένες που συμβαίνουν διαρκώς. Συνωμοσιολογία είναι μια ιδεολογική σύλληψη της κοινωνικής πραγματικότητας, πυρήνας της οποίας είναι ότι το **ιστορικό γίνεσθαι προσδιορίζεται συνολικά** από τον μυστικό σχεδιασμό μιας ελίτ, η οποία απεργάζεται την καθυπόταξη της ανθρωπότητας. Σε αντίθεση όμως με ό,τι φαντασιώνονται οι συνωμοσιολόγοι, κάθε ιστορικό γεγονός αποτελεί το επίκεντρο αντικρουόμενων συμφερόντων πολλών δρώντων υποκειμένων, πράγμα που καθιστά κάθε μονοαιτιακή εξήγηση ανεδαφική.⁶²

59. Φ. Τερζάκης, «Ανοιχτή επιστολή στον Σωτήρη Λυκουργιώτη», *Σκαντζόχοιρος*, τ.2, Ιούλιος 2015.

60. Βλ. σημείωση 3.

61. Coghnoti, *Ούτε καν λάθος*, 2023, σ. 34.

62. Όπως γράφαμε τον Δεκέμβριο του 2020 στα πλαίσια της συμμετοχής μας στη συντακτική ομάδα του περιοδικού *Το Διαλυτικό*, στο εισαγωγικό σημείωμα του τέταρτου τεύχους: «Η πανδημία χρησιμοποιείται ως όπλο από το κεφάλαιο στον συνεχιζόμενο ταξικό πόλεμο, όχι όμως βάσει κάποιου master plan αλλά βάσει των **αναγκαιοτήτων** που θέτει η αναπα-

ραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων εντός της ιστορικής **συγκυρίας**. Η ίδια η έννοια της πανδημίας ως μεγάλο και μακρόπνοου σχεδίου αποδίδει στους καπιταλιστές μια ικανότητα που δεν έχουν, λόγω του θεμελιώδους για τον καπιταλισμό φαινομένου της **πραγματοποίησης**». Όπως έγραφε ο Λούκατς στο δοκίμιο «Πραγματοποίηση και συνείδηση του προλεταριάτου» από το βιβλίο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, οι νόμοι της καπιταλιστικής οικονομίας είναι νόμοι της τυχαιότητας. Δεν μπορεί η καπιταλιστική παραγωγή να οργανώνεται ορθολογικά απ' άκρη σε άκρη. Οι «νόμοι της αγοράς» είναι «το “ασυνείδητο” προϊόν της ανεξάρτητης δραστηριότητας των μεταξύ τους ανεξάρτητων, μεμονωμένων κατόχων εμπορευμάτων [...] Δεν αρκεί μόνο να επιβάλλονται πάνω από τα κεφάλια των μεμονωμένων ατόμων, αλλά θα πρέπει επίσης να μην μπορεί ποτέ να συλληφθούν πλήρως και επαρκώς. Γιατί η ολοκληρωμένη γνώση του όλου θα εξασφάλιζε στο υποκείμενο αυτής της γνώσης μια τέτοια μονοπωλιακή θέση, ώστε αυτή θα ήταν ταυτόσημη με την άρση της καπιταλιστικής οικονομίας». Και συμπληρώναμε τα εξής: «Η εν λόγω θέση του Λούκατς δεν σημαίνει ότι οι καπιταλιστές και τα κράτη δεν κάνουν σχέδια. Ωστόσο, η ορθολογικότητα και η αποτελεσματικότητα αυτών των σχεδίων αμφισβητείται τόσο από αντικειμενική όσο και από υποκειμενική σκοπιά. Από αντικειμενική σκοπιά διότι τα σχέδια και οι στρατηγικές του κεφαλαίου δεν μπορούν πραγματικά να αναιρέσουν τις τάσεις που προκύπτουν από τον ίδιο τον χαρακτήρα της καπιταλιστικής συσσώρευσης, όπως λ.χ. την πτωτική τάση του ποσοστού του κέρδους ή τη δυσαναλογία ανάμεσα στους διαφορετικούς κλάδους της παραγωγής. Μπορούν μόνο να τις αναβάλλουν προσωρινά και να τις μεταθέτουν στο μέλλον. Αυτό άλλωστε συμβαίνει με την πολιτική της ποσοτικής χαλάρωσης που ακολουθούν οι κεντρικές τράπεζες τα τελευταία χρόνια. Από υποκειμενική σκοπιά διότι –πέραν των αντιτιθέμενων καπιταλιστικών συμφερόντων– απέναντι στα σχέδια και τις στρατηγικές του κράτους και των υπερεθνικών καπιταλιστικών οργανισμών ορθώνεται ο ταξικός αντίπαλος, οι ανυπότακτοι προλετάριοι, που με τους αγώνες τους έχουν συχνά ρίξει τα υπομνήματα και τις εκθέσεις των αστών οικονομολόγων τύπου Πισσαρίδη και Schwab στο καλάθι των αχρήστων της ιστορίας».

Τι είναι όμως αυτό που συγκροτεί τον αντιδραστικό χαρακτήρα της συνωμοσιολογίας; Όπως σημειώνεται στο κείμενο, τα ίδια τα ερωτήματα και τα ζητήματα που θέτει η συνωμοσιολογία είναι θεμελιακά εσφαλμένα: «αυτό που ωθεί τον συνωμοσιολογικό λόγο είναι μια χωρίς τέλος επιθυμία να δοθεί επιτέλους μια απάντηση στο ερώτημα: *Ποιος είναι ο κύριος του χρήματος; Ποιος έχει υπό τον έλεγχό του την τρέχουσα μορφή κοινωνικού πλούτου; [...]* ποια δρώντα υποκείμενα ορίζουν τους κανόνες του παιχνιδιού που, θέλοντας και μη παίζουμε». Ωστόσο, η ίδια η δομή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ορίζει πως δεν υπάρχει κύριος του χρήματος: «η εγχρήματα οικονομία δεν είναι δυνατό να τεθεί υπό τον συνειδητό έλεγχο της μίας ή της άλλης κοινωνικής ομάδας». Συνεπώς, αυτό το ερώτημα δεν είναι δυνατό να απαντηθεί, είναι **δομικά λάθος** γιατί «προσπαθεί να ερμηνεύσει [...] το ιστορικό γίγνεσθαι και πίσω από την απρόσωπη, πραγμα-ειδή, αφηρημένη κυριαρχία του κεφαλαίου κρύβονται προσωπικές σχέσεις κυριαρχίας. Αντιμέτωπο με την καπιταλιστική ολότητα την παρωδεί, την απωθεί, την αφηγείται σαν να υπόκειται στον έλεγχο τίνος. Όμως όποιος ψάχνει βρίσκει. Δεν βρίσκει μόνο ένα υποκατάστατο που εξυπηρετεί τη στιγμή του εξιλαστήριου θύματος και του αποδιοπομπαίου τράγου [λ.χ. τους εβραίους ή τους μετανάστες]. Αυτό που επιθυμεί διακαώς το συνωμοσιολογικό αφήγημα είναι εν τέλει ένας Κύριος – και αργά ή γρήγορα τον βρίσκει».⁶³ Η εν λόγω διεισδυτική κριτική δεν χαρακτηρίζει το ερώτημα που θέτει η συνωμοσιολογία ως ανορθολογικό αλλά ως δομικά λάθος. Αυτό όμως ακριβώς καθιστά τις απαντήσεις που δίνονται σε αυτό το ερώτημα ανορθολογικές, δεδομένου ότι

δεν υπάρχει έγκυρος συλλογισμός βάσει του οποίου να μπορεί να απαντηθεί.

Η συνωμοσιολογία παράγεται εμμενώς από τη δυναμική των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. «Όσο η ανθρωπότητα παράγει τον εαυτό της μέσω της παραγωγής του κατακερματισμού της, όσο ο συντονισμός της ανθρώπινης δραστηριότητας συμβαίνει στα τυφλά μέσω της κίνησης της αξίας [...] θα κυκλοφορεί και η φαντασίωση ότι υπάρχει κάπου μια άλλη *σκηνή*, όπου το όλον τεχνηέντως μεθοδεύεται».⁶⁴ Είναι σαφές λοιπόν ότι η συνωμοσιολογία αποστρέφεται την πιθανότητα να καταφέρει η ανθρωπότητα να πάρει τις τύχες της στα χέρια της ώστε να είναι σε θέση να σχεδιάζει πραγματικά το παρόν και το μέλλον της. Εδώ, καταλήγει το κείμενο του συντρόφου, βρίσκεται η σύνδεση της συνωμοσιολογίας με τα αντιδραστικά, μεταφασιστικά κινήματα και ο βασικός λόγος που η συνωμοσιολογία δεν μπορεί να μεταστραφεί προς μια απελευθερωτική χρήση.

Η συνωμοσιολογία υπήρχε ιστορικά ως στοιχείο τόσο εντός της δεξιάς όσο και εντός της αριστεράς – και μάλιστα εντός της κομμουνιστικής αριστεράς. Πέραν όσων αναφέραμε προηγουμένως, σε ό,τι αφορά την κομμουνιστική αριστερά, ήταν προϊόν των ίδιων των αδυναμιών της λενινιστικής θεωρίας για τη μονοπωλοποίηση και τον ιμπεριαλισμό σύμφωνα με την οποία η «αναρχία της αγοράς» αντικαθίσταται στην εποχή του ιμπεριαλισμού από τη «συνωμοσία» των μονοπωλίων και του χρηματιστικού κεφαλαίου. Ωστόσο, η σύγχρονη συνωμοσιολογία λαμβάνει πρωτοφανή χαρακτηριστικά λόγω της ιδιαιτερότητας της εποχής της πανδημίας του κορωνοϊού. Όπως σημειώνει η Ναόμι Κλάιν σε ένα πρόσφατο εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο της, η πανδημία ήταν ένα παγκόσμιο

63. Coghnotti, *Ούτε καν λάθος*, σ. 59-60.

64. *Ο.π.*, σ. 61

συγχρονισμένο γεγονός. Ήμασταν ψηφιακά συνδεδεμένοι, συζητούσαμε για το ίδιο πράγμα για μήνες και χρόνια στις ίδιες πλατφόρμες επικοινωνίας. Αυτό είχε ως συνέπεια ότι το κατάλληλο είδος clickbait περιεχομένου λάμβανε άμεσα πολλές χιλιάδες ή και εκατομμύρια αναγνώσεις. Έτσι, αν και οι θεωρίες συνωμοσίας πάντοτε κυκλοφορούσαν περισσότερο σε περιόδους κρίσης, ήταν η πρώτη φορά που αποτέλεσαν μια ακμάζουσα βιομηχανία από μόνες τους.⁶⁵ Εξίσου σημαντική είναι και η παρατήρησή της, που συμπληρώνει την κριτική του cogħnortı, ότι η κουλτούρα της συνωμοσιολογίας τροφοδοτείται από βαθιές ανεκπλήρωτες ανάγκες: την ανάγκη για κοινότητα, για αγνότητα, για γνώση εκ των έσω, για απαντήσεις που φαίνονται, έστω και παραπλανητικά, να εξηγούν έναν κόσμο που έχει τρελαθεί.

Στη σύγχρονη συνωμοσιολογία συναντώνται πολλά διαφορετικά στοιχεία: η ακροδεξιά θεωρία συνωμοσίας περί QAnon, εναλλακτικές υποκουλτούρες υγείας που συνήθως συνδέονται με αριστερόστροφους οικολόγους αλλά, όπως δείξαμε, ήταν συνθετικό στοιχείο και του ιστορικού φασισμού, γονεϊκές υστερίες για πράγματα που συμβαίνουν στα σχολεία (μάσκες, εμβολιασμοί, τουαλέτες για όλα τα φύλα), η συνωμοσιολογία περί της «Μεγάλης Επανεκκίνησης» (Great Reset) κ.ο.κ. Το κρυφό σχέδιο ανάλογα με την εκδοχή του συνωμοσιολογικού σεναρίου είναι η επιβολή μιας δικτατορίας από τους κομμουνιστές/τους οικολόγους/τον Σόρος/τους ακτιβιστές υπέρ της κατάργησης των συνόρων/τις μεγάλες φαρμακευτικές εταιρείες/τις εταιρείες γενετικά μεταλλαγμένων τροφίμων/βιο-

65. Naomi Klein, «Naomi Klein on following her “doppelganger” down the conspiracy rabbit hole – and why millions of people have entered an alternative political reality», *Guardian*, 26 Αυγούστου 2023.

μετρικών εμφυτευμάτων/5G κ.ο.κ. η οποία θα επιβληθεί μέσω του υποχρεωτικού εμβολιασμού (και τώρα με τις νέες ταυτότητες). Πρόκειται για θεωρίες συνωμοσίας που υπάρχουν εδώ και δεκαετίες και ορισμένες συνδέονται άμεσα με τον αντισημιτισμό και τις «συκοφαντίες αίματος». Αυτό που είναι καινοφανές είναι η μαγνητική έλξη με την οποία η μία συντίθεται με την άλλη, συγκροτώντας το λεγόμενο «συνωμοσιολογικό κατεξοχήν σημείο».⁶⁶

Η εξάπλωση του συνωμοσιολογικού λόγου που εξερράγη μετά το ξέσπασμα της πανδημίας του κορωνοϊού δεν παίζει απλώς έναν ρόλο αποπροσανατολισμού και καναλιζαρίσματος της δυσaréσκειας μακριά από τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις, στρέφοντας συχνά την οργή εναντίον των πιο αδύναμων και περιθωριοποιημένων κομματιών της τάξης μας. Εργαλειοποιείται και από τις κυβερνήσεις όταν θέλουν να μετακυλίσουν την ευθύνη τους για τη διαχείριση των κρίσεων – η οποία είναι απολύτως καταστροφική για τη φύση, την εργατική τάξη και την κοινωνική πλειοψηφία – στους εκάστοτε βολικότερους αποδιοπομπαίους τράγους. Ο Μητσοτάκης δεν δίστασε να επαναλάβει και να προωθήσει το συνωμοσιολογικό ρατσιστικό αφήγημα ότι οι μετανάστες/πρόσφυγες ευθύνονται για την πρωτοφανή καταστροφή από τις πυρκαγιές στον Έβρο τον Αύγουστο του 2023, παρόλο που οι ίδιες οι επίσημες ανακοινώσεις της πυροσβεστικής αποδίδουν τη φωτιά σε κεραυνό στα πλαίσια του φαινόμενου της ξηρής καταιγίδας. Ταυτόχρονα, παρείχε πολιτική κάλυψη στις φασιστικές πολιτοφυλακές που δρουν στα σύνορα, παρουσιάζοντας τα ρατσιστικά πογκρόμ ως πράξεις «αυτοδικίας» ενάντια σε ανύπαρκτους εμπρηστές, ενώ ταυτόχρονα αποσιώπησε απόλυτα το γεγονός ότι οι εν λόγω ομάδες

66. N. Klein, *ό.π.*

έχουν συγκροτηθεί εν αγαστή συνεργασία με τις τοπικές αρχές, τους συνοριοφύλακες και την αστυνομία. Μια άλλη πρακτική των αρνητών που οικειοποιήθηκε και εργαλειοποίησε η κυβέρνηση είναι η κατηγορία ενάντια στους επιστήμονες ότι είναι πολιτικά υποκινούμενοι. Πρώτα το Υπουργείο Περιβάλλοντος επιτέθηκε στην ευρωπαϊκή υπηρεσία παρακολούθησης έκτακτων περιστατικών Copernicus (μια υπηρεσία που ανήκει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και στην οποία απευθύνθηκαν τώρα επισήμως για βοήθεια με τις πλημμύρες – προφανώς η «κριτική» περί πολιτικοποίησης αφορά το εσωτερικό κοινό) υποστηρίζοντας ότι η αποτίμησή της για την τεράστια έκταση που καταστράφηκε από τις πυρκαγιές ήταν ανακριβής γιατί οι δορυφορικές εικόνες έχουν «χαμηλή ευκρίνεια». Στη συνέχεια, η Βούλτεψη και ο Πέτσας επιτέθηκαν στο Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών ισχυριζόμενοι ότι κάνει προπαγάνδα και πολιτικά παιχνίδια λόγω των στοιχείων που δημοσίευσε για τις μεγάλες πυρκαγιές και την τεράστια αύξηση των καμένων εκτάσεων.

7. Επίθεση στους αγώνες για κοινωνικά δικαιώματα (anti-woke, κριτική του «μετανθρωπισμού» κ.λπ.)

Μια ακόμη εξαιρετικά σημαντική διάσταση που εντοπίζουμε στο μεταφασιστικό ρεύμα είναι η επίθεση στους αγώνες για κοινωνικά δικαιώματα: στους αγώνες για τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ υποκειμένων και στους αγώνες για τα δικαιώματα των μεταναστών και των προσφύγων. Όσον αφορά την πτέρυγα του μεταφασισμού που προέρχεται από την άκρα δεξιά, η επίθεση αυτή θεμελιώνεται σε μια φαντασίωση υπεράσπισης του εθνικού σώματος (με ιδιαίτερη αναφορά στα παιδιά) από την υποτιθέμενη απειλή της «woke προπαγάνδας», την οποία

απεργάζονται οι παγκοσμιοποιητές για να αλλοιώσουν τη σύνθεση του έθνους μέσα από τις μεταναστευτικές ροές και για να επιβάλουν τη στείρωση του πληθυσμού μέσα από την απώλεια της βιολογικής γενετήσιας λειτουργίας. Απώτερος στόχος είναι υποτίθεται η «αντικατάσταση του πληθυσμού» (θεωρία συνωμοσίας που είναι γνωστή και ως «Μεγάλη Αντικατάσταση») ή ακόμα και η κατασκευή του «μετα-ανθρώπου» (ή «τρανσάνθρώπου») μέσα από την «αλλοίωση του βιολογικού πυρήνα» που επιφέρουν οι ιατρικές παρεμβάσεις οι οποίες θα καταστήσουν τον άνθρωπο πειθήνιο όργανο. Σε αυτό το πλαίσιο οικειοποιούνται ακόμη και τον λόγο περί «αυτοδιάθεσης του σώματος» έναντι των δυνάμεων που υποτίθεται επιδιώκουν την παραβίαση της φυσικής, αγνής, αυθεντικής και άσπιλης υπόστασής του, π.χ. τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, τα ιδρύματα Σόρος και Ροκφέλερ, το ίδρυμα Τάβιστοκ κ.ο.κ. Φαντασιώνονται τα εν λόγω υποκείμενα ότι έτσι θα προστατεύσουν το εθνικό σώμα και την εθνική κοινότητα απέναντι στις επιβουλές του σύγχρονου κόσμου μέσα από τη θωράκιση-επανεγκλωβισμό του σε πατριαρχικές σχέσεις προσωπικής υποτέλειας.⁶⁷

Σίγουρα δεν εκπλαγήκαμε που μια ακροδεξιά φυλλάδα όπως η *Δημοκρατία* φιλοξένησε άρθρο που αναφέρει τα εξής: «Δυστυχώς, όπως φαίνεται, η αμερικανόφερτη “woke” προπαγάνδα έχει έρθει και στη χώρα μας επιθετικά, βάζοντας στο στόχαστρο ακόμα και παιδιά δημοτικού, ηλικίες δηλαδή που δεν έχουν αποκτήσει ακόμα μια “στερεή” εικόνα φύλου και σεξουαλικότητας, και είναι ευάλωτες σε κάθε είδους ερέθισμα. Ένα περιστατικό αυτής της συντονισμένης επιχείρησης να “μυηθούν” παιδάκια σε σεξουαλικές συμπεριφορές, και δη της ΛΟΑΤΚΙ προσέγγισης,

67. Coghnoiti, ό.π.

ταλανίζει το 2ο Δημοτικό Σχολείο Κορίνθου. Εκεί, όπως καταγγέλλουν αρκετοί γονείς και μέλη του συλλόγου γονέων, κατά τη διάρκεια εργασιών συντήρησης και βαψίματος των κτιριακών εγκαταστάσεων σχεδιάστηκε –για άγνωστο μέχρι στιγμής λόγο– η γνωστή σημαία της “υπερηφάνειας” τεραστίων διαστάσεων στον εξωτερικό χώρο. [...] Τα στοιχεία [των γονέων που έκαναν την καταγγελία] είναι στη διάθεση της εφημερίδας, ωστόσο διατηρούν την ανωνυμία τους φοβούμενοι τυχόν στοχοποίηση από “υπερπροοδευτικούς” κύκλους δικαιωματιστών».⁶⁸

Δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο για την ιστοσελίδα *Diaries of Infection* την οποία διατηρεί άτομο που προέρχεται από τον α/α χώρο, που αναδημοσίευσε το άρθρο του Θεοφάνη Ράπτη με τίτλο: «Η Δολοφονία του Επίκτητου και η Ματαίωση του Ανθρώπου». Στον πρόλογο, το *Diaries of Infection* αναπαράγει ως «εγχειρίδιο για την πραγματικότητα» σε σχέση με την αλλαγή φύλου το ακόλουθο απόσπασμα της μελλοντολογικής ομιλίας του Άλντους Χάξλεϊ στο Τάβιστοκ: «Θα υπάρξει, στην επόμενη ή στην μεθεπόμενη γενιά, ένας φαρμακευτικός τρόπος να κάνει κανείς τους ανθρώπους να αγαπήσουν την υποτέλειά τους, και να παραχθεί μια δικτατορία, τρόπον τινά χωρίς δάκρυα, να παραχθεί ένα είδος ανώδυνου στρατοπέδου συγκέντρωσης για ολόκληρες κοινωνίες, έτσι ώστε οι άνθρωποι μάλλον θα το απολαμβάνουν να χάνουν όλες τις ελευθερίες τους, επειδή θα έχουν χάσει την επιθυμία για κάθε είδους εξέγερσης μέσω της προπαγάνδας ή της πλύσης εγκεφάλου, ή της πλύσης εγκεφάλου μέσω φαρμακολογικών μεθόδων». Το ίδιο το άρθρο του Ράπτη γίνεται πιο συγκεκριμένο:

«Αν θεωρήσουμε τον αγώνα για τα δικαιώματα των LGBTQ++ σαν παράδειγμα, αποκαλύπτεται όλο και περισσότερο ότι εξελίσσεται πλέον σαν ένας πόλεμος εναντίον της γραμματικής και κατά συνέπεια εναντίον του νοήματος [...] Αυτή η εμμονική προσκόλληση στην ανάγκη τροποποίησης και μετάλλαξης των σωμάτων ανάγεται πλέον σε μια συμβολική μορφή της οποίας το ανομολόγητο περιεχόμενο παραπέμπει πολύ μακρύτερα. Πρόκειται ουσιαστικά για την ριζική αμφισβήτηση της οντολογικής και βιολογικής υπόστασης, η οποία στην πραγματικότητα βρίσκεται απλά σε φάση προετοιμασίας και σε πάμπολλους άλλους τομείς [...] Και μόνον ότι ακαδημαϊκοί ανέφεραν [...] την πιθανή ανάγκη αποδοχής μιας κάποιας μεταλλαξιμότητας του ανθρώπινου είδους σαν αναπόφευκτη συνέπεια της παραπέρα ανάπτυξης διέβαιναν συνειδητά η όχι, έναν αόρατο Ρουβίκωνα. Για πρώτη φορά τίθετο σε αμφισβήτηση ένας βαθύτερος οντολογικός και βιολογικός πυρήνας».⁶⁹ Διαφαίνεται εδώ καθαρά το κλασικό (μετα)φασιστικό μοτίβο της επίκλησης της φυσικής (και οντολογικής) τάξης πραγμάτων η οποία διαταράσσεται. Όσον αφορά την αφορμή με την οποία έγινε η εν λόγω ανάρτηση, το λεγόμενο «σκάνδαλο του Τάβιστοκ», δηλαδή την καταγγελία αθέμιτων ιατρικών πρακτικών στη βρετανική κλινική φυλομετάβασης Τάβιστοκ, υπάρχουν πραγματικά ζητήματα προς συζήτηση (λ.χ. η ηλικία κατά την οποία λαμβάνονται αμετάκλητες αποφάσεις φυλομετάβασης και η απόφαση να μην απαιτούνται συνεδρίες με κοινωνικό λειτουργό/ψυχολόγο). Από αυτό το σημείο όμως μέχρι τη διατύπωση τέτοιου είδους συνωμοσιολογικών θέσεων που επικαλούνται την (αμετάβλητη) «ανθρώπινη φύση»,

68. Ιάσοντας-Δημήτρης Τσέτσος, «Σε ΛΟΑΤΚΙ χρώματα δημοτικό σχολείο», *Δημοκρατία*, 1/9/2023, <https://www.dimokratia.gr/ellada/566291/se-loatki-chromata-dimotiko-scholeio/>

69. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://shorturl.at/jowZ7>.

η απόσταση είναι τεράστια. Η αναγκαία κριτική που πρέπει να γίνει στα όρια και τις αντιφάσεις των αγώνων για κοινωνικά δικαιώματα και των αντίστοιχων ταυτοτικών πολιτικών, από τη σκοπιά της κριτικής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων προς την κατεύθυνση του κομμουνιστικού μετασχηματισμού τους, δεν έχει προφανώς απολύτως καμία σχέση με τέτοιου είδους ρατσιστικές και σωβινιστικές αηδίες.

Αν η απήχηση τέτοιων θέσεων σε κομμάτια της εργατικής τάξης και των μικροαστών μπορεί να ερμηνευτεί στη βάση της κοινωνικής ψυχολογίας που περιγράψαμε προηγουμένως, τίθεται το ερώτημα για ποιο λόγο προωθούνται από σημαντική μερίδα των καπιταλιστών. Οι ευρωσκεπτικιστές νεοφιλελεύθεροι στην Ευρώπη και οι δεξιοί ελευθερόφρονες (libertarians) στις ΗΠΑ έχουν την αντίληψη ότι η τάξη της ελεύθερης αγοράς βασίζεται στην επικράτηση των συντηρητικών ηθικών αξιών. Θα εξετάσουμε το παράδειγμα του ευρωσκεπτικιστικού think tank *Centre for the New Europe*, του οποίου πρώτος γενικός διευθυντής ήταν ο αρχισυντάκτης οικονομικών της *Le Monde* Paul Fabra. Στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του το εν λόγω think tank εξέδωσε το 1995 το βιβλίο *This Will Hurt: The Restoration of Virtue and Civic Order*, στο οποίο διατυπώνεται η θέση ότι η χαλάρωση των σεξουαλικών περιορισμών και κανόνων από τη δεκαετία του '60 και μετά «είχε διαβρώσει τις συνθήκες για την αναπαραγωγή της τάξης της ελεύθερης αγοράς».⁷⁰ Σε μια συνέντευξη που έδωσε ο συγγραφέας του βιβλίου στην *International Herald Tribune* την 28η Αυγούστου του 1995 υποστήριζε ότι είναι αναγκαία η επα-

ναφορά της ατίμωσης και του στίγματος στην κοινωνία για τη μείωση της εγκληματικότητας και της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Μάλιστα πρότεινε τον στιγματισμό των γυναικών που κάνουν παιδιά εκτός γάμου, γιατί κοστίζουν πολλά δισεκατομμύρια λίρες τον χρόνο που επιβαρύνουν τους φορολογούμενους (δηλαδή το κεφάλαιο). Συμπλήρωσε ότι: «η ανατροφή των παιδιών από τον ένα γονέα συνδέεται με υψηλότερη παραβατικότητα».⁷¹

71. Συνέντευξη του Digby Anderson στον Barry James, *International Herald Tribune*, 28 Αυγούστου 1995. Η συνέντευξη προσπελάστηκε μέσω του συνδέσμου <https://www.nytimes.com/1995/08/28/IHT-q-a-restoring-virtue-and-order-the-argument-for-shame-and-stigma-in.html>. Είναι ενδεχομένως ενδιαφέρον να παραθέσουμε ορισμένες ακόμα πληροφορίες που αντλήσαμε από το άρθρο των Slobodian και Plehwe, *ό.π.* σχετικά με την εξέλιξη του μεταρρυθμιστικού ευρωσκεπτικισμού σε καθαρές ξενοφοβικές εθνικιστικές θέσεις. Ο Βέλγος δικηγόρος Paul Belien, ιδρυτής του εν λόγω think tank και σύζυγος της βουλευτού του ακροδεξιού φλαμανδικού αποσχιστικού κόμματος *Vlaams Blok* Alexandra Colen, είχε δημοσιεύσει ήδη από το 1992 κείμενο πολεμικής ενάντια στις αμβλώσεις. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι το εν λόγω ζευγάρι εξέδιδε περιοδικό μεταξύ 2000 και 2005 αφιερωμένο στα ζητήματα «της απόσχισης και της άμεσης δημοκρατίας», το οποίο είχε σχέσεις με αντιμεταναστευτικές οργανώσεις όπως η ιστοσελίδα VDare. Ο ίδιος δικηγόρος διέυθυνε μετά το 2006 το ρατσιστικό think tank *Islamic Watch* το οποίο εκφράζει έναν ξεκάθαρο ισλαμοφοβικό λόγο. Άλλα μέλη του ίδιου think tank συνεργάστηκαν με μέλη της *Ομάδας της Μπριζ* και της νεοφιλελεύθερης *Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Ομάδας* (European Constitutional Group) στην ίδρυση του περιοδικού *Eigentümlich Frei* (σε ελεύθερη μετάφραση Ελεύθερος Μοναδικός Ιδιοκτήτης) που έθετε ως στόχο τη συμμαχία μεταξύ των ελευθεροφρόνων και της άκρας δεξιάς, κατά τα πρότυπα των Αμερικάνων ακροδεξιών ελευθεροφρόνων γύρω από τον Murray Rothbard, οι οποίοι προωθούν την ατζέντα του «φυλετικού ρεαλισμού» (δηλαδή του ρατσισμού ενάντια στους

70. Digby Anderson, *This Will Hurt: The Restoration of Virtue and Civic Order*, 1995. Αναφέρεται στο Quinn Slobodian και Dieter Plehwe, «Neoliberals against Europe», *ό.π.*

Όσον αφορά την εν λόγω μερίδα καπιταλιστών, η καταγγελία της «ελίτ των παγκοσμιοποιητών» δεν εκφράζει τίποτε άλλο παρά μια καθαρά ενδοκαπιταλιστική σύγκρουση, ενάντια και στους δύο πόλους της οποίας οφείλει να αντιπαρατεθεί η εργατική τάξη. Άλλωστε, όπως έχει φανεί, η μετάπτωση της κυβερνητικής πολιτικής από τον έναν στον άλλο πόλο ανάλογα με τις ανάγκες της συγκυρίας είναι κάτι το απολύτως συνηθισμένο.

8. Επίκληση της ελευθερίας του λόγου

Η καταγγελία κάθε κριτικής ως «κουλτούρας ακύρωσης» (cancel culture) και η επίκληση της ελευθερίας του λόγου συναποτελούν ένα βασικό όπλο που χρησιμοποιεί το μεταφασιστικό ρεύμα εναντίον όλων όσων του ασκούν την αναγκαία πολεμική και επιχειρούν να ακυρώσουν την έκφρασή του στη δημόσια σφαίρα, είτε αυτή η πολεμική αφορμάται από μια σκοπιά διεκδίκησης «κοινωνικής δικαιοσύνης» και δικαιωμάτων είτε αφορμάται από μια σκοπιά ριζοσπαστικής κριτικής στο κεφάλαιο και το κράτος.

Η κατηγορία περί φίμωσης και αποκλεισμού είναι στην πραγματικότητα απολύτως αστήριχτη και εκφράζει απλώς την απαίτηση να διαδίδεται η αντιδραστική προπαγάνδα των μεταφασιστών και των αρωγών τους χωρίς αντίλογο, κριτική και

μαύρους), του «συννομοσπονδισμού» (κατά τα πρότυπα των Αμερικάνων Νοτίων) και τα κλειστά σύνορα απέναντι στους μετανάστες. Αυτή η κατεύθυνση αποκαλείται και «στρατηγική των συντηρητικών χωριατών» (redneck strategy) και ενέπνευσε τόσο το AfD όσο και το Κόμμα Ελευθερίας της Αυστρίας. Το ίδιο το περιοδικό προώθησε επίσης την επανανομιμοποίηση του κοινωνικού δαρβινισμού και την άρνηση της κλιματικής αλλαγής, βασικά στοιχεία της μεταφασιστικής ατζέντας. Στην Ελλάδα η μεταφασιστική αναρχοκαπιταλιστική ομάδα *Οι Δούλοι* βρίσκεται πιο κοντά σε αυτή την τάση.

συνέπειες. Επιπλέον, μέσα από την αυτοθυματοποίηση επιτυγχάνεται η κατάληψη χώρου στη δημόσια σφαίρα και η απόσπαση δημοσιότητας εντός της «οικονομίας προσοχής» των κοινωνικών μέσων. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο ξεκινά μια συζήτηση περί αφηρημένης ελευθερίας του λόγου, η οποία υποτίθεται ότι βάλλεται, που έχει ως στόχο μεταξύ άλλων να μη συζητηθεί η ουσία των ζητημάτων. Κατηγορίες περί «πολιτικής ορθότητας», «αστυνομίας σκέψης», «δικαιωματισμού», «cancel culture», «στήριξης του κράτους», «πληρωμής από μυστικές υπηρεσίες» κ.ο.κ. χρησιμοποιούνται για να προβληθεί ότι ο αντίπαλος μιλάει δήθεν από θέση ισχύος ώστε οι αντιδραστικές θέσεις, που συν τοις άλλοις υποστηρίζονται από μια σημαντική μερίδα του κράτους και του κεφαλαίου, να παρουσιαστούν ως διωκόμενες λόγω του «ριζοσπαστισμού» τους!⁷² Στην πραγματικότητα δεν ισχύει

72. Η ιστοσελίδα *Diaries of Infection* προχωράει ένα βήμα παραπέρα γράφοντας ότι: «η ολοένα και πιο δημοφιλής τακτική της cancel culture, είναι τις περισσότερες φορές εργαλείο συμμόρφωσης και κομφορμισμού και ως τέτοιο προσομοιάζει αρκετά στη λογοκρισία. Αλλά προχωρά ένα βήμα παραπέρα από δαύτη· ενώ η λογοκρισία αφανίζει κυρίως ιδέες, ο στόχος της cancel culture είναι ο ολοκληρωτικός αφανισμός κάθε πιθανότητας εκφοράς τους, μέσω της εξόντωσης του ίδιου του φορέα τους: εκφράζει με άλλα λόγια το αγαπημένο δόγμα των πολιτικών αντι-εξέγερσης: της προληπτικής (preemptive) δράσης [...] Ο αποκλεισμός και ενίοτε η ποινική δίωξη κάθε αντίθετης με το κυρίαρχο αφήγημα φωνής, φαινόμενο που ξεκίνησε με την κλιματική αλλαγή και κορυφώθηκε με την πανδημία, είναι λογοκρισία, και μάλιστα χειρίστου είδους γιατί συχνά γίνεται στο όνομα της προστασίας από ψευδείς ειδήσεις και συνοδεύεται από κατασυκοφάντηση των φορέων των ιδεών με κατηγορίες περί αντισημιτισμού, ναζισμού, σεξισμού και πάει λέγοντας» (<https://shorturl.at/rETV9>). Προφανέστατα, δεν υπάρχει τίποτα πιο ψευδές από αυτό. Όχι μόνο δεν υφίστανται αφανισμό και εξόντωση οι εκπρόσωποι του με-

καν ότι βάλλεται η ελευθερία λόγου των μεταφασιστών. Όπως γράφαμε στο κείμενο «Η πραγματικότητα της άρνησης...»: «η ανοιχτή πρόσβαση σε κοινωνικά δίκτυα (τα οποία εμφανώς προτιμάνε) έχει όχι απλώς δώσει βήμα σε τέτοιες “εναλλακτικές” απόψεις αλλά τις έχει διογκώσει σε αδιανόητο βαθμό».⁷³ Επιπλέον, η διαμαρτυρία έναντι δημόσιων εκδηλώσεων με αντιδραστικό περιεχόμενο, που φτάνει μέχρι τη διατάραξη ή και την ακύρωσή τους, ανήκει στο κλασικό ρεπερτόριο των πρακτικών του ταξικού ανταγωνιστικού κινήματος, από την εποχή τουλάχιστον που οι Άγγλοι προλετάριοι επιτίθεντο στις ομιλίες του Μόσλεϊ το 1934.

Πέραν τούτων, η ίδια η έννοια της ελευθερίας του λόγου στις συνθήκες της σύγχρονης εμπεδωμένης θεαματικής δημοκρατίας δεν μπορεί παρά να είναι μόνο ιδεολογική. Αντανακλά το γεγονός ότι η οικονομική οργάνωση της κοινωνίας βασίζεται στον ελεύθερο ανταγωνισμό, που αποκρύπτει τις σχέσεις εκμετάλλευσης και κυριαρχίας. Η αλήθεια δεν προσεγγίζεται μέσα από τον ανταγωνισμό των ιδεών μέσα στην αγορά των καπιταλιστικών μέσων επικοινωνίας. Η σύγκρουση μεταξύ διαφορετικών λόγων αποτελεί την έκφραση της σύγκρουσης διαφορετικών συμφερόντων. Δεν είναι όλοι αυτοί οι λόγοι αληθείς και συνεπώς δεν μπορεί να είναι και όλοι σεβαστοί. Υπάρχουν πολιτικές, απόψεις, κινήματα που προωθούν την προοπτική της ανθρώπινης ελευθερίας και της ορθολογικής χρήσης των πόρων για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών και υπάρχουν άλλα που κάνουν το ακριβώς αντίθετο. Όπως γράφα-

ταφασιστικού ρεύματος. Αντίθετα, η κοινωνική και δημόσια απήχησή τους έχει ενισχυθεί και οι θέσεις τους έχουν διαμορφώσει βασικές συνιστώσες της κρατικής πολιτικής σε ολόκληρη την υφήλιο.

73. Αντίθεση και Π.Ρ., «Η πραγματικότητα της άρνησης...», *ό.π.*

με πριν ένα χρόνο στο κείμενο «Το ανορθολογικό σάλτο μορτάλε...»: «δεν πρέπει να δείχνουμε καμία απολύτως ανοχή απέναντι σε λέξεις και πράξεις που διαιωνίζουν την υφιστάμενη κατάσταση πραγμάτων, που εμποδίζουν την απελευθέρωση των ανθρώπων από την αρρώστια και την ανάγκη και, συνεπώς, την ανάπτυξη των δυνατοτήτων τους για ενεργή και δημιουργική ζωή».⁷⁴

Στο Ηνωμένο Βασίλειο η καταγγελία της «κουλτούρας ακύρωσης» από το μεταφασιστικό ρεύμα κατάφερε να μετατραπεί σε νόμο του κράτους. Ο «Νόμος για την (Ελευθερία του Λόγου στην) Ανώτατη Εκπαίδευση» που ψηφίστηκε τον Μάιο του 2023 από την κυβέρνηση του ακροδεξιού συντηρητικού Ρίσι Σουνάκ καθιστά τα πανεπιστήμια και τους φοιτητικούς συλλόγους που αθετούν το καθήκον τους να προασπίζουν την ελευθερία του λόγου υπεύθυνα για έρευνες και πρόστιμα από τον λεγόμενο «τσάρο της ελευθερίας του λόγου», καθώς και για αστικές αγωγές από οποιονδήποτε θεωρεί ότι έχει υποστεί «δυσμενείς συνέπειες» εξαιτίας της «δράσης ή της αδράνειας» ενός πανεπιστημίου ή φοιτητικού συλλόγου. Όπως σημειώνει το εξαιρετικά ενδιαφέρον κείμενο της καθηγήτριας Amia Srinivasan, αυτός ο νόμος μπορεί να εφαρμοστεί όταν «ένας φοιτητικός σύλλογος αποφασίσει ότι δεν θα δέχεται φασίστες, όταν ένα πανεπιστήμιο δεν προχωρήσει στην καταστολή των διαδηλώσεων των φοιτητών για την επίσκεψη, *ας πούμε*, ενός εγκληματία πολέμου, όταν μια φοιτητική ομάδα δημοσιεύσει μια ανακοίνωση με την οποία καταγγέλλει έναν καθηγητή επειδή είναι τρανσφοβικός, όταν μια σχολή αλλάξει ένα πρόγραμμα σπουδών ανταποκρινόμενη στην καταγγελία των φοιτητών για το ρατσιστικό περιεχόμενό του, όταν

74. Αντίθεση, «Το ανορθολογικό σάλτο μορτάλε...», *ό.π.*

οι φοιτητές διαμαρτύρονται ειρηνικά [ή όχι και τόσο!] έξω από μια διάλεξη, όταν ένα τμήμα γεωγραφίας αποφασίσει να μην προσλάβει έναν αρνητή της κλιματικής αλλαγής [...] Η αναφορά σε “δυσμενείς συνέπειες” είναι ένας εξαιρετικά χαμηλός πήχης: όποιος έχει αντιμετωπίσει μια κινητοποίηση διαμαρτυρίας ή έχει αποδοκιμαστεί στο Twitter μπορεί να αισθάνεται ότι έχει λόγους να υποβάλει αγωγή. Το αποτέλεσμα μπορεί εύκολα να προβλεφθεί. [...] Αυτές οι ασάφειες εξυπηρετούν έναν σκοπό. Κανένα πανεπιστήμιο ή φοιτητική ένωση δεν θέλει να πληρώσει βαριά πρόστιμα ή να συρθεί στα δικαστήρια. Η συνετή πορεία δράσης είναι να φιωθεί η διαφωνία πριν πραγματοποιηθεί. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα πανεπιστήμια θα αρχίσουν να προσλαμβάνουν υπαλλήλους συμμόρφωσης με τη νομοθεσία για την ελευθερία του λόγου –που θα επιλεγούν ίσως από το δίκτυο συντηρητικών ακαδημαϊκών που βοήθησαν στην κατάρτιση της νέας νομοθεσίας– οι οποίοι θα συμβουλεύουν για το ποιες μορφές λόγου και διαμαρτυρίας είναι πλέον απαγορευμένες. Το αποτέλεσμα θα είναι η καταστολή της ελευθερίας του λόγου: αυτό ακριβώς στο οποίο οι αρχιτέκτονες και οι υποστηρικτές του νόμου ισχυρίζονται ότι αντιτίθενται.⁷⁵

75. Amia Srinivasan, «Cancelled», *London Review of Books*, τ. 45, ν. 13, 29 Ιουνίου 2023. <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v45/n13/amia-srinivasan/cancelled>. Με τη λογική αυτή είναι στοιχειωμένη πλήρως η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας. Ο πρώην Υφυπουργός Παιδείας Άγγελος Συρίγος είχε πρωτοστατήσει στη δίωξη φοιτητών για την ανάρτηση αφίσας με κριτικό περιεχόμενο. Ένα από τα πρώτα νομοθετήματα της κυβέρνησης Μητσοτάκη το 2019 ήταν η κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου, σύμφωνα με το οποίο: «η ακαδημαϊκή ελευθερία, καθώς και η ελεύθερη έκφραση και διακίνηση των ιδεών, προστατεύονται σε όλους τους χώρους των Α.Ε.Ι., έναντι οποιουδήποτε

Επομένως, ο εν λόγω νόμος για την ελευθερία του λόγου είχε ως αποτέλεσμα την ανεμπόδιστη έκφραση κάθε είδους αντιδραστικής άποψης, ποινικοποιώντας κάθε αντίδραση εναντίον της. Με άλλα λόγια, για να ειρωνευτούμε και λίγο, ακύρωση και λογοκρισία κάνουν μόνο όσοι ασκούν κριτική και επιτίθενται στους μεταφασίστες: όταν τα ίδια πράγματα τα κάνουν οι δεύτεροι εξασκούν απλώς το δικαίωμά τους στην ελευθερία του λόγου. Όπως είναι ξεκάθαρο, το διακύβευμα είναι πάντα ποιες θέσεις και πρακτικές θα υπερισχύσουν: εκείνες της χειραφέτησης από τις καπιταλιστικές σχέσεις κυριαρχίας ή εκείνες που εργάζονται υπέρ της συντήρησής τους, ακόμα κι αν παρουσιάζονται ως «αντισυστημικές»;

Φτάνοντας στην κατακλείδα αυτού του κειμένου πρέπει να τονίσουμε και πάλι ότι αφιερώνουμε τόσο πολύ ενέργεια στην πολεμική ενάντια στο μεταφασιστικό ρεύμα γιατί θεωρούμε ότι αποτελεί τη βασική αντεπαναστατική δύναμη σε παγκόσμιο επίπεδο, η οποία μάλιστα εμφανίζεται ως «αντισυστημική».⁷⁶

προσπαθεί να τις καταλύσει ή περιορίσει», σε μια προφανή στοχοποίηση των φοιτητικών κινητοποιήσεων.

76. Μια πολιτική έκφραση αυτού του ρεύματος με άμεσο και χειροπιαστό χαρακτήρα υπήρξε η «Συνέλευση για το υπαρξιακό ερώτημα της χώρας» που πραγματοποιήθηκε την Κυριακή 17 Σεπτεμβρίου 2023 στο «Resistance Festival 2023», το ετήσιο πολιτικό φεστιβάλ της ΚΟΕ, καθώς ολοκληρώναμε το παρόν κείμενο. Η «συνέλευση» αυτή αποτελεί προπαρασκευαστική διαδικασία για τη δημιουργία ενός νέου πολιτικού εγχειρήματος. Στην κεντρική εισήγηση ο Ρούντι Ρινάλντι εξέφρασε τη θεμελιακή θέση ότι οι πολιτικές «διαχωριστικές που μπορεί να υπήρχαν κάποτε δεν ισχύουν με τον τρόπο που ίσχυαν προηγούμενες εποχές». Όπως συμπλήρωσε, στη θέση των κλασικών διαχωριστικών γραμμών αριστεράς, κέντρου και δεξιάς

θα πρέπει να τεθούν νέες με κεντρικότερη την «αναγνώριση του υπαρξιακού προβλήματος της χώρας»: από τη μια μεριά βρίσκονται «όσοι αγαπούν τον τόπο και αισθάνονται ότι πρέπει να τον υπερασπιστούν» και από την άλλη «όσοι αδιαφορούν για αυτόν». Η δεύτερη διαχωριστική που έθεσε είναι η άρρηκτη σύνδεση «εθνικού και κοινωνικού». Όπως σημείωσε, όσοι διαχωρίζουν το «εθνικό» από το «κοινωνικό ζήτημα» συμβάλλουν στον [εθνικό] διχασμό και εμποδίζουν τη συγκρότηση του λαού ως πολιτικής δύναμης που θα απαντήσει στο «υπαρξιακό πρόβλημα της χώρας». Η τρίτη διαχωριστική αφορούσε την ταύτιση του εθνικού ζητήματος με το ζήτημα της δημοκρατίας, με αναφορά στην «κατάργηση του δημόσιου χώρου» και στον «βιοπολιτικό έλεγχο» κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Η τέταρτη διαχωριστική αφορούσε τη γεωπολιτική «ουδετερότητα της χώρας» στο πλαίσιο της υπεράσπισης των «κυριαρχικών της δικαιωμάτων και της εθνικής της άμυνας» και της εναντίωσης σε κάθε «παραχώρηση προς την Τουρκία» (με αναφορά στις υποτιθέμενες «Πρέσπες του Αιγαίου» μεταξύ άλλων). Στόχος, σύμφωνα με τον Ρινάλντι, είναι η «οικοδόμηση ενός σχεδίου εθνικής κυριαρχίας», η συγκρότηση ενός πολιτικού «ρεύματος» ή ακόμη και μιας ενιαίας «πολιτικής οντότητας».

Όπως είναι προφανές, το σημείο στο οποίο οφείλει να εστιάσει η κριτική δεν είναι μόνο η πολιτική προέλευση των διάφορων ομιλητών σε αυτή τη «συνέλευση» –από την πατριωτική αριστερά (Ρινάλντι, Ραχιώτης, Πισσίας) και την ακροδεξιά (Κούβελας) μέχρι τον αντιεξουσιαστικό χώρο (Ν. Ψαρρού, Γ. Κυριακού), μεταξύ άλλων– αλλά οι θέσεις τις οποίες εξέφρασαν, που ανεξαιρέτως βρίσκονται εντός του πλαισίου των οκτώ διαστάσεων που αναλύσαμε παραπάνω. Θα σταχυολογήσουμε ορισμένες από αυτές.

- Ο γνωστός καθηγητής φαρμακολογίας Δ. Κούβελας δεν κινήθηκε απλώς στα συνηθισμένα ανορθολογικά και συνωμοσιολογικά χωράφια της άρνησης της πανδημίας και της κλιματικής κρίσης αλλά προχώρησε και σε μια υπόρρητη αλλά σαφή αναφορά στο υποτιθέμενο «σχέδιο αποπληθυσμού» που, όπως είναι αναμενόμενο, συνοδεύτηκε από επίθεση στις διεκδικήσεις του ΛΟΑΤΚΙ κινήματος. Συγκεκριμέ-

να μίλησε περί «πλασματικής απειλής της πανδημίας», η οποία «σκηνοθετήθηκε» με προεξάρχουσα τη «σκηνοθεσία του Μπέργκαμο», το οποίο είναι ένα «κωλοχώρι». Υπενθυμίζουμε εδώ ότι στο Μπέργκαμο έχασαν τη ζωή τους χιλιάδες άνθρωποι ήδη τους πρώτους μήνες της πανδημίας, αλλά για τους αρνητές της πανδημίας τέτοια γεγονότα είναι απλώς υλικό για ένα ακόμα σενάριο συνωμοσιολογίας. Η εν λόγω «σκηνοθεσία», λοιπόν, σύμφωνα με τον Κούβελα, χρησιμοποιήθηκε στα πλαίσια ενός «μαλθουσιανού μοντέλου» – εδώ υπνοείται ένα σχέδιο μείωσης του πληθυσμού μέσω του εμβολιασμού: όπως είπε «πρέπει να δεχτούμε να αυτοκτονήσουμε για να επιβιώσει η ανθρωπότητα». Αμέσως μετά συνέδεσε την εν λόγω θεωρία συνωμοσίας με την επίθεση στις διεκδικήσεις του ΛΟΑΤΚΙ κινήματος. Χρησιμοποίησε σε αυτό το πλαίσιο μια συνέντευξη του «προοδευτικού» νεοφιλελεύθερου λαϊκιστή golden boy αρχηγού του ΣΥΡΙΖΑ Κασσελάκη στην οποία είχε πει ότι θέλει να αποκτήσει παιδιά με τον σύντροφό του μέσω παρένθετης μητέρας. Με αφορμή αυτό, ο Κούβελας επιτέθηκε στην παρένθετη μητρότητα υπό το πρόσημα της εμπορευματοποίησης ενώ στην πραγματικότητα το βασικό του πρόβλημα είναι η παραβίαση αυτού που θεωρεί «φυσική τάξη πραγμάτων» και ο χαμός του έθνους λόγω του «δημογραφικού προβλήματος». Στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο, σε μια από τις πολλές συνεντεύξεις που έχει δώσει στο στέλεχος του κόμματος του Κασσιδιάρη (Εθνικό Κόμμα «Ελληνες») Τέρρυ Χατζημερέμια, ο Κούβελας, μεταξύ άλλων εθνικιστικών και ρατσιστικών θέσεων, είχε δηλώσει ότι είναι αντίθετος στην έκτρωση, την οποία ονόμασε «εμβρυοκτονία». Όσον αφορά την κλιματική κρίση, αρνήθηκε το ίδιο το φαινόμενο του θερμοκηπίου λέγοντας ότι το διοξείδιο του άνθρακα λόγω του υψηλού μοριακού του βάρους δεν μένει στην ατμόσφαιρα αλλά «κάθεται κάτω», πράγμα που αποτελεί δείγμα ακραίου τσαρλατανισμού...

- Ο Πώργος Αύφαντης, τουρκοφάγος εθνικιστής και πρέσβης ε.τ., πρότεινε τη δημι-

ουργία οπλισμένης εθνοφυλακής μέσω της οποίας ο «λαός θα οπλιστεί απέναντι στην τουρκική απειλή». Για να διασκεδάσει τις εντυπώσεις έσπευσε να διαχωρίσει αυτή την πρόταση από τη λογική των «ναζιστικών ταγμάτων εφόδου», παρότι είναι σαφές ότι προσφέρει στήριξη στις υφιστάμενες φασιστικές πολιτοφυλακές στον Έβρο και αλλού.

- Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η τοποθέτηση του τέως πρύτανη της Παντείου, Γ. Κοντογιώργη, ο οποίος επισήμανε πως όσα είχε ακούσει μέχρι τη στιγμή της τοποθέτησής του «δεν είναι αριστερά» αλλά εκφράζουν τον «εθνικό φιλελευθερισμό» εναντίον της «νέας τάξης του νέου φιλελευθερισμού», κάτι που επιβεβαιώνει την ανάλυσή μας για τη σχέση μεταφασισμού και νεοφιλελευθερισμού. Ο Κοντογιώργης υποστήριξε επιπλέον ότι το νέο ρεύμα πρέπει να ξεπεράσει τον μαρξισμό και τον Μαρξ, ότι η συλλογικότητα δεν πρέπει να είναι «άθροισμα ατόμων» δηλαδή «μάζα» και ότι η απάντηση δεν βρίσκεται σε διεθνή κινήματα τύπου Γένοβας, όπου «οι συνδικαλιστές και οι “άλλοι” πήγαιναν για να περάσουν καλά», καταλήγοντας στη διαπίστωση ότι ο «πολιτικός λόγος και η αντίληψη για το μέλλον [εννοεί των συμμετεχόντων στην εν λόγω συνέλευση] δεν έχει καμία σχέση με την αριστερά».
- Ο Λαοκράτης Βάσης, εθνικιστής φιλόλογος που προέρχεται από την αντιδικτατορική Δημοκρατική Άμυνα και ήταν ιδρυτικό μέλος του ΠΑΣΟΚ, έθεσε ξεκάθαρα ότι θα πρέπει να «αναμετρηθούν με τις διαδρομές τους, με τους μύθους που πίστευαν στη μεταπολίτευση», που όμως «δεν έλυναν τα προβλήματα του τόπου». Τοποθέτησε στο επίκεντρο τη δημιουργία ενός νέου μύθου που οι «Έλληνες θα πιστέψουν και θα τους δώσει τη δύναμη για να παλέψουν». Υπογράμμισε την ανάγκη εναντίωσης στη θέση ότι το ελληνικό έθνος προέρχεται από τον Διαφωτισμό και ότι δεν υπάρχει «συνέχεια του ελληνικού έθνους». Απέναντι στην «εξάρτηση των αντιπάλων τους», υποστήριξε ότι και η ίδια η αριστερά ήταν εξαρτημένη από «ιδεολογικές Μέκκες εκτός Ελλάδας» που

οδήγησαν στη «χρεοκοπία της Μεταπολίτευσης». Η ανεξαρτησία της Ελλάδας πρέπει να βγει από τη «νεοταξική ατοπία» και τον «νατοϊκό χώρο» και να αναδειχθεί η «αυτονομία η οποία στηρίζεται σε μια αξιακή πολιτιστική ιθαγένεια που κράτησε τον τόπο όρθιο διαμέσου αιώνων και χιλιετιών».

- Ο Γιώργος Κυριακού, δάσκαλος που προέρχεται από τον αντιεξουσιαστικό χώρο και αρθρογραφεί στον *Δρόμο της Αριστεράς* επί τρία χρόνια, επιτέθηκε στις «μειοψηφίες που αναπαράγουν τον εαυτό τους» και αναφέρονται στην εργατική τάξη. Επιτέθηκε επίσης σε ένα μείγμα «θαυμαστού καινούριου κόσμου των απολαύσεων και των δικαιωμάτων» και οργουελιανών ολοκληρωτικών μεθόδων, αναφερόμενος στην πανδημία, και υποστήριξε ότι πρόκειται για την κυριαρχία μιας πολιτικής σύνθεσης «αριστεράς και δεξιάς». Τέλος, έθεσε ζήτημα «υπαρκτικής (sic) κρίσης του ελληνισμού» και κάλεσε σε στήριξη οικογένειας, σχολείου και γειτονιάς, ενώ αναφέρθηκε εγκωμιαστικά στην επερώτηση που έκανε ο Νατσιός της χριστιανικής ακροδεξιάς *Νίκης* στην Υφυπουργό Παιδείας σχετικά με τη λογοτεχνία που διδάσκεται στα σχολεία. Όλα τα παραπάνω συνάδουν προφανώς με την ιδιότητα που επικαλείται ως μέλος της εθνικιστικής πρωτοβουλίας «οι απ' εδώ» για τα «ζητήματα της ιστορικής αυτοχθόνας (sic) Ελληνικής Ηπειρωτικής Κοινότητας στην Αλβανία (βόρειος Ήπειρος)», η οποία στο κείμενο αυτοπαρουσίασής της επικαλείται την ελληνικότητα μεγάλου τμήματος της ιστορικής Ηπείρου και τον αγώνα για την ένωση «βορείας Ηπείρου» και Ελλάδας.
- Η Νέλλη Ψαρρού, που στο παρελθόν είχε σχέσεις με τον αντιεξουσιαστικό χώρο και που έκτοτε κινείται με χαρακτηριστική άνεση μεταξύ στεκιών και καταλήψεων του α/α χώρου, ψηφοδελτίων και δημοτικών συμβουλίων του ΚΚΕ και ακροδεξιών/φασιστικών ομάδσεων και εγχειρημάτων, ξεκίνησε υποστηρίζοντας ανοιχτά τον πατριωτισμό λέγοντας ότι δεν μπορούμε να «παραχωρούμε τον πατριωτισμό και την πατρίδα στην ακροδεξιά». Αμέσως μετά

Όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε εμφατικά, παρά τη φαινομενική εναντίωσή του στο νεοφιλελεύθερο «κέντρο», στην πραγματικότητα αποτελεί κατοπτρικό του είδωλο. Ο αγώνας εναντίον του καπιταλιστικού κράτους περιλαμβάνει ως αναγκαία πλευρά του τον αγώνα εναντίον του ψευδούς εχθρού του – εν προκειμένω του μεταφασιστικού ρεύματος, όποια προβιά κι αν φοράει (ακροδεξιά, αριστερή ή ακόμα και αντιεξουσιαστική). Όπως είπαμε και στην εισαγωγή, αρκετά άτομα και ομάδες που προέρχονται από τον αντιεξουσιαστικό χώρο προσέγγισαν το αντιδραστικό κοινωνικό κίνημα βαφτίζοντας το «ταξικό κίνημα», «κίνημα υπέρ της ατομικής ελευθερίας» ή ακόμη και «πατριωτικό κίνημα ενάντια στην εμβολιαστική εθνική ενότητα»[!]. Ανεξάρτητα από τους λόγους που έγινε αυτή η προσέγγιση και σύγκλιση (οπορτουνισμός, έλλειψη θε-

ωρητικών εργαλείων ή καθαρή ανοησία) και ανεξάρτητα από το αν όλες αυτές οι ομάδες και τα άτομα κατέληξαν σε πολιτική συγχώνευση με το μεταφασιστικό ρεύμα ή όχι, οι ευθύνες τους για τη συνεχιζόμενη ενίσχυσή του δεν μπορούν να διαγραφούν.

Η κριτική μας στον μεταφασισμό δεν έχει καμία σχέση με την υπεράσπιση της καπιταλιστικής δημοκρατίας, ούτε με τα διαταξικά αντιφασιστικά λαϊκά μέτωπα. Το μεταφασιστικό ρεύμα, όπως και ο ιστορικός φασισμός, δεν είναι ξένα προς το καπιταλιστικό δημοκρατικό σύστημα, αλλά προϊόντα και προεκτάσεις του.

επιτέθηκε στον ίδιο τον αυτοπροσδιορισμό των τρανς ατόμων σημειώνοντας επί λέξει ότι: «πρέπει να απολογούμαστε για τα αυτονόητα [...] να απολογούμαστε για το αν τολμήσουμε να πούμε ότι οι άντρες δεν έχουν περίοδο. Θέλουν να μας πείσουν ότι όλοι έχουμε περίοδο» καταχειροκροτούμενη από το κοινό. Μετά την αντιτράνς επίθεση επανήλθε στην εθνικιστική ατζέντα αναφερόμενη σε κάποια υποτιθέμενη «παραχώρηση εδάφους σε καιρό ειρήνης» υπογραμμίζοντας ότι «εθνική κυριαρχία δεν είχαμε ποτέ».

Απολύτως ενδεικτική είναι η καταληκτική τοποθέτηση του Ρινάλντι στην οποία εξέφρασε ξεκάθαρα τα εξής: «Θα κινηθούμε σε αχατογράφητα νερά, πλαίσια, πεδία κ.λπ. [...] Δεν είμαι αυτό που ήμουν πριν από μερικές δεκαετίες [...] στο επίπεδο των σκέψεων κ.λπ. [...] Υπήρξαν ιστορικά υποκείμενα πάρα πολύ σημαντικά στον 20ο αιώνα. Τα ιστορικά υποκείμενα δοκιμάστηκαν [...] και είχαν μια αποτυχία πολύ μεγάλη όσον αφορά τι οικοδόμησαν εκεί που είχαν εξουσία [...] Είμαι υπό διαμόρφωση [...] Οφείλουμε να προχωρήσουμε [...] Υπάρχει ένα δυναμικό [...] το οποίο πρέπει να στρατευτεί σε ένα εγχείρημα».